

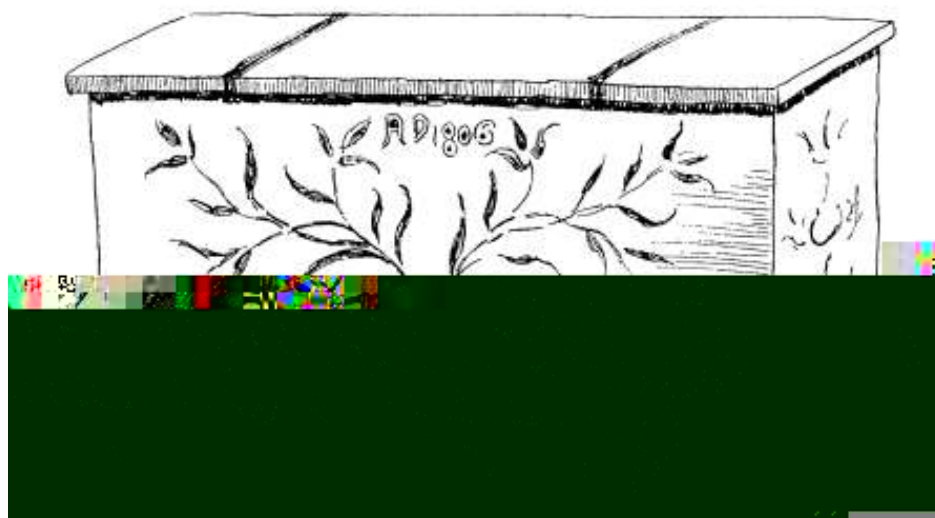
ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

**ŽEMAITIJOS
TRADICINĖ KAIMO
ARCHITEKTŪRA**

Jurgis Bomblauskas

Ilona Burinskaitė

Gražina Žumbakienė

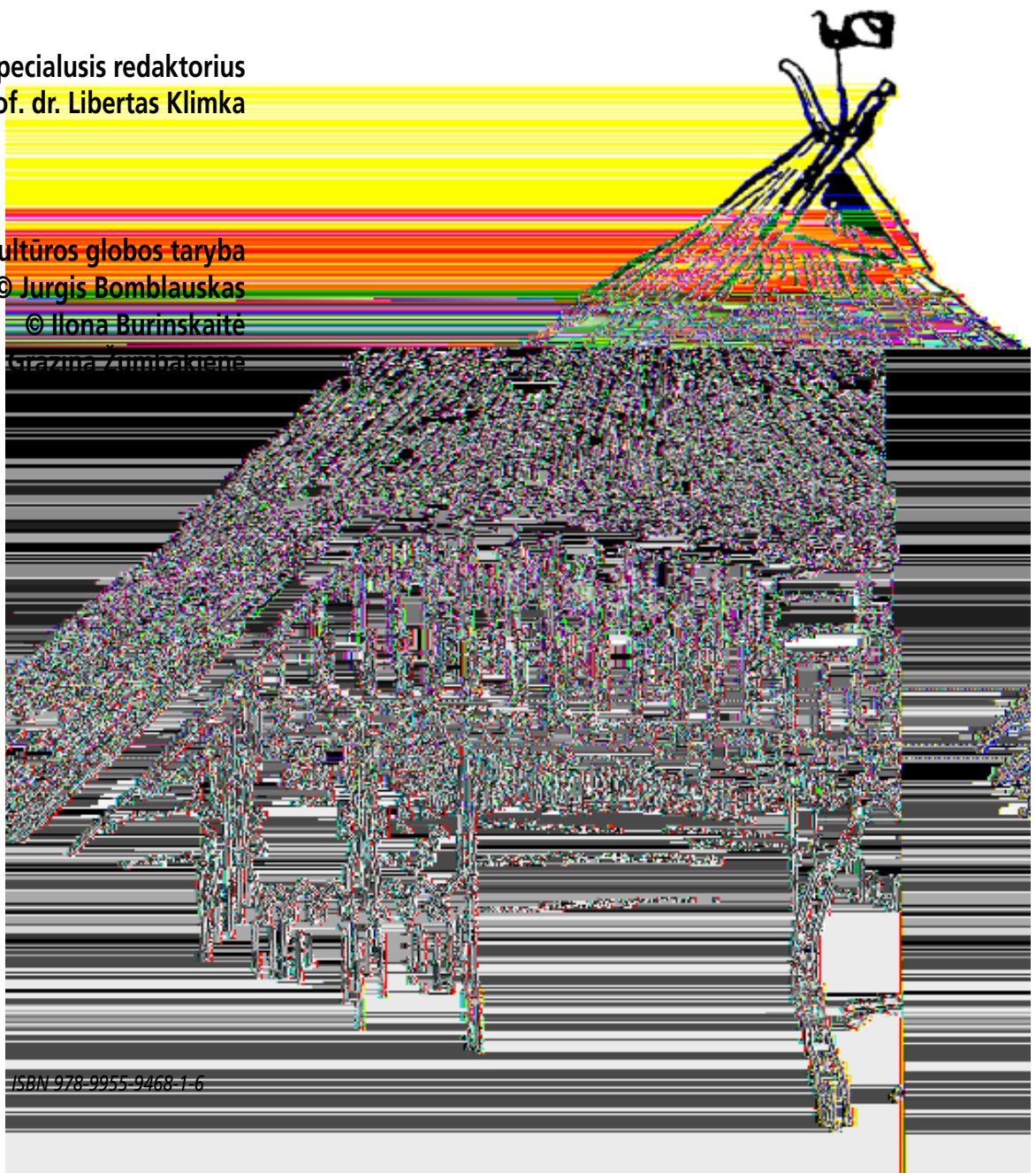

UDK 719:72 (474.5)
Bo-209

Recenzavo:
Prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė,
dr. Petras Kalnius

Sudarytojas ir specialusis redaktorius
prof. dr. Libertas Klimka

© Etninės kultūros globos taryba
© Jurgis Bomblauskas
© Ilona Burinskaitė
© Grazina Žimbakienė

ISBN 978-9955-9468-1-6

PRATARMĖ

Pastaruoju metu Žemaitijoje pastebimas susidomėjimas etnine architektūra. Tai rodo, kad auga žmonių sąmoningumo lygis, keičiasi požiūris. Ne paskutinėje vietoje – ir Europos Sąjungos paramos fondai, skirti būtent savito kiekvieno regiono etnoarchitektūros paveldo išsaugojimui ir puoselėjimui. Geriausia situacija – valstybės finansuojamame sektoriuje, saugomose teritorijose (muziejuose, memorialinėse sodybose, nacionaliniuose, regioniniuose ir kt. parkuose), ten, kur išnaudojami administraciniai resursai, kur, nors ir kukli, valstybės finansinė parama. Privačiame sektoriuje situacija dviprasmiška. Dar išlikusių senųjų sodybų su autentiškais pastatais savininkai dažniausiai garbaus amžiaus, neturintys nei finansinių galimybių ką nors keisti, nei suvokimo, kaip tai padaryti. Be aktyvios valstybinės politikos šioje srityje dar egzistuojantis autentiškas etnoarchitektūros paveldas pasmerktas išnykimui.

Kiek kitokia situacija privačiose sodybose, esančiose vaizdingose vietose (prie ežerų, upių, piliakalnių, patogaus susisiekimo kelių). Dauguma šių sodybų jau turi naujus šeimininkus ir neretai su visai kitu požiūriu, kitomis finansinėmis galimybėmis. Deja, tenka apgailestauti, kad pasikeitimai senosiose sodybose (autentiškų pastatų rekonstrukcija, naujų statyba, aplinkos tvarkymas) retai kada džiugina. Bendros tendencijos: regionui būdingos stilistikos ignoravimas, nebūdingų regionui statybinių medžiagų ir konstrukcijų naudojimas, pakitę, dažnai per griežtai reglamentuoti taikomi nauji sodybų išplanavimo principai, per ryški (ypač stogų) koloristika. To pasekoje sudarkoma buvusi sodybos visuma, prarandamas ryšys su aplinka, prastėja kraštovaizdis. Blogiausia, kad tai vyksta bendru naujųjų sodybų šeimininkų ir projektuojančių autorių sutarimu.

Nepaisant blogų tendencijų, daugėja ir teigiamų pavyzdžių. Atsiranda pastatų (kaimo turizmo sodybose-vienkiemiuose, sodybose-poilsinėse prie didžiųjų Žemaitijos ežerų – Platelių, Lūkšto ir kt., pagrindinių kelių pakelės užėigose), kur pastebimos charakteringos Žemaitijos kraštovaizdžiui etninio stiliaus architektūros užuomazgos.

Suinteresuotam skaitytojui, statytojui ir projektuotojui, kuris vienokiu ar kitokiu būdu susijęs su etnoarchitektūros paveldu arba naujomis statybomis saugomose teritorijose, kaimuose ir gyvenvietėse, naujai kuriamuose vienkiemiuose galbūt pravertės patarimai ir rekomendacijos, kurie padės išsaugoti tai, kas dar išlikę, arba pasirinkti teisingą sprendimą projektuojant ir statant naujus pastatus.

ŽEMAITIJA: ISTORINĖ RAIDĄ

Žemaičių gentys Virvytės, Minijos ir Ventos aukštupiuose ribojosi su kuršių gentimis, šiaurėje – su žiemgaliais, nuo Nemuno jas dar ilgai skyrė skalvių gentys. Jau nuo pirmųjų amžių prieš Kristų gyventa prie piliakalnių. Šalia piliakalnių buvo įsikūrusios gyvenvietės. Pastatai buvo stulpinės, o nuo viduriniojo geležies amžiaus – rentininės konstrukcijos. Viduje būdavo įrengiami šiek tiek į žemę įgilinti plūktiniai židiniai.

Žemaičiai ir kuršiai gyveno dažniausiai neįtvirtintose gyvenvietėse, kurios kartais būdavo iki 10 ir daugiau ha dydžio. Nėra gerai žinoma, kaip jos atrodė; vienos namai yra stovėję eilėmis, palei kelius, kitose pastatai galėjo būti išdėstyti ratu, o viduryje – aikštė. Iki XI a. namai buvo stulpiniai, vėliau paplito suręsti iš rąstų. Jų sienas dažnai apdrėbdavo moliu, stogus dengdavo šiaudais, kartimis, beržo tošimi arba lentomis, apiplūktomis moliu. Namai kartais turėjo molio, smulkių akmenukų ir smėlio plūktas aslas, daug rečiau medines grindis. Patalpas apšildė virš aslos įrengti arba duobėse įgilinti židiniai, kurių sienelės išklodavo akmenimis arba aptepdavo moliu.

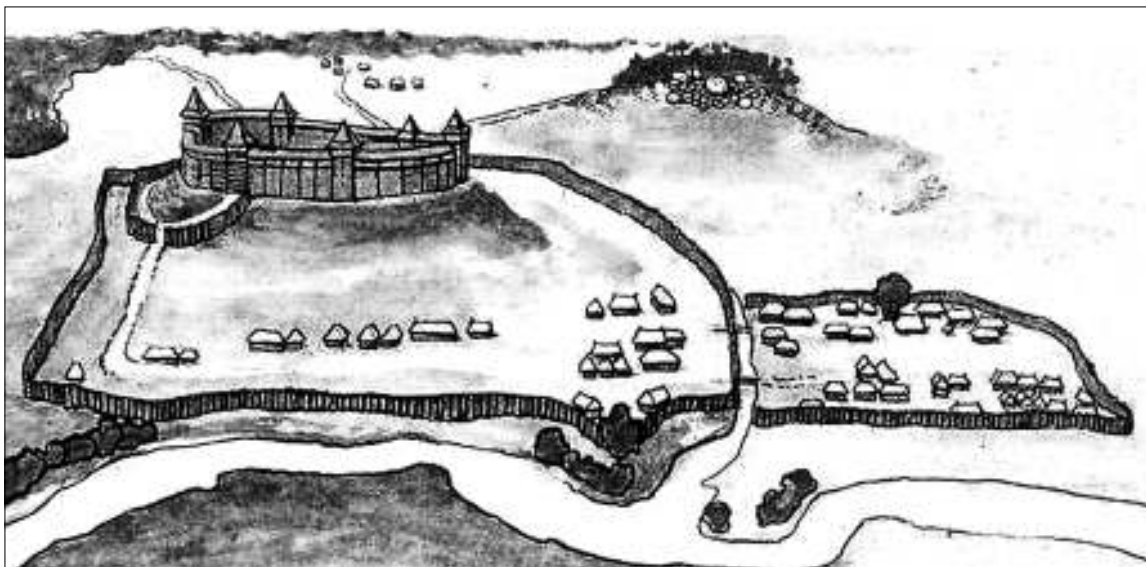
Pirmosios rašytinės žinios apie seniausias lietuvių gyvenviečių formas – kaimus siekia XIII–XIV a. Tai įvairūs kaimų paminėjimai, randami rusų metraščiuose bei kryžiuočių ir kalavijuočių ordino kronikose. Visi paminėjimai – daugiausia fragmentiški, neleidžiantys nustatyti, kokie kaimai ir sodybos tada buvo. XVI a. rašytinių žinių gerokai daugiau. Pirmiausia paminėtinas didelę įtaką kaimų raidai padaręs

dokumentas – 1557 m. Valakų reformos nuostatos. Jose atsispindi kaimų pobūdis iki Valakų reformos ir numatyti nauji nurodymai kaimų ir sodybų pertvarkymui. Kitas dokumentas – 1529 m. pirmasis Lietuvos statutas (II – 1566 m. ir III – 1588 m.).

Iš XVI a. paminėtini S. Herberšteinas ir K. Hennenbergeris, iš XVII a. – T. Lepneris ir M. Pretorijus, savo raštuose aprašantys turtingesniųjų Prūsijos ir kaimyninės Žemaitijos lietuvių valstiečių gyvenvietes, sodybas, jų papročius ir buitį.

XIX a. jau gausu puikių sodybų aprašų. Pirmiausia minėtini žemaičių šviesuoliai L. A. Jucevičius, S. Daukantas, P. Višinskis, J. Žemaitė, taip pat M. Gadonas, Vydūnas.

Liudvikas Adomas Jucevičius (1813–1846) savo veikalo „Žemaičių žemės prisiminimai“ (1842 m.) pradžioje su neslepia pagarba ir meile gimtajam kraštui rašo: „Antai Nevėžis, mano tėvynės upė, skirianti Lietuvą nuo Žemaičių <...> Visa Žemaičių žemė, iš pažiūros imant, keleivio akiai teikia kuo gražiausių vaizdų: visur pakelėj dideli, gražiai išstatyti sodžiai, prie kiekvienų namų, lygiai pono, lygiai prasto žmogelio, yra darželis bei sodelis ir stovi medinis kryžius, tikėjimo vėliava, to krašto žmonių dievobaimingumo ženklas. Kryžius paprastai stovi gale trobos, figūra į langus <...> Pakelėse taip pat yra kryžių, bet daugiausia tinkasi matyti dideli stulpai su spintule viršuje, o toje spintutėje stovi statulėlė – šventasis Jonas Krikštytojas, Žemaičių globėjas. Kryžių palei kelią taip tanku, jog nuo vieno ligi kito vos kelios dešimtys žingsnių“ [12: 363].

Imbarės pilies rekonstrukcija (XII–XIII a.). [5:55]

Simonas Daukantas (1793–1864) veikalė „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845 m.) vaizdžiai aprašo žemaičių pagarbą gamtai, jų gyvenimo būdą, sodybas ir trobesius. Jis vienas pirmųjų nurodo visų trobesių vietą sodyboje, kurių priskaičiuoja iki dešimties. Mini buvus du namus – senąjį žemaičių namą (*nams, nums, noms*) ir trobą, detalai aprašo kitus trobesius. Jis pažymi, kad tarp trobesių buvo iškasti du arba trys prūdai, nurodo, kad gerasis kiemas, esantis tarp trobos ir klėties, būdavęs dailiais žiogriais aptvertas, kalba apie gėlių darželius, jų įrengimą ir sutvarkymą, apibūdina gėles, daug dėmesio skiria sodybos apželdinimui, ypač plačiai aprašo sodus.

Vertingų duomenų iš XIX a. vidurio randama M. Gadono „Telšių apskrities aprašyme“, kur pabaigoje pateikiamas šiaurės Žemaitijos gyvenviečių sąrašas su sodybų skaičiumi [9].

1897 m. išleistame Povilo Višinskio darbe „Antropologinė žemaičių charakteristika“, greta įvairių materialinės kultūros reiškinių, plačiai kalbama apie žemaičių sodybą. Veikale aprašomi ne tik trobesiai, bet nurodoma ir jų vieta, kiemų skaičius sodyboje, minimos tvoros, šulinys, pastebima, kad centrinėje sodybos dalyje lyg akcentas stovėjo kryžius ar koplytstulpis. Detalai aprašomi žemaičių merginų darželiai, pažymima, kad sodybos gausiai apželdintos lapuočiais medžiais, daug sodų. Šiam aprašymui autorius panaudojo medžiagą iš gimtojo Užvenčio apylinkių [20: 164–171].

Iš XX a. pirmosios pusės paminėtinas geografas H. Mortensenas, savaip suklasifikavęs gyvenvietes

ir išskyręs tris grupes: 1) uždari kaimai, 2) vienkiamiai, 3) dvarai. Matininkas F. Daugėla, dirbęs Šiaulių žemėtvarkos apygardoje, pagrįstai išskiria 3 grupes: gatvinius, kupetinius ir mišrius tų dviejų variantų kaimus, analizuoja juos atskirai. Autorius pastebi, kad gatviniai kaimai esti buvusių dvarų (Zubovų, vėliau Naryškinų) teritorijose, pasižymi ribų taisyklingumu, tiesumu; nurodo, kad šiame krašte būta ir bajorkaimių (akalicų) su netvarkinga žemėvalda; aprašydamas kupetinius kaimus, pažymi jų asimetrišką išplanavimą, konstatuoja, jog šie kaimai daugiausia kūrėsi kalnuotesnėse vietovėse su ryškiu reljefu; mišrūs kaimai (paplitę Sedos ir Ylakių valsčiuose) buvo tarsi dviejų dalių: gatvinis išplanavimas – lygumoje, kupetinis – kalnuotoje dalyje.

Nuo 1953 m. visoje Lietuvoje (nemaža dalis – Žemaitijoje) rengta daugybė etnografinių ekspedicijų, kurių metu surinkta medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje. Daug medžiagos, susijusios su krašto etnoarchitektūra, surinkta ir saugoma vietos kraštotyros muziejuose, memorialinėse ir etnografinėse sodybose. Neįkainojamą vertę šiandien įgavo laiku įrengtos autentiškos (kai kur – naujai statytos pagal buvusius pavyzdžius) etnoarchitektūros ekspozicijos po atviru dangumi. Besidomintys Žemaitijos architektūros paveldu tikrą atgaivą ras Telšių Žemaitijos kaimo buities muziejuje (veikia nuo 1967 m.) ir Lietuvos liaudies buities muziejaus (įkurtas 1966 m., lankymui atidarytas 1974 m.) Rumšiškėse (Kaišiadorių r.) Žemaitijos ekspozicijoje po atviru dangumi.

Rekonstruota sena sodyba Likšų k. Platelių apyl.

TRADICINĖS ŽEMAIČIŲ SODYBOS IŠPLANAVIMO PRINCIPAI IR STATINIŲ BRUOŽAI

Žemaitijos kultūrinį kraštovaizdžio formavimąsi XVI–XX a. įtakojo čionykštė liaudies kūryba ir juridinės reformos. XVI–XIX a. kaimo pertvarkymai Žemaitijoje buvo vykdomi mažesniu mastu nei kitur Lietuvoje, todėl žemaičių liaudies architektūrai būdinga tai, kad ji išliko mažiausiai paliesta praeityje Lietuvoje taikytų reformų.

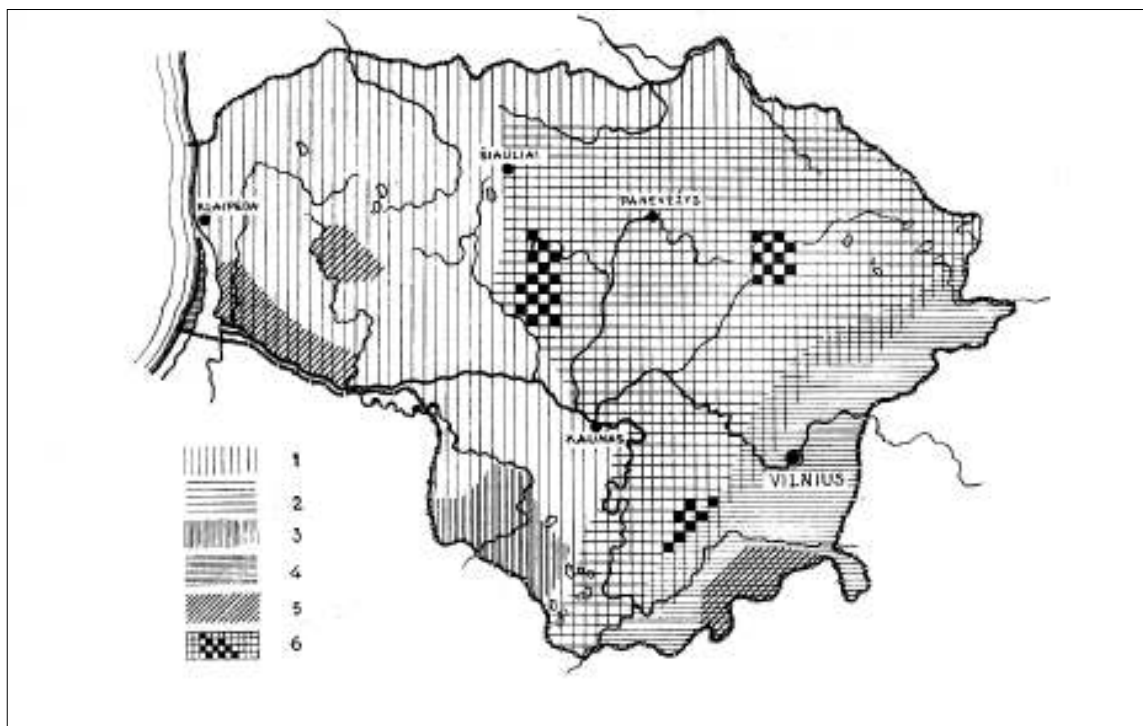
Bene ryškiausias tokio kraštovaizdžio pavyzdys yra kalvotoji Žemaitijos dalis, ypač kai kurios Telšių rajono (pietinės, šiaurinės ir vakarinės) sritys bei kaimyninės apylinkės. Tai kalvotos sritys palei Varduoną, Alsėdžių, Žemaičių Kalvarijos, Barstyčių, Lieplaukės apylinkės.

Kitokį tradicinio žemaitiško kraštovaizdžio vaizdą galima pastebėti palei Minijos aukštupį: ties Medingėnais, Žlibiniais, Žarėnais ir kitur. Šiame labai šlaitingame kraštovaizdyje vyrauja savitas žemaitiškų gyvenviečių tipas. Tai branduoliniai (kupetiniai) kaimai, vietos tarpe vadinami *sodomis*. Yra išlikę net su tuo žodžiu sudarytų vietovardžių – Šilsoda, Lauksoda, Miksodžiai, Gelsodis, Sodalė... Sodose sodybos išsidėsčiusios paskirai, be jokio plano. Jos užima stambesnių kalvų šlaitus, banguotas sausas

pašlaites, kybo upių slėnių pakraščiais, prisigretinusios prie mažų upelių, nedidelių birštų, tūno pamiškių užuoganose. Jas jungia dendrinio plano netaisyklingas kelių ir kelelių tinklas.

Žemaitijoje nuo seno vyravo vienkiemiai. Dauguma tyrinėtojų yra pastebėję būdingą tik Žemaitijai sodybos išplanavimą ir architektūrą. Jos nebuvo kuriamos kalvų ir kalnų viršūnėse, kad lengviau būtų galima apsisaugoti nuo vėjo, o trobesius – nuo perkūno. Buvo kuriamasi aukštesnėse ir sausesnėse vietose, vengiant drėgnų, nes tuomet kiemai ir visa aplinka būtų nešvari, purvina, daugiau vabzdžių, parazitų.

Kalvotosios Žemaitijos kraštovaizdyje dominuoja sodybos, pasižyminčios ansamblišku, savitu siluetu, įsiliejimu į natūralią reljefo ir želdinių kompoziciją. Sodybos fasadas ne visada atgręžtas į kurį nors akiračio akcentą, pavyzdžiui, atvirą reginį nuo šlaito, rytų dalį, kas būdinga aukštaičiuose, kelių ir kt. Dažnai susiformuoja uždaras ansamblis. Fasadinė gyvenimo dalis neretai „žiūri“ pro medžius į artimą, savo pasirinktą (ąžuolą, daubą) ar net susikurtą (pastatytą stulpinį paminklą) grožį.

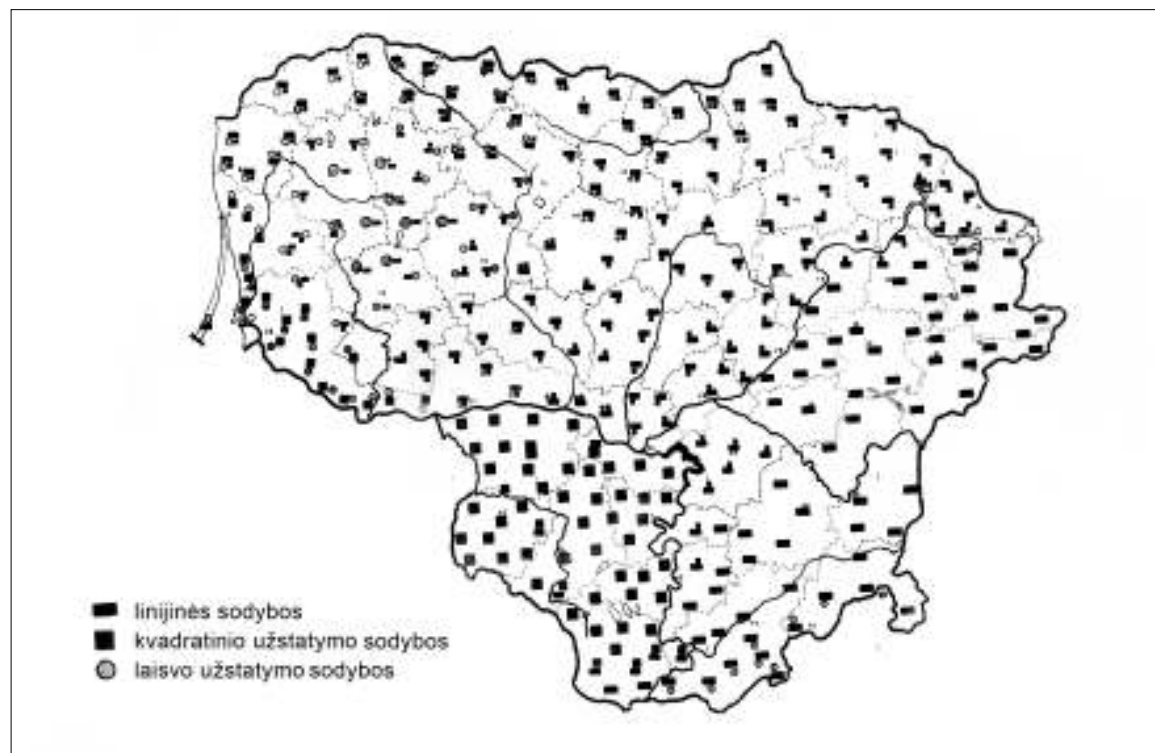
Lietuvos valstiečių gyvenviečių tipų paplitimas XX a. pirmajame ketvirtyje. 1 – vienkiemiai, 2 – padriki gatviniai kaimai, 3 – linijiniai kaimai, 4 – gatviniai režiniai kaimai, 5 – kupetiniai, 6 – dvilypiiai kaimai. Žemaitijoje vyrauja vienkiemiai [4:55]

Sodyboje – keletas kiemų. Priekyje, tarp trobos ir klėties, yra gerasis (švarusis) kiemas. Greta – sodas, bitės, gėlynas. Ši sodybos dalis dažnai esti saulės atokaitoje ir užuovėjoje. Medžiais ir tvora atskiriamas nedidelis patvartės kiemas, toliau prie daržinės, jaujos ir žardų – žardiena arba kluoniena. Ūkinė dalis pakankamai dažnai turi atskirą įvažiavimą. Dideliame plote pasiskleidusi sodyba nėra lygiame aukštyje – namas ir klėtis paprastai aukščiau, kiti ūkio pastatai nuslenka žemyn. Ten iškasamas prūdas arba užtvenkiama kūdra. Nors senoje žemaičių sodyboje pastatai išdėstyti plačiai, bet ji kompaktiška, jauki, dažnai šliejasi prie birštvos. Sodybos pasižymi tvorų gausa [13].

Sodybose, lyginant su kitomis Lietuvos etnografinėmis sritimis, – trobesių daugiausia. Stambesnėse ir vidutinėse sodybose būdavo įvairaus dydžio bei paskirties statinių, neretai – penki, šeši, kartais ir daugiau. Kai kuriose sodybose pasitaikydavo ir labai stambių ūkinių pastatų. Pilname sodybos trobesių sąrašė būdavo iki 10 statinių: senasis žemaičių namas (*nums, noms, nams*), troba, klėtis (svirnas), tvartai (kūtės, staldai, kiaulininkai), jauja (kluonas, *reja*), daržinė, rūsys (*numalis* – šakniavaisiams laikyti pusiau į žemę įleista patalpa su stogeliu), pirtis, *bragas* (šienui arba šiaudams sukrauti stogelis ant keturių stulpų), žardinė (*žardinyčia* arba *žardai*), kartais *ubladė* – nedidelis pastatėlis su duonkepe

krosnimi, šulinys, kryžius arba stogastulpis. Ūkininkų, kurie versdavosi kokiu nors amatu ar verslu, sodybose būdavo dar daugiau pastatų: kalvė, malūnas (vėjinis arba vandens), rūkykla, aliejaus spaudykla, pieninė, puodų dirbtuvė su degykla, lininė, trobesiai audiniams paruošti (verpykla ir audykla, karšykla ir vėlykla, dažykla ir baltykla), kailių dirbtuvė, dervos – deguto varykla (*ublas* – tai vadinamasis smalos pečius) ir anglies pelenų degykla, kalkinė, plytinė.

Žemaitijos vienkiemų sodybas pagal pagrindinių pastatų – trobos, svirno (klėties) ir tvarto išdėstymo tvarką ir tarpusavio jų ryšį galima suskirstyti į du tipus. Pirmojo tipo sodybos, kai troba, klėtis ir tvartas stovi lygiagrečiai. Jei pro tokią sodybą eina kelias, šie trys trobesiai stovi šonu arba galu atsukti į kelią. Tose sodybose troba, stovėdama centre, natūraliai atskiria du kiemus – švarųjį (gerąjį) ir ūkinį (blogąjį). Švarusis kiemas paprastai yra tarp trobos ir svirno (klėties). Jame įrengiami gėlių darželiai, ties svirnu sodinami vaiskrūmiai ir vaismedžiai (agrastai, serbentai, vyšnios, slyvos), kartais – dekoratyvūs krūmai (alyvos, jazminai). Antrojo tipo sodybos, kai visi pastatai išdėstyti laisvai. Sodyba (Urvikių k., Mažeikių r.) priskirtina pirmajam tipui, o autentišką I. Šližio sodybą Luknėnų k., Plungės r., kurioje dar matome išlikusį senąjį žemaičių namą (numą, nomą), galima būtų priskirti antrajam sodybų tipui.

Žemaitijai būdingiausios laisvo užstatymo sodybos. Sodybų tipai Lietuvoje XIX a. pab.– XX a. pr. Sudarė I. Butkevičius. LII, B. 989(1), 1.70

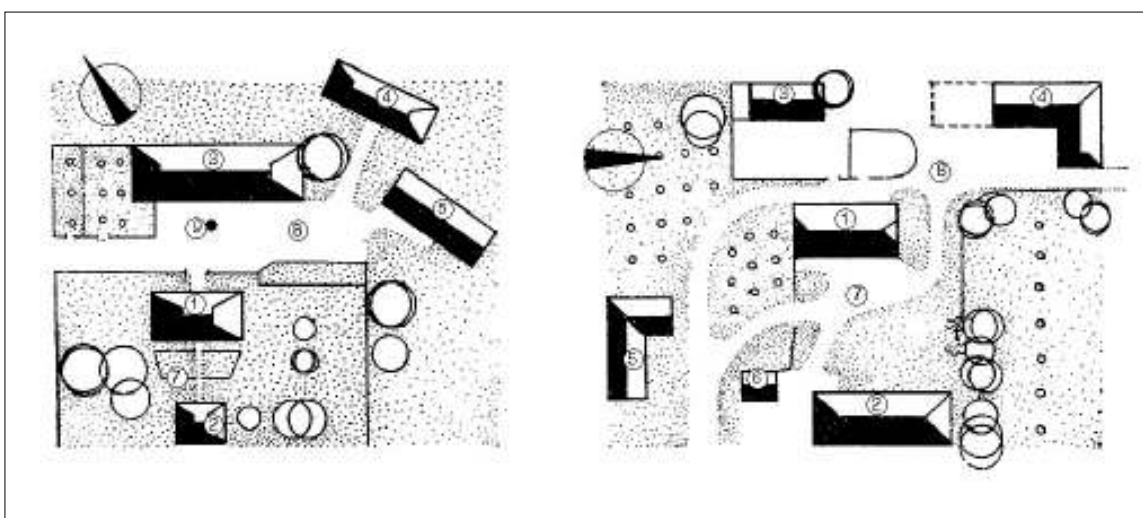
SODYBOS

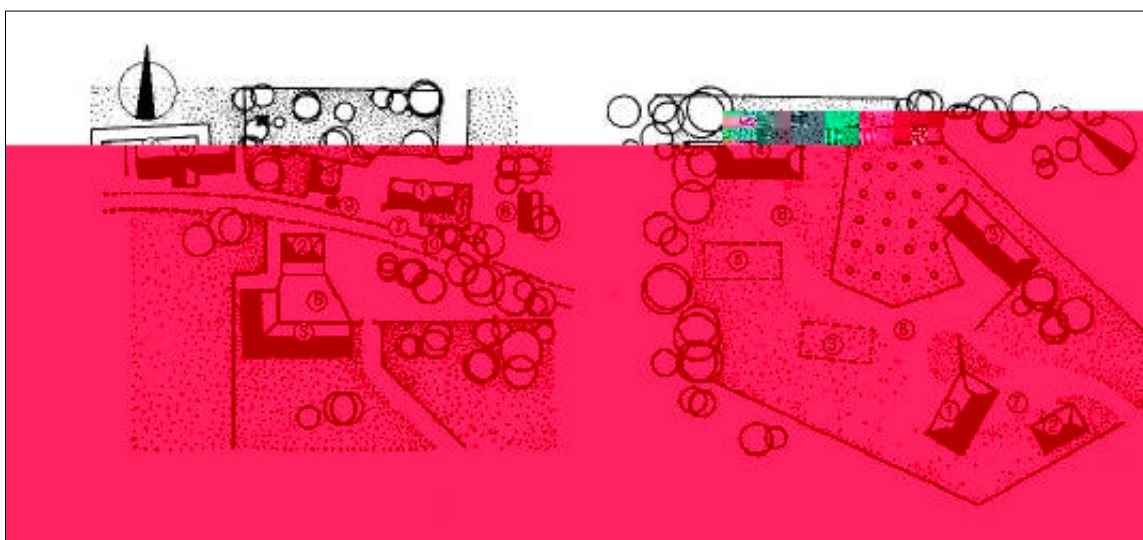
Žemaitiška sodyba Jurgoniškų kaime, Kelmės r. [15: 171]

Atskirai reikėtų paminėti pajūrio sodybų raidą. Nedidelis pajūrio ruožas (įskaitant Palangą – iki sienos su latviais) anksčiau ir dabar priskiriamas Žemaitijai. Viso Lietuvos pajūrio etnoarchitektūros ir sodybų raida panaši.

„XV a.–XX a. pr. pajūryje sugyveno skirtingų konfesijų ir etnosų žvejai. Šiaurinėje dalyje – liuteronai kuršiai ir katalikai žemaičiai, o pietinėje – liuteronai kuršiai, lietuvininkai, vokiečiai, klaipėdiškiai. Visai pakrantei didesnę įtaką turėjo kuršiška žvejų kultūra. Šiaurinė dabartinio Lietuvos pajūrio dalis buvo valdoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Kuršo

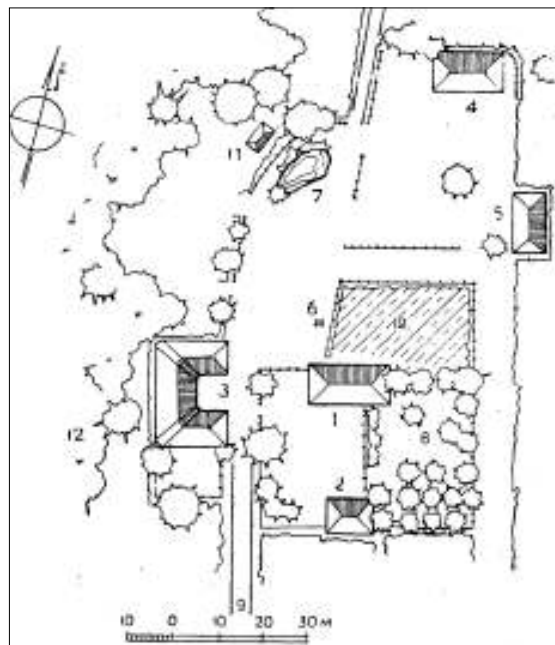

Žemaitijos vienkiemų sodybos skirstomos į du tipus: pirmojo tipo sodybos, kai troba, klėtis ir tvartas stovi lygiagrečiai [4: 132]

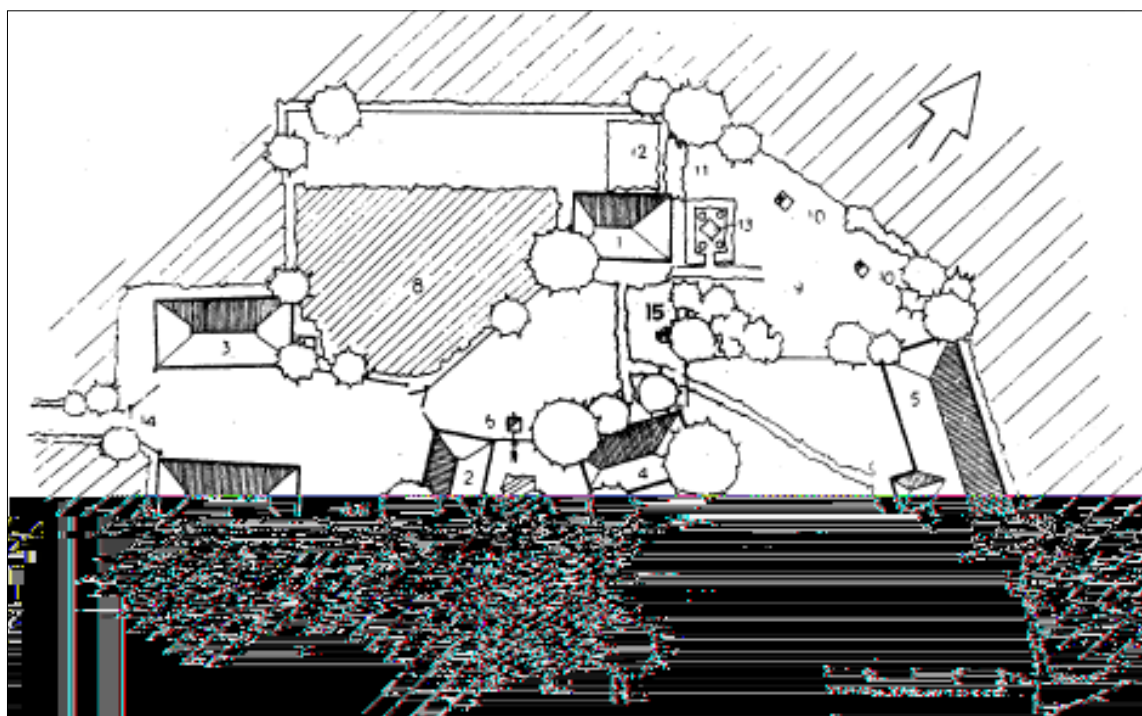

Antrojo tipo sodybos, kai visi pastatai išdėstyti laisvai. (1 – troba; 2 – svirnas (klėtis); 3 – tvartas (tvarteliai kiaulėms); 4 – jauja (kluonas); 5 – daržinė; 6 – rūsys; 7 – gerasis kiemas; 8 – ūkinis kiemas; 9 – šulinys; 10 – kryžius (koplytstulpis)) [4: 132]

kunigaikštystės, o 1797–1916 m. – Rusijos, pietinė – Prūsijos, o 1870–1919 m. Vokietijos. Politinė priklausomybė lėmė ir kultūrinius ypatumus <...> Rusijos valdomoje teritorijoje iki XX a. išliko laisvas sodybos užstatymas. Prūsijoje gyvenę žvejai buvo labiau išsilavinę, turtingesni, imlesni naujovėms. Jų būčiai įtakos turėjo Klaipėdos miesto kaimynystė. XIX–XX a. krosnis puodininiais kokliais keitė plokščių koklių krosnys, nendrinis stogas – čerpiniai, medžio sienų pastatus – fachverkiniai ir plytiniai. Rusijos valdomo pajūrio žvejai buvo mažiau pasiturintys, todėl čia naujovės plito lėčiau. Dauguma iki XXI a. išlikusių sodybų – perstatytos. Pastarąjį dešimtmetį besiplečianti poilsio industrija apėmė ir atokesnius pajūrio kaimus. Taikantis prie naujų poreikių keičiamas ne tik senųjų pastatų interjeras, patalpų išplanavimas, bet ir išorė ar net pačios sodybos planas“ [8].

Žemaitijos vienkiemis Urvikių k. Mažeikių r. – pirmojo tipo sodyba, kai troba, klėtis ir tvartas stovi lygiagrečiai (1 – troba; 2 – svirnas (klėtis); 3 – tvartas; 4 – jauja (kluonas); 5 – daržinė; 6 – šulinys; 7 – prūdas; 8 – sodas; 9 – įvažiavimas; 10 – daržas; 11 – pirtis; 12 – miškas) [2: 19]

I. Šližio vienkiemis Luknėnų k. Plungės r. – antrojo tipo sodyba, kai visi pastatai išdėstyti laisvai (1 – troba; 2 – senasis žemaičių namas (nums, noms – tarmiškai); 3 – tvartas, daržinė; 4 – svirnas (klėtis); 5 – jauja (kluonas); 6 – šulinys; 7 – laukas; 8 – daržas; 9 – sodas, 10 – aviliai; 11, 12 – daržas; 13 – gėlių darželis; 14 – įvažiavimas, 15 – koplytstulpis) [2: 17]

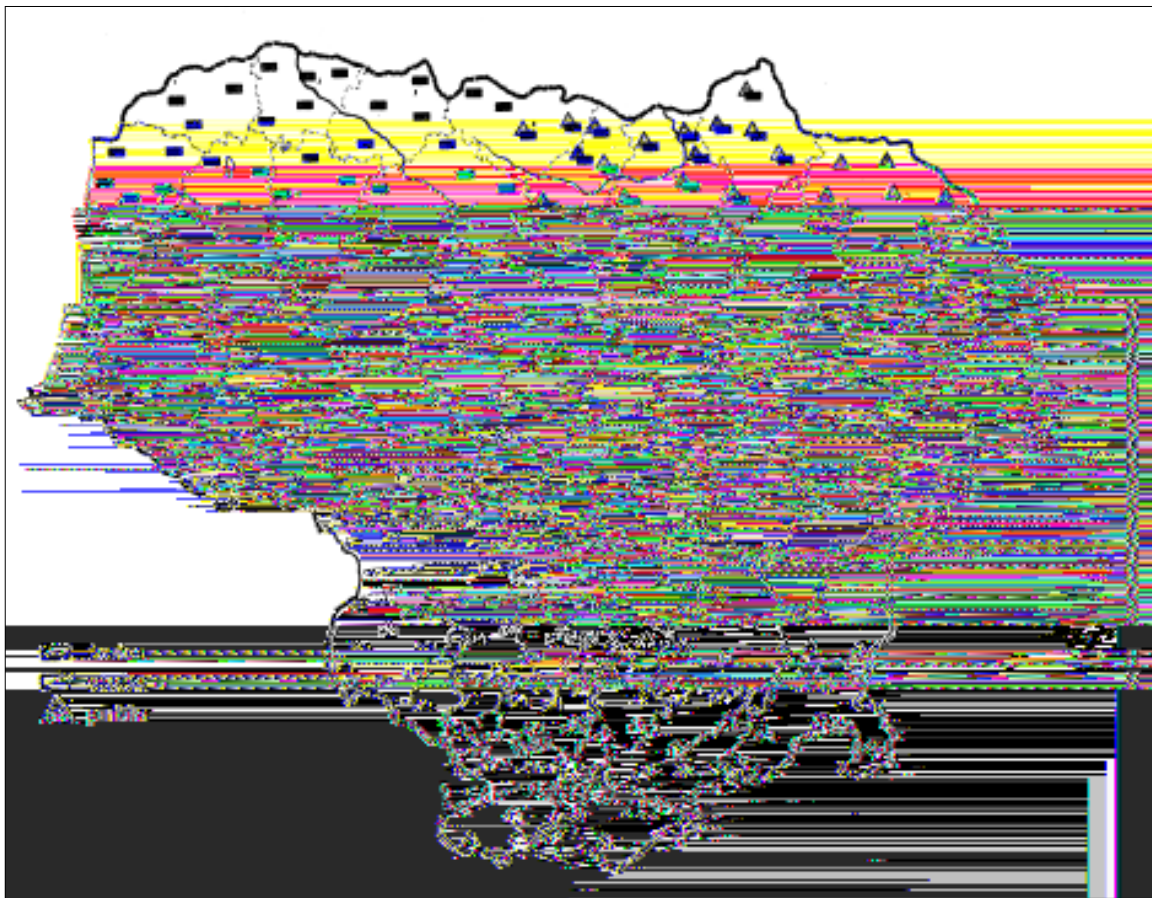
GYVENAMASIS NAMAS – TROBA

Manoma, kad senasis žemaičių namas (*nums, noms, nams*) buvo senovės žemaičių (lietuvų) neturtingų valstiečių būstas. XV–XVI a. metraštininkai aprašo nedidelius, žemus, su atvira ugniaviete pastatus, kur gyveno valstiečiai su šeimomis, kartu juose laikė gyvulius, javus ir mantą.

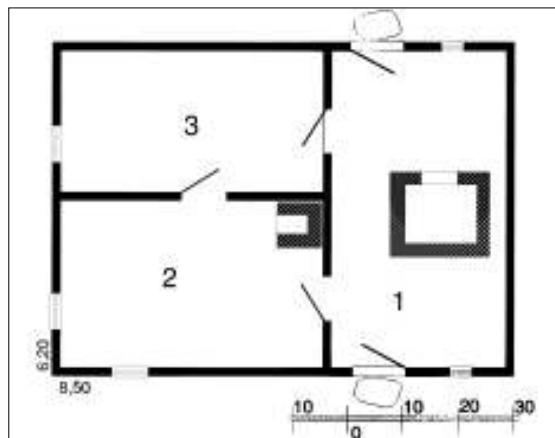
Simonas Daukantas rašo: *Pirmasis jų trobesys tose giriose vadinos nams, arba namas, namaitis <...> Tas trobesys, kurį šiandien dar daugioj vietoj gal regėti, buvo pailguotinas ketvirtainis, be lubų, į pietus su skliautais, kuriuose netoli nuo čiukuro buvo trys langeliai, rąste išpiauti, vienas aukščiau, o du žemiau per du rąstu, platumo kaip balandis galėjo įlėkti, nuo vanago vejamas, ir dūmai išrūkti. Po skliautais į pietus buvo durys, didžiosiomis vadinamos, pro kurias mažne su vežimu galėjo įvažiuoti, nuo rytų pusės buvo mažosios durys <...> Per penkis ar šešis sieksnius nuo didžiosios angos buvo pervarinė siena, kuri abi šalini sieni jungė, kurioje*

buvo dvejios durys. Vienos ėjo į kamara, kurioje sula buvo laikoma ir kiti baldai <...> Antrosios durys toje pervarinėj sienoje tokio pat mažne didumo buvo, kaip didžiosios, vedė iš namo į tvartą, arba kūtę <...> Pasieniais to namo buvo platūs ažuolo suolai, ant kurių dieną sėdėjo, o naktį, kojas sudūrę, gulėjo. Ant čiukuro namo buvo lėkiai antkabinti, o stogo sketeras spaliais apkrautas ir velėnomis per dvi uolekti ilgomis apsluoguotas.

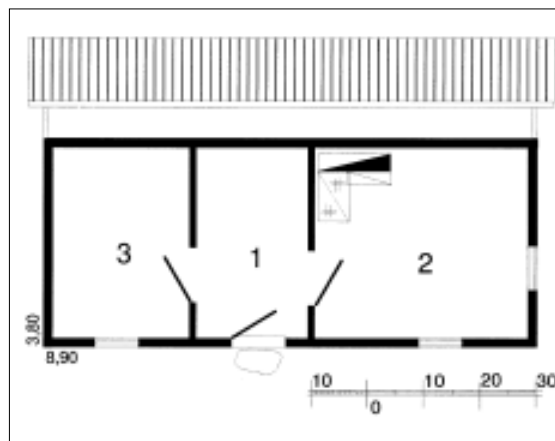
XIX a. numai naudoti jau tik pašarui ruošti ir gyvuliams laikyti, o valstiečiai gyveno šalimais pastatytose trobose. Pagrindinėje didžiausioje numo patalpoje yra ugniakuras. Dažniausiai jis būdavo viduryje ar kur arčiau kampo, apdėtas akmenimis ir kiek įgilintas. Virš jo kabėjo iš vytelių supinta ir moliu apdrėbta keturkampio stogelio pavidalo pakriautė, po ja – kilnojamas kablys (vašas, onšas, vaškars) katilui pakabinti. Dūmai išeidavo pro stogo pakraigėje esančią angą – čiukurą.

Lietuvos valstiečių gyvenamųjų namų tipai (XIX a. pab. – XX a. pr.). Sudarė I. Butkevičius. LII, B.989(1), 1.55

Žemaitijoje rečiau sutinkama viengalė mažžemio (3,2 ha žemės) žemaičio troba, pastatyta pagal Vismaldų k. Žarėnų sen. Telšių r. statytą XIX a. pabaigoje pastatą; LLBM pastatytas 1973 m.; ilgis – 8,5 m, plotis – 6,2 m. Planas: 1 – priemenė (prysienis) su duonkepe krosnimi, virš jos – pakriautė su mediniu dūmtakiu; 2 – troba; 3 – šalutinė

Mažžemio žemaičio troba, 1974 metais parvežta į ŽKM iš Telšių r. Gadūnavo apyl. Uikių kaimo. Ją buvo pasistatęs S. Gramauskis. Tai – tipiškas XIX a. pabaigos Žemaitijos šiaurės vakarinės dalies mažžemio žemaičio – valstiečio gyvenamojo namo pavyzdys: 1 – priemenė, 2 – troba, 3 – šalutinė

Žemaitiška troba (Medsėdžių k. Platelių vls. Kretingos aps.) [14: 42]

Pamario Žemaitijai būdinga troba (Kretingos vls. ir aps.) [14: 66]

TROBA

Stalgėnų k. Plungės vls. Telšių aps. [15: 9]

Pagrindinė patalpa *nums* buvo be lubų, tad papildomai apsaugai nuo kibirkščių šiaudinio stogo apačia buvo išklojama eglės mauknomis. Pastatui būdingos plačios stogo užlaidos, kur laikyti įvairūs ūkio daiktai, kartais pastogėse įrengiamos nedidelės patalpos – sandėliukai. Dažniausiai – be langų, nors kartais į pagrindinę patalpą iš pietinės pusės būdavo nedidelė anga šviesai patekti. Ties įėjimu suformuota erdvi pastogė – lėpis (liepys), kur vasaros metu stovėjo stalias, buvo valgoma, dirbami darbai. Be pagrindinės patalpos, prie įėjimo atitverta nedidelė kamarėlė – šeimininkų miegamasis. Namo gale atidalytas numogalis, skirtas gyvuliams.

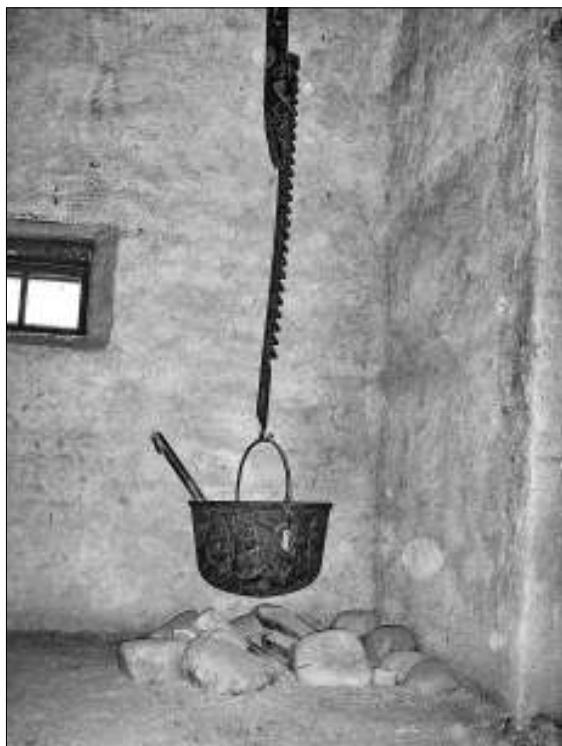
Pasiturinčio žemaičio sodyba. Troba – iš gerojo kiemo pusės; tolumoje tvartas ir jauja (kluonas). ŽKM

Senieji žemaičių namai (nums, noms, nams) Vainaičių k. Plungės vls. Telšių aps. [15: 5]

Stambaus pobaudžiavinio žemaičių ūkio (Darbėnų) sodyba. Troba ir klėtis (svirnas). LLBM

Žemaičio trobos centre tradiciškai buvo statomas įeinamas arba pereinamas kaminas (virenė) su ugniaviete ir virš jos ant kablo (važo) kabančiu katilu valgiui virti. LLBM

Vainaičių k. Plungės vls. [10: 45]

Senajo žemaičių namo ugniavietė [14: 215]

Siaurėjantis į viršų kaminas (virenė), sumūrytas iš degtų molio plytų, pasiturinčio žemaičio troboje. ŽKM

Senesnėse žemaičių trobose siaurėjantis į viršų kaminas būdavo daromas iš karčių, išpintų vytelėmis ar virbais ir iš abiejų pusių apkrėstas molio, todėl virš stogo buvo apkalamas lentomis, įrengiant keturšlaitį arba dvišlaitį stogelį [10: 71]

TROBA

Pagrindiniu gyvenamu pastatu Žemaitijoje laikoma troba (*truoba*). Tradicinė žemaičių troba pasižymi masyvumu, ilgu ir plačiu korpusu, neaukštomis, tašytų arba pjautų sienojų, dažnai iš lauko lentomis vertikaliai apkaltomis (apipierytomis) sienomis. Trobų plotis – 8-9 m, ilgis – 15-30 m, aukštis – 7-8 m. Stogas masyvus, pusvalminės, kartais keturšlaitės su čiukuru (arba be jo) formos, dengtas dažniausiai šiaudais (rečiau nendėmis), vėliau – skiedromis arba gontais. Virš stogo išeinąs kaminas, apkaltas lentelėmis, imituojant mažą namelį, vėliau – mūrytas iš degtų molio plytų.

Trobos planas gana sudėtingas. Centrinę jos dalį užima kaminas (virenė) moliu apdrėbtomis sienomis, siaurėjantis iki stogo kraigo, su centre esančia ugniaviete, virš kurios ant kablio (vašo) kabinamas katilas, skirtas valgiui virti. Kamine buvo rūkoma ir laikoma mėsa, džiovinamos malkos, šalia jo kartais įrengiama duonkepė krosnis, vėliau patalpoms šildyti, valgiui virti (dažniausiai blogojoje troboje) buvo statomos molinės krosnys (*mūris*) su šildymo sienutėmis. Trobą kaminas su abiejose pusėse esančiomis priemenėmis skiria į du galus.

Paprastai troboje būdavo nuo 5 iki 15 patalpų. Svarbiausios iš jų:

Geroji priemenė (*sienius*), per kurią vaikščiodavo rečiau, nes tai buvo išėjimas į gerąjį kiemą. Pro ją įvesdavo svečius, priimdavo piršlius, iš priešininkės vaikščiodavo seneliai. Kartais prie pastato iš lauko pusės buvo pristatomas prieangis (gonkelis), pabrėžiantis išėjimą į gerąjį kiemą.

Geroji troba – didžiausia namo patalpa. Į ją yra durys iš gerosios priemenės. Iš čia galima patekti į blogąją (prastąją) trobą (šeimyninę, užpečkinę) ir alkierių. Grindys ir lubos iškaltos lentomis, sienos išklijuotos tapetais (abietais). Kambarį šildo sienelė iš blogosios (šeimyninės) trobos. Šalia sienelės statomas minkštasuolis, galvūgaliu į alkierių stovi lova. Virš jos kabinami paveikslai ar krucifiksai. Kitoje durų į alkierių pusėje statoma komoda, ant sienos kabinamas laikrodis, veidrodys ar kt. Kambario centre (dažnai prie išorinės sienos) stovi stalas, keturios kėdės, kampe drabužių spinta.

Už gerosios trobos, paprastai, būna nedidelis kambarys – **alkierius**. Simonas Daukantas rašo: *Į saulėtęj buvo alkierius, arba svečio troba, kursai*

Senųjų žemaičių namų planai: 1 – nums, noms, nams; 2 – numogalis; 3 – kamarėlė; 4 – liepys (lėpis); 5 – sandėliukai; 6 – ugniavietė; 7 – pastogė [2: 28]

užėmė pusę trobos galutinės sienos ir turėjo du stiklo langu, to paties aukščio, kaip jei troba, kurioje buvo kakalys, arba pečius, iš kuknės kuriamas, prie to pečiaus buvo kaminas, per sieną į kuknę išvestas. Alkierius skirtas svečiams apnakvindinti, nors dažniausiai naudojamas kaip šeiminių miegamasis. Jame pastatoma lova, skrynia, stalas su kėdėmis. Virš lovos pakabinama rankšluostinė su rankšluosčiu. Alkierius nebuvo apšildomas, todėl žiemą durys iš gerosios trobos į alkierių būdavo laikomos atviros.

Blogoji (prastoji, ūkinė) **priemenė**, esanti už kamino – pagrindinis šeimos narių išėjimas į blogąjį kiemą, tvartus. Per ją eidavo į kamina, kamara, blogąją trobą.

Blogoji arba prastoji troba (šeimyninė, užpečkintė, kuknia) yra šalia gerosios trobos. Ji turi virtuvės ir darbo kambario paskirtį. Kartais čia ir miegama. Čia virdavo valgį, valgydavo ir atlikdavo pagrindinius namų apyvokos darbus.

Už blogosios priemenės pastato gale būdavo **blogasis alkierius** (*špižarnė*). Čia buvo laikomi maisto produktai. Kartais (name, kuris parvežtas į Telšių muziejų) ten buvo įrengtas vaikų kambarys. Palubėje prie balkio parišamas lopšys, pastatoma lova, staliukas.

Priešininkė (*pryšininkė*), kitur *lunginė* (trobelė) – tradicinio žemaičių gyvenamojo namo patalpa prie

gerosios priemenės, priešais gerąją trobą. Ji skirta nusenusiems tėvams (karšiniams), įnamiams. Patalpoje būna mūris su šildoma siennele, lova, stalas, skrynia. Kampe statomas verpimo ratelis, lanktis.

Kitoje pusėje, prieš blogąją trobą, būdavo **kamara** (pieno kamara), kurioje laikydavo pieną ir kt. maisto produktus, kitur – priešininkė (pryšininkė) – šakniavaisinė (ūkinė patalpa).

Trobos gale esančios kamarėlės buvo įvairios paskirties. Jose buvo laikoma manta, vienoje iš jų miegodavo šeimos nariai, samdyta šeimyna, todėl vadinamos vaiko arba mergos kamaromis.

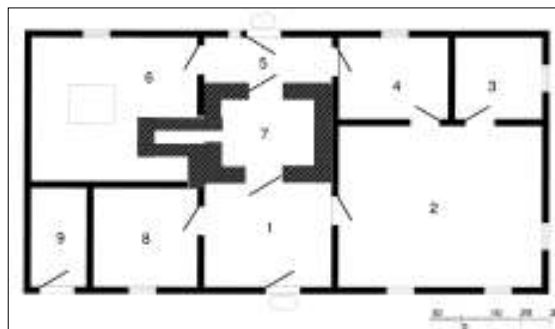
Aprašytas gyvenamasis namas – troba savo dydžiu ir išdėstymu yra tipiškas, dažniausiai sutinkamas Žemaitijoje. Tokio dydžio rentinės statybos trobesys, atspindi pasiturinčio žemaičio ekonominę padėtį, kaimo buitį, papročius. Vidutinių trobos būdavo panašaus plano, tik mažiau patalpų. Kai kuriose XX a. pradžioje statytose trobose atsisakoma įeinamo (praeinamo) kamino, nors struktūra plane likdavo panaši.

Mažiau pasiturinčių valstiečių trobos būdavo paprastesnės. Vieno ar dviejų galų, dažniausiai trijų patalpų. Pirmiausia patenkama į pereinamą priemenę, kurioje kartais pastatyta duonkepė krosnis, virš jos – pakriautė su mediniu dūmtakiu. Šalia priemenės – troba su mūriu, ant kurio virtas valgis, šalia – šalutinė, naudota podėliui kaip kamara.

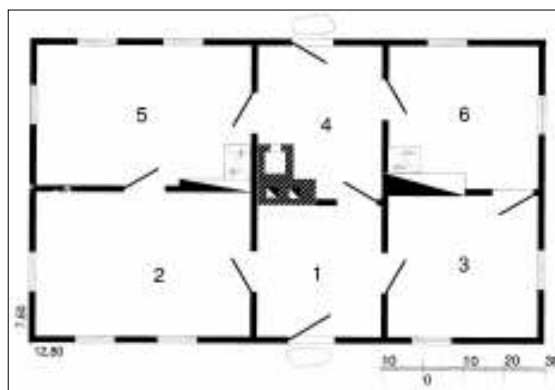

Žemaitiška troba Gaulėnuose (Luokės sen. Telšių r.)

TROBA

Žemaičio – vidutinioko troba (Gintališkės sodyba LLBM Rumšiškėse, žemaičių branduoliniame (kupetiniame) kaime; į muziejų troba parvežta 1972 m. iš Erlėnų k. Imbarės sen. Kretingos r.; statyta XVIII–XIX a., perkelta 1971 m.). Trobos planas: 1 – geroji priemenė; 2 – geroji troba; 3 – alkierius; 4 – virtuvė (užkrosninė užpečkinė, užpečkinė, kuknia, šeimininė); 5 – ūkinė (prastoji) priemenė; 6 – pryšininkė (priešininkė); 7 – kaminas (virenė); 8 – lunginė; 9 – klėtėlė

Pakitusio plano (be įeinamo kamino) vidutinioko žemaičio troba ŽKM (vaizdas iš gerojo kiemo pusės). Planas: 1 – geroji priemenė; 2 – geroji troba; 3 – alkierius; 4 – ūkinė (prastoji, blogoji) priemenė; 5 – virtuvė (šeimynos, prastoji) troba; 6 – priešininkė (pryšininkė)

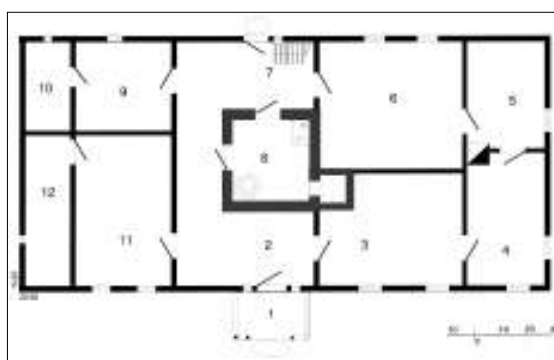
Tipiška XVIII a. pabaigos vidutinioko žemaičio (dviejų galų, su dviem priemenėmis) troba (į LLBM atkelta iš Sodulės k. Šatės sen. Skuodo r.; statyta XVIII a. pabaigoje, perkelta 1972 m., LLBM pastatyta 1975 m.; ilgis – 15,8 m, plotis – 7,8 m)

Žemaitiška troba (Viekšnių vls. Mažeikių aps.) [15: 16]

Žemaitiška troba (Užpelkių k. Platelių vls. Kretingos aps.) [15: 24]

Pasiturinčio žemaičio troba ir klėtis (statyta 1865 m. Maloniškių k. Darbėnų sen., Kretingos r.; į LLBM Rumšiškėse perkelta 1971 m.). Planas: 1 – prieangis; 2 – geroji priemenė; 3 – geroji troba (svečiams, vaišėms); 4 – alkierius (miegojo šeimininkas); 5 – alkierius (miegojo šeimininkė); 6 – šeimyninė troba (valgė, dirbo); 7 – ūkinė (prastoji) priemenė; 8 – kaminas – virenė (virė valgė, ruošė jovažą gyvuliams, rūkė mėsą; į jį gulsčiaisiais kaminais pastogėje suvesti visi krosnių dūmai); 9 – priešinė (laikė maisto atsargas, namų apyvokos daiktus); 10 – pieno kamara (laikė pieną ir jo produktus); 11 – priešinė (priešinė, lunginė (dukterų kambarys); 12 – kamaraitė (podėliui; karo metais slėpė produktus). LLBM

Žemaitiška troba keturšlaičiu stogu vienkiemyje prie Biržuvėnų (Luokės sen. Telšių r.)

Žemaitiška dviejų galų troba Ūbiškėje (Tryškių sen. Telšių r.)

Žemaitiška troba Kaunatavoje (Tryškių sen. Telšių r.)

Artimas tradicijai gyvenamasis namas, Šiaulių r. Kurtuvėnų regioniniame parke. D. Ramančionio nuotr.

TROBOS VIDUS

Mažažemių žemaičių valstiečių trobelių vidus būdavo gana skurdus: aprūkusios plikų rąstų sienos, kartais nuklijuojamos senais laikraščiais, vožtinės lubos, plūktinės molio aslos, nors ir kuklūs, bet puošti paprastais pjaustiniais, kartais dažyti savos gamybos mediniai baldai ir kiti apyvokos daiktai. Turtingesni ūkininkai galėjo sau leisti užsisakyti patogesnius, gražesnius, dekoruotus pjaustinius baldus pas nagingesnius miestelių amatininkus.

Žemaičio šeimos gyvenimas daugiausia sukosi pagrindinėje patalpoje – prastoje (šeimininėje) troboje. Pagrindinis trobos baldas – stalas, prie kurio susirinkdavo visa šeima, čia buvo valgoma, žiemos vakarais dirbami įvairūs darbai. Jis stovėdavo palei duris, geriausiai apšviestoje vietoje. Kiti baldai – kėdės, suolai, ant kurių kartais buvo ir miegama, buvo statomi pasieniais ir apie stalą. Ties mūriu (krosnimi) – šeimninė zona. Čia buvo statoma ar kabinama ant sienos spintelė indams, šaukštėtis, šėpa. Ties mūriu tamsiame kampe buvo statoma viena ar dvi lovos. Patalpoje stovėdavo verpimo ratelis, žiemos metu buvo parnešamos ir sustatomos audimo staklės. Prastosios trobos sienos dažniausiai būdavo plikų rąstų, kartais balinamos kalkėmis, vėliau – nuklijuojamos senais laikraščiais. Lubos – vožtinės, grindys – plūktinė molio asla.

Pasiturinčio žemaičio gerojoje troboje sienos būdavo išklijuojamos pirktiniais popieriniais tapetais (abietais), grindys – medinių lentų. Čia stovėdavo geriausi baldai – stalas su kėdėmis, puošti tekintomis ar drožtomis dekoru detalėmis, suolai, lova su dekoruotais galais, stalių darbo skrynia, komoda, puošni medinė spinta. Ant sienų kabėdavo meniškai

pjaustinėta rankšluostinė su austiniu rankšluosčiu, šventųjų ar kt. paveikslai, kartais – pirktinis pramoninės gamybos veidrodis ir sieninis laikrodis.

Baldai daugiausia daryti iš ąžuolo arba uosio. Darydavo juos vietiniai ar miestelių meistrai – staliai. Medžio apdirbimo meistrai būdavo universalūs. Geriau ar blogiau jie sugebėdavo padaryti visus buityje reikalingus daiktus. Bet geriausius daiktus pagamindavo tie meistrai, kurie turėdavo patirtį ir įgūdžius konkrečioje srityje: jeigu ratelninkas, tai dirbo puikius verpimo ratelius, jei kubilius, tai darydavo gerus kubilius ir t. t.

Universaliausias ir populiariausias buvo stalius, kuris dažniausiai darė baldus. Šio amato meistrai turėdavo pakankamai užsakymų ne tik savo dirbtuvėse, bet buvo kviečiami sutartam darbui atlikti ir į ūkininkų namus. Populiariausi baldai buvo kraičio skrynios, indaujos, stalai, kėdės, suolai, spintos, lovos, rankšluostinės. Šalia pagrindinių užsakymų meistras dažnai išdroždavo gražią prieverpstę, kultuvę, kočėtuvę, šaukštų, sprąsčių, audimo šaudyklių ar kokią kitą reikalingą daiktą, kuris labiau tikdavo dovanoms.

Prastoji (šeimininė) troba į alkieriaus (vaikų kambario) pusę. ŽKM

Prastoji (šeimininė) troba į blogosios priemenės pusę. ŽKM

TROBOS VIDUS

Juzefas Perkovskis rašo: *Baldų plokštumos paprastai ornamentuojamos kontūriniais kiaurapjūviais raštais, rečiau reljefiškai. Kartais kai kurios dalys buvo traktuojamos skulptūriškai. Skrynios, spintos, stalai, lovos, kėdės, rankšluostinės ir kt. buvo puošiamos polichromine tapyba. Dažant polichrominiu būdu, baldų paviršiuje būdavo išskiriami keli kompoziciniai laukai. Jie buvo puošiami įvairiaspalvių augalų, rečiau geometrinių bei gyvuliniais ar dan-*

gaus kūnų ornamentais. Ypač įvairiomis spalvomis ir raštais tapytos kraičių skrynios. Baldų puošyboje daugiausia vyravo vazonuose augantis stilizuotas augalas, neretai su vaisiais, žiedais, ant šakelių tupinčiais paukščiukais.

Baldų polichrominei tapybai būdingas sodrių spalvų derinys – tamsiai žalia, ruda, mėlyna, juoda. Šios spalvos dažniausiai sudaro foną, o ryškesnės, šviesesnės spalvos – geltona, balta, raudona – piešinį.

Kituose ornamentuotuose buitiniuose daiktuose – prieverpstėse, kočėtuvėse, kultuvėse, rankšluostinėse ir kt. – vyrauja išskirtinis ornamentas – viena ar kelios segmentinės žvaigždės, apie kurias išdėstomi kiti puošybos elementai – trikampėliai, rombai, keturkampiai, grioveliai, vingeliai, įkarpėlės, kryputės ir kt. Kitas vyraujantis ornamentas šių daiktų grupėje buvo augalinis, kurį vėl pajvairindavo geometrinių figūrėlių kompozicija.

Trobų šeimininkės taip pat stengėsi, kad namai būtų spalvingesni, jaukesni. Žemaičių regiono audimų raštuose ir interjeruose dominavo ryškios, sodrios spalvos, saviti jų deriniai. Puikiai išaustos suderintų spalvų lovatiesės, staltiesės, rankšluosčiai papildydavo žemaitiškos trobos interjerą, suteikdavo jam gyvybės ir savitumo.

Geroji troba į gerosios priemenės ir priešinė kėdę pusę. ŽKM

Geroji troba į alkieriaus pusę. ŽKM

Vaikų kambarys – patalpa prieš blogąją trobą, kurioje tradiciškai būdavo špižarnė. ŽKM

Gerasis alkierius. ŽKM

TROBOS VIDUS

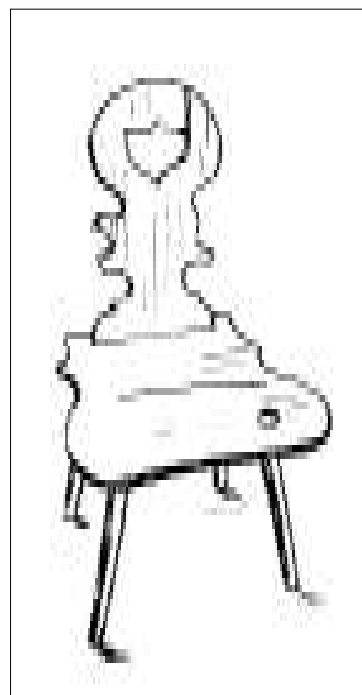
Kėdės puošta atkalte

Pagerdaujo k. Kretingos aps.

Gargždų vls. Kretingos aps.

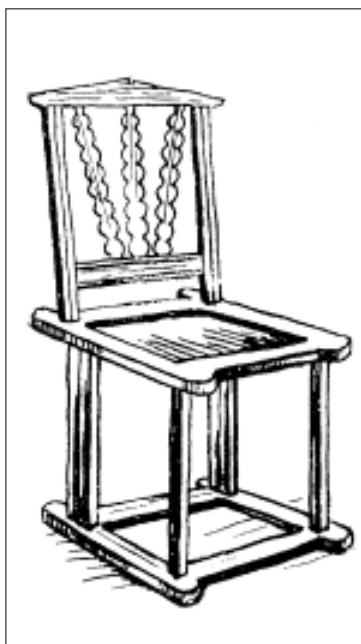

Šiaulių m.

Krėslos

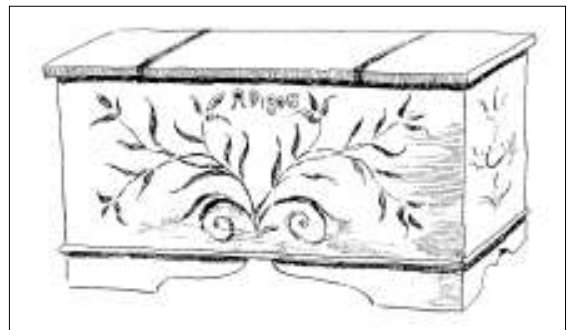
*Krėslos, buvusi K.Krauzo nuosavybė,
Telšiai*

Medingėnai, Telšių aps.

Vigantiškių k. Telšių aps.

Kaustyta metalu, puošta tapytais augaliniais motyvais žemaitiška kraičio skrynja (žemaičių muziejus „Alka“)

ŪKINIAI PASTATAI

Svirnas (klėtis)

Tai antras pagal svarbą pastatas žemaičių sodyboje, skirtas grūdams, maistui, mantai laikyti, miegoti. Dažniausiai svirnas buvo statomas priešais trobą, lygiagrečiai jai, o sujungtas su troba statinių tvora sudarydavo gerąjį kiemą. Svirno dydis priklausė nuo valstiečio ar ūkininko ekonominio pajėgumo.

Žemaičių svirnai gerokai didesni, negu kitur Lietuvoje. Turtingesnių ūkininkų svirnuose būdavo 6 ir daugiau patalpų (grūdinė, *klėtsunga*, *mėskamarė* (mėsinė), *špikierius*, mergų (vaikių), vaikų, bočių kamaros, ratinė – *vazaunė*. Planas gana sudėtingas, asimetriškas, įėjimai – iš šono ir iš galo. Durų dažnai būdavo tiek, kiek patalpų. Viena ar dvi patalpos – grūdinės, kur aruoduose buvo laikomi grūdai. Vienoje iš jų įrengiami laiptai ant aukšto. Derlingais metais, kai grūdai netilpdavo aruoduose, pildavo juos palėpėje. Kartais ties įėjimu į grūdinę būdavo nedidelė patalpa, vadinama *klėtsunga*, kur buvo sudedami tušti maišai, kubilai. Mėsos kamaroje (*mėskamarėje*) palubėje privirtinamos kartys rūkytai

mėsai, lašiniams, dešroms sukabinti. Toje pačioje patalpoje buvo sustatomi kubilai, kuriuose laikinai, iki rūkymo, buvo sūdoma mėsa, lašiniai.

Špikierius – tai gerasis svirnas, kuriame buvo laikomas dukterų kraitis, skrynios, drabužiai. Čia miegodavo vienas iš šeimos narių. Patalpoje stovėdavo lova, apklota raštuota lovatiese, sienos kartais būdavo nuklijuojamos senais laikraščiais, pakabinami šventųjų paveikslai. Turtingesnių ūkininkų svirnuose būdavo dar viena ar dvi patalpos – bernų ir mergų kamara 4.0101a9291(2.,a)2(3194(a)-3.0)gų 6sstovė

Savo išorės forma žemaičių svirnai – ilgi, platūs, stogai – gegninės konstrukcijos, keturšlaitės ar pusvalminės formos, dengti dažniausiai šiaudais, vėliau – skiedromis, su didelėmis užlaidomis. Priekyje dažnai yra nedidelis priesvirnis (prieklėtis) su saikingai profiliuotomis kolonomis ar be jų. Jo paskirtis – saugoti įėjimą, todėl jis visada toje pusėje, kur ir durys. Svirnuose su galiniu įėjimu priesvirnis būdavo iš galo, su šoniniu – iš šono.

Durys į visas patalpas – tvirtos, dvigubos (viršutinės lentelės sukaltos įstrižai, sudaro geometrinės figūras, primenančias aštuonnyčio audinio raštus). Visos durys užrakinamos įleidžiamomis masyviomis spynomis. Priešais svirno duris būdavo padedami plokšti akmenys, skirti palipti ant priesvirnio.

Svirnai buvo statomi iš gerai parinktos medienos, storų, gulstinių apvalių arba tašytų sienojų, kampuose suręstų į sąsparas, dažniausiai lentomis neapmušti, be langų (būdavo išpjaunamos tik nedidelės, kartais dekoratyvios angos sienojų tarpurąščiuose dienos šviesai patekti ar katinui įlįsti), pakelti virš žemės (kad vėjas prapūstų) ant didelių akmenų (kūlių – žemaitiškai) ar kaladžių, turėjo storų lentų grindis (kartais dvigubas – su smulkių akmenų, stiklo, puodų duženų užpildu), lubas.

Svirnas visada buvo statomas prieš trobą, kad iš gerosios trobos per langus ir gerąjį kiemą matytųsi jo durys.

Svirnas. Į LLBM Rumšiškėse atkeltas iš Jakštaičių k. Grūšlaukės sen. Kretingos r. Statytas 1746 m., perkeltas 1972 m.

Svirnas, statytas 1909 m. Telšių r. Gadūnavo apyl. Brėvikių k. ūkininko St. Mikalausko sodyboje; į ŽKM parvežtas 1970 m.

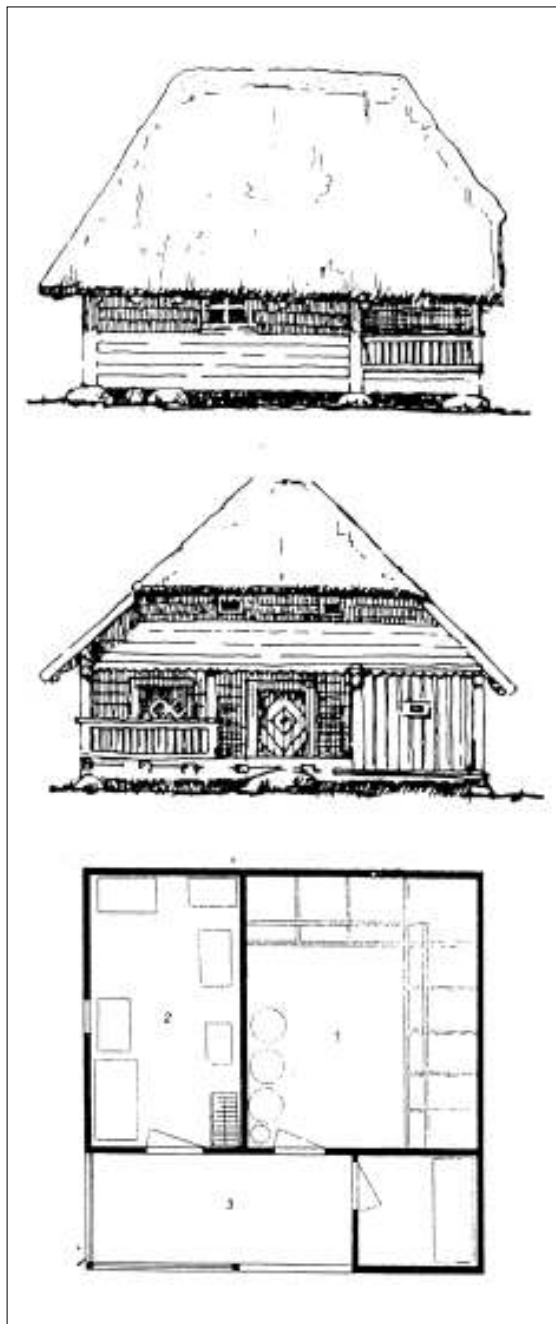

Stambaus pobaudžiavinio žemaičių ūkio sodyboje didysis svirnas, atkeltas iš Maloniškių k. Darbėnų sen. Kretingos r.; statytas 1864 m., perkeltas 1970 m., LLBM pastatytas 1971 m.; ilgis – 12,6 m, plotis – 7,6 m

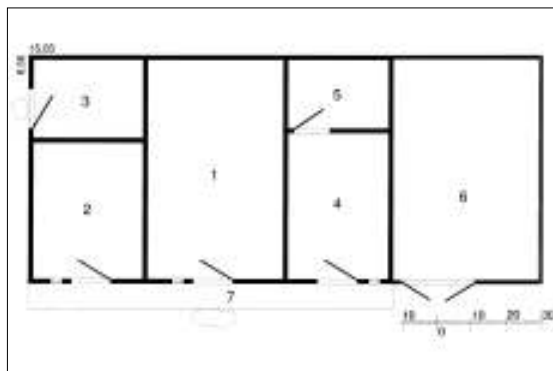
ŪKINIAI PASTATAI

Sudėtingo plano svirnas: vaizdas iš priekio; vaizdas iš šono; planas: 1 – sandėlis mantai (špikierius, geroji klėtis, kur laikomas dukters kraitis, skrynios, drabužiai); 2 – priešsvirnis (klėtsonga) – grūdinė; 3 – grūdinė; 4 – mergų kamara; 5 – vaikų kamara; 6 – priešsvirnis (prieklėtis); 7 – mėsos kamara (laikomi kubilai su sūdyta mėsa iki rūkymo). [2: 42]

Sudėtingo plano svirnas: vaizdas iš šono; vaizdas iš priekio; planas: 1 – sandėlis mantai (špikierius, geroji klėtis, kur laikomas dukters kraitis, skrynios, drabužiai); 2 – grūdinė (aruoduose laikomi grūdai); 3 – priešsvirnis (prieklėtis); 4 – mergų (vaikių) kamara [2: 43]

Svirnas, statytas 1909 m. Telšių r. Gadūnavo apyl. Brėvikių k. ūkininko Stanislovo Mikalausko sodyboje; statybos metai įrėžti fasado vidurinių durų viršutinėje staktoje; į ŽKM parvežtas 1970 m.

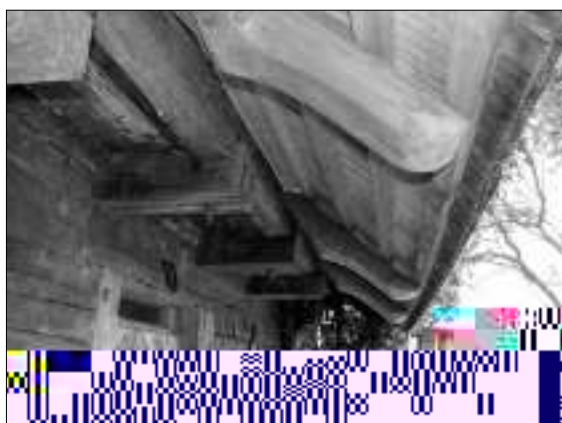
Planas: 1 – grūdinė; 2 – špikierius (patalpa turi grindis, lubas, mažą langelį; čia miegodavo šeimininkas, kartais samdiniai; yra lova, stalas, skrynios, palubėje kabo žibalinė lempa); 3 – samdinių kamara; 4 – drabužinė (laikydavo senus ir nešiojamus drabužius, įvairius rakandus); 5 – mėsinė (patalpa mėsai kubiluose laikyti); 6 – vežiminė (vazaunė), tik viena (vidinė) jos siena iš apipjautų rąstų, o kitos trys – vertikaliai apkaltos lentomis; čia laikomi vežimai, rogės, akėčios, pakinktai; 7 – priesvirnis (prieklėtis)

Naujai pastatytas svirnas (vietoje buvusio) laikantis kraštui būdingų tradicijų. Plokščių k. Platelių apyl.

Svirno konstrukcija ir puošmenos, darytos pagal autentiškus pavyzdžius, būdingus šiam kraštui

Renovuotas medinis svirnas sodyboje Likšių k. Platelių apyl.

Tradicioniai (dažniausiai grūdinėse ir kamarose) sienajuose išpaunami langeliai gali būti įvairių formų – rombiniai, apskriti, pusapskritiniai, stačiakampiai

ŪKINIAI PASTATAI

Kiaulininkas turtingo ūkininko sodyboje. Buvo pastatytas blogajame pasiturinčio valstiečio sodybos kieme; kiaulininkas ir tvora sudaro uždara kiemą – laidarą. Anksčiau stovėjo Plungės r. Bubėnų apyl. Užpelių k. ūkininko J. Kupetausko ūkyje; 1969 m. parvežtas ir pastatytas ŽKM

Tvartas įpilties mažražemio sodyboje. Į LLBM atkeltas iš Žlibinų bažnytkaimio, Plungės r.; priklausė klebonijai; statytas XX a. pirmojoje pusėje

L raidės formos plano tvartas. ŽKM

Tvartas

Tvartai (*staldai, kūtės, kiaulininkai*) pradėti statyti, kai ekonomiškai sustiprėjo valstiečiai ir ūkininkai pradėjo auginti daugiau gyvulių. Prireikė patalpų saugoti juos nuo šalčio, lietaus, plėšriųjų žvėrių. Vienas iš pirmųjų plačiau aprašęs tvartus buvo S. Daukantas. Jis aprašo paprastąjį ištęsto keturkampio formos tvartą, kuriame buvo patalpos karvėms, arkliams, mini daržinė, ratinė. Taip pat užsimena apie dvilinkas, trilinkas kūtes ir jų viduje buvusį laidarą galvijams išleisti.

Žemaitijoje tvartų būta įvairių (paprastų – stačiakampių, su vienu ar dviem linkiais – L, U formos). Didesniuose ūkiuose labiausiai paplitę kvadratinio plano tvartai su uždaru kiemu viduryje, kur visų patalpų durys išėjo į diendaržį (laidarą), į kurį galima patekti tik pro vienerius vartus. Jame gyvuliai laikyti vasarą, kartais paleidžiami ir žiemą. Kiemas būdavo grįstas akmenimis, kad būtų sausesnis, nors, nuo stogų subėgus lietaus vandeniui, čia būdavo gana purvina. Kai kur diendaržis buvo sausinamas šiaudų kraiku, o sustovėtas mėšlas periodiškai išvežamas į laukus. Keičiantis ūkininkavimui dėl nepatogumo išvesti gyvulius gaisro metu uždari diendaržiniai tvartai išnyko.

XIX a. jau statyti paprasto stačiakampio plano – pailgi, pertverti į atskiras patalpas karvėms, arkliams, avims. Kiaulėms ir paukščiams dažnai buvo pristatomos pašiūrės arba pastatomi atskiri tvarteliai (kiaulininkai, vištidės, tvarteliai avims). Žemaitijoje skirtingos paskirties tvartų patalpos turėjo savo pavadinimus: patalpa arkliams laikyti vadinosi *stainia*, karvėms – *kūte*, avims – *gurbu*, kiaulėms – *migiū*.

Savo forma tvartai – gana masyvūs pastatai. Stogai – gegninės konstrukcijos, dažniausiai keturšlaitės ar pusvalminės formos su žemai nuleistomis pastogėmis, gražiais čiukurais.

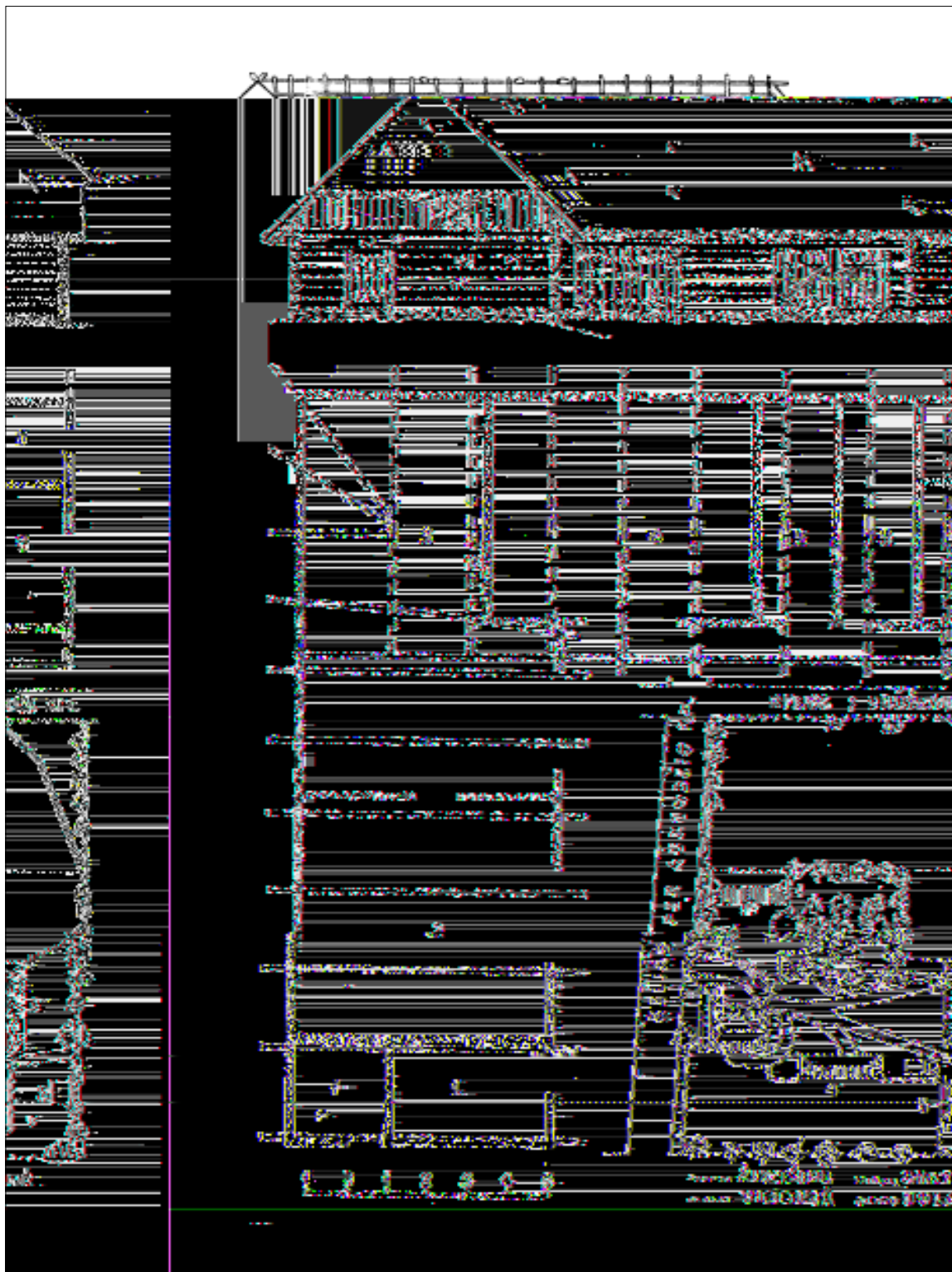
Kadangi apatinis vainikas, veikiamas mėšlo ir srutų, greitai supūdavo, būdavo stengiamasi sumūryti kuo aukštesnius akmenų pamatus. Tvartai buvo šiltinami tarpus tarp sienų perklojant samanomis, o ant lubų užpilant sluoksnį spalių, sausų lapų ar samanų.

Tvartas. Į LLBM atkeltas iš Gintališkės k. Platelių sen. Plungės r.; statytas 1871 m., LLBM pastatytas 1971 m.

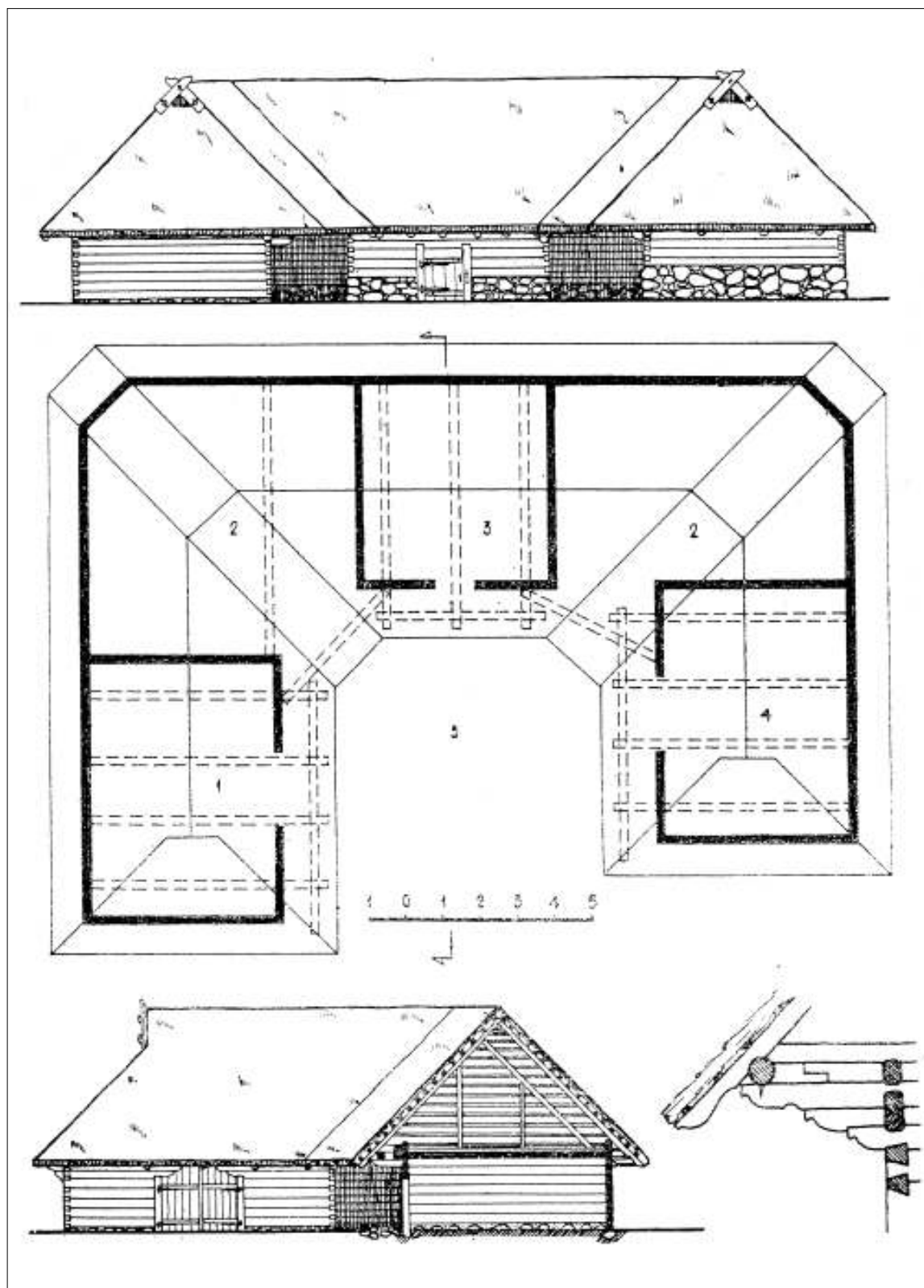

L raidės formos plano tvartas turtingo ūkininko sodyboje, pastatytas XIX a. pabaigoje Telšių r. Gadūnavo apyl. Juodėnų k. ūkininko D. Putvinskio sodyboje. ŽKM pastatytas 1971 m. Tvirtas pakeltas ant stambių akmenų. Sienos iš tašytų rąstų, galuose suleistų į sąsparas. Vietoj lubų uždėtos kartys, ant kurių kraunamas šienas ar šiaudai. Stogas keturšlaitis, dengtas skiedromis. Durys plačios, dvivėrės, kad per mėšlavežį į tvartus būtų galima laisvai įvažiuoti su vežimu. Tvirtas vidaus įrengimas nesudėtingas: viename pasienyje įtaisytos ėdžios pašarui arkliams, kitame ant paaugštintimų lovys vandeniui, pelams bei avižoms. Karvės buvo rišamos pasieniais. Nors bendras pastato terminas „tvartas“ žinomas visoje Lietuvoje, tačiau žemaičiai jį dar vadina staldu

*L raidės plano tvartas Auksoodžio k. Kretingos r.: 1 – veršidė; 2 – karvidė; 3 – arklidė; 4 – daržinė; 5 – kiaulidė;
6 – avidė; statytas XIX a.*

*Sodyba: 1 – troba; 2 – svirnas; 3 – tvartas; 4 – stoginė; 5 – žardinė; 6 – kluonas (jauja); 7 – senasis žemaičių namas (numas);
8 – tvenkiniai [1: 122]*

U raidės formos plano tvartas Urvikių k. Mažeikių r., statytas XVIII a.: 1 – arklidė (arklių kūtė); verslė; 2 – daržinė; 3 – kiaulidė; 4 – karvidė; 5 – laidas [1: 123]

Kluonas

Kluonas (*jauja, reja*) – tai didžiausias sodybos pastatas. Simonas Daukantas rašė: *Toje rejoje buvo ketvirtainis rentinys, aukštesnis už rejos sienas, duoba vadinamas, mažne pusę rejos užimęs su kakaliu, kurioje javus džiovino, ant tos duobos buvo doris, arba salyklininkas, kuriame buvo langelis, garvilka vadinamas, kame salyklą džiovino; pažastėse tos duobos buvo peludės, kur pelus pylė. Pas neturtinuosius toje duoboj pėrės, nesgi ant kakalio buvo krosnis sukrauta.*

Žemaitiškojo tipo kluonams būdinga: šoninis įvažiavimas (kartais net du), plačios pastogės, po tuo pačiu stogu patalpinta jauja ir kitos patalpos. Žemaičiuose suvokiama, kad šiame pastate po vienu stogu yra klojimas, daržinė šiaudams (šiaudinė), pirtis javams džiovinti, peludė, malkoms ir durpėms sukrauti skirta patalpa – torpinė ir kt.

Kluonų stogai – masyvūs, keturšlaičiai, gegninės konstrukcijos, dengti šiaudais, vėliau – skiedromis ar kt. Gegnės remiasi ant dvigubo viršutinio vainiko, vadinamo murliotiniu. Jaujos būdavo įvairaus plano: stačiakampės, su linkiu, su išsikišusia dalimi viduryje.

Vieną iš esminių žemaitiškojo kluono dalių sudaro **jauja** (*pirtis, duoba, douba*). Ji dažniausiai būna kluono centrinėje dalyje arba kuriame nors jo gale. Iš abiejų ar vieno jaujos šono yra patalpos pelams laikyti – **peludės**, kurių ilgis atitinka jaujos ilgį ir užima plotą iki šoninių kluono sienų. Peludės dažniausiai be durų ir vienintelės grįstos patalpos, kad kabinant ir valant nepakliūtų žemių, nes pelais buvo šeriami gyvuliai, o kartais čia supilami ir dar neapdoroti javai. Jų anga nuo klojimo atitverta vieno metro aukščio slenksčiu.

Pagrindinė žemaitiškojo kluono dalis – **klojimas**, kuris užėmė plotą iki jaujos ir peludžių. Asla išplūkta moliu. Čia buvo kuliami javai, minami linai, laikomi su darbais šioje patalpoje susiję įrankiai (spragilai, kuliamoji mašina, arpas, vėtyklės), bei kiti rakandai.

Kitą kluono dalį (antrojoje jaujos pusėje) sudarė erdvi patalpa, vadinama **daržine**. Joje buvo kraunami suvežti iš laukų javai, linai, o iškūlus javus, dedami šiaudai. Žiemos metu čia buvo laikomi įvairūs žemės ūkio padargai. Daržinė, būdama kluono dalimi, ne visada turi gulstinių rąstų sienas – dažnai apkalama tik lentomis.

Kluonams būdingas virš durų (vartų) ant stulpų paremtas masyvus **stogas** – savotiškas prieangis (*palagas, padanga, prieklojimis*), skirtas prikrautam javų vežimui nuo lietaus pasislėpti, javams vėtyti. Po plačiomis kluonų pastogėmis (visu pastato perimetru) buvo sudedami įvairūs žemės ūkio reikmenys, sukraunama miško medžiaga, malkos jaujai kūrenti, išmintų linų spaliai.

Kluonai, siekiant apsaugoti kitus trobesius nuo gaisrų, buvo statomi atokiau. Jie buvo atskiriami nuo ūkinio kiemo dar ir dėl to, kad neprieitų gyvuliai ir nepešiotų pastogėse sudėtų kūlimui skirtų javų. Aikštelė tarp kluono ir kitų sodybos pastatų buvo vadinama kluoniena.

Derlius jaujose džiovintas, kultas ir vėtytas iki XX a. trečiojo dešimtmečio. Po Pirmojo pasaulinio karo naujų jaujų beveik nebestatyta. Kartais buvo pristatomos ar atskirai statomos daržinės ir žardinės šienai ir vasarajui laikyti. Tarpukaryje įkurtuose vienkiemiuose klojimus pakeitė daržinės, kurios mažuose ūkiuose buvo sujungtos su tvartais.

Kluonas su jauja vidutinioko žemaičio (Kartenos) sodyboje. Į LLBM atkeltas iš Mažųjų Mostaičių k. Kulių sen. Plungės r. statytas XIX a. pradžioje

Kluonas su jauja ir žardine vidutinioko žemaičio sodyboje. / LLBM atkeltas iš Stumbrių k. Pelaičių sen. Plungės r.; statytas 1894 m.

Kluonas su jauja pasiturinčio žemaičio sodyboje. Statytas 1896 metais; stovėjo Juozo Eičino sodyboje Plungės r. Žemaičių Kalvarijoje; į ŽKM kluonas pervežtas ir atstatytas 1973 m. Tai tipiškas XIX a. pabaigos centrinės Žemaitijos šiaurinės dalies kluono pavyzdys

Daržinė vidutinioko žemaičio sodyboje. Į LLBM atkelta iš Vėlaičių k. Kartenos sen. Kretingos r.; statyta XVIII a. pabaigoje

Daržinė

Tipiškoje žemaičio ūkininko sodyboje, be klijimo, dar yra kitas trobesys derliui sukrauti – daržinė, kurioje laikomi lauke išdžiovinti pašarai: šienas, dobilai, kartais ir vasarojus, jei netelpa klijime. Daržinė statoma netoli tvartų, arčiau už klijimą. Savo planu ji panaši į klijimą, būdama pailgo stačiakampio plano, su durimis vienoje ar abiejose šoninėse (ilgosiose) sienose.

Planas paprastas, vienos patalpos viduryje – plūktas moliu ar grįstas akmenimis grendymas (tarpuangis, tarpikas, tarpeklis), nuo jo sijomis šonuose atitvertos šalinės, vadinamos pirmąja ir antrąja nampuse.

Sienos būdavo senoviškai sukirstos, su išsikišusiomis kertėmis, ties įvažiavimu sutvirtintos sąvaržomis, vartai virpstiniai, stogas – gegninės konstrukcijos, dengtas šiaudais (rečiau – skiedromis), keturšlaitis, su plačiomis pastogėmis.

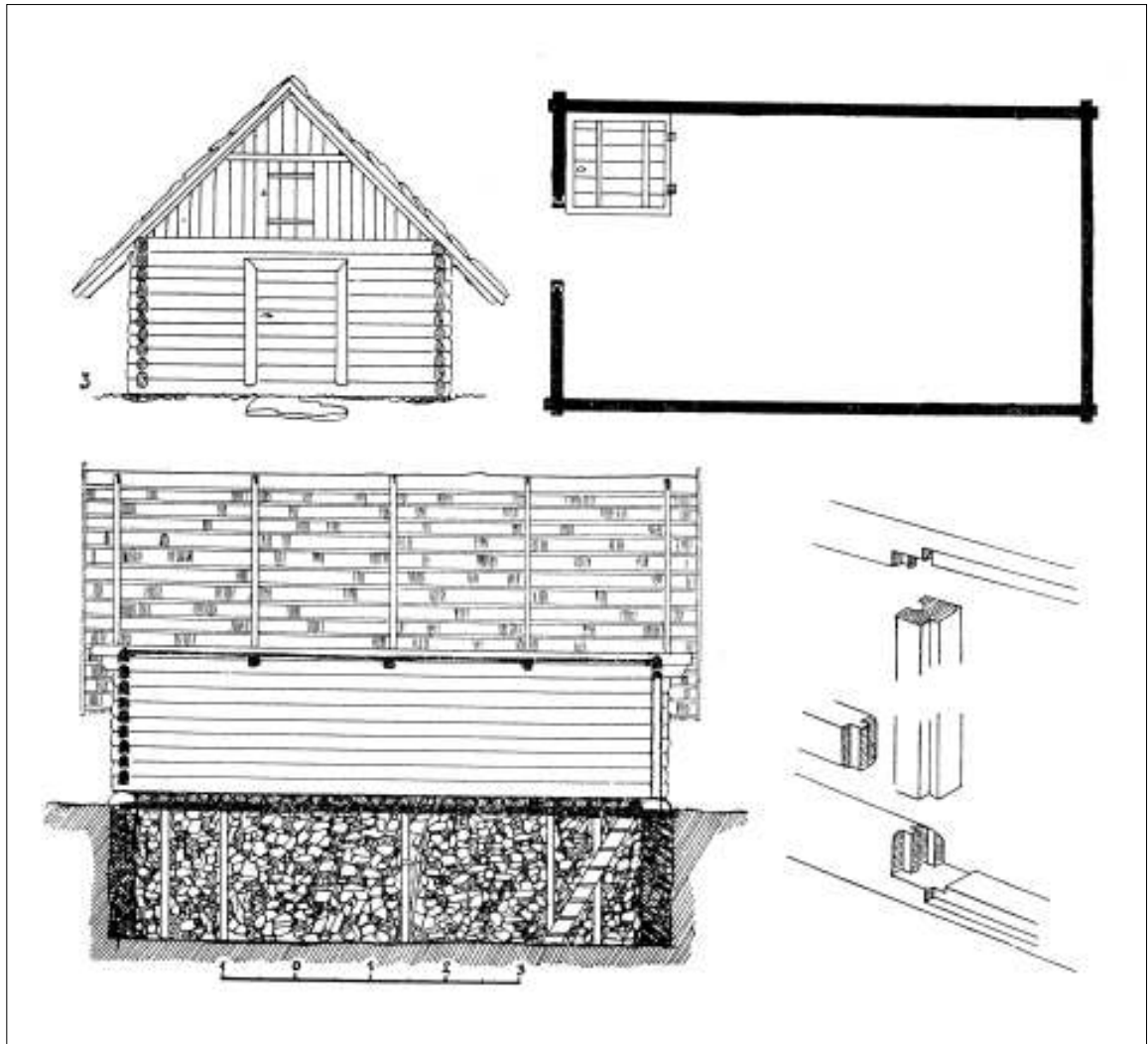
Daržinė (stoginė, pašiūrė, skūnia) – ūkinis pastatas šienui, šiaudams sukrauti ir laikyti. Į ŽKM daržinė parvežta 1973 m. iš Rainių k. Telšių r. Ją buvo pasistatęs ūkininkas P. Kaminskas. Vėliau dalį šio ūkininko žemės su daržine ir kt. pastatais tuometinė Lietuvos vyriausybė nupirko ir padovanojo dainininkui Kiprui Petrauskui. Po Antrojo pasaulinio karo visa tai buvo nacionalizuota ir atiteko vietiniam kolūkiui. Daržinė 18 m ilgio ir 8 m pločio. Išsinių pamatų neturi, yra du šoniniai įvažiavimai. Sienos apkaltos lentomis. Stogas gegninės konstrukcijos, dengtas skiedromis. Daržinė yra XX a. pradžios retinio-karkasinio pastato pavyzdys ir atspindi to meto liaudies dailidžių architektūrinius sugebėjimus, naudotas statybines medžiagas, įrankius, tvirtinimo būdus

Rūsys

Rūsys (*numalis*) naudotas pašarinėms daržovėms laikyti ir podėliui. Jame būdavo kelios patalpos (patalpa su akmenimis grįstomis duobėmis, skirta daržovėms, kamaraitė – namų apyvokos daiktams laikyti). Ties įėjimu būdavo pastogė (*lėpis*).

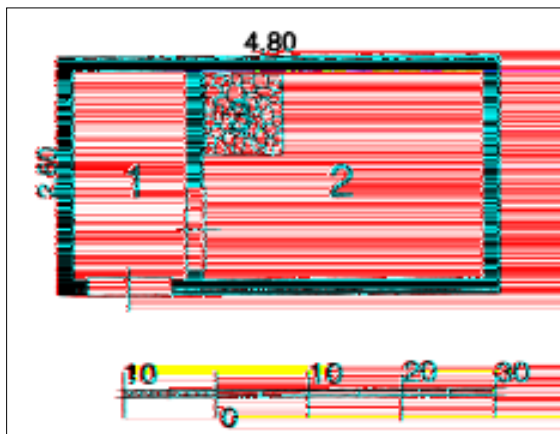

Numalis-rūsys pasiturinčio žemaičio sodyboje. Į LLBM atkeltas iš Auksodžio k. Darbėnų sen. Kretingos r.

Rūsys, statytas XX a. pradžioje Aleknų k. Raseinių r. [1: 319]

ŪKINIAI PASTATAI

Pirtis (perenė). Į ŽKM parvežta iš Telšių r. Tryškių sen. Sukončių k. ūkininko Stasio Bukausko sodybos 1967 m. Statyta 1929 m. S. Bukausko uošvio Stasio Silkinio. Pirtis pastatyta prie iškasto tvenkinio. Tai pirmasis eksponatas, atvežtas į Žemaitijos kaimo muziejų. Pastatas – medinis, keturkampis, padalytas į dvi nelygias dalis, kurių didesniąją šildoma ir skirta maudymuisi. Pirties (perenės) planas: 1 – priepirtis; 2 – pirtis; 3 – akmenų krosnis

Pirtis Jautmalkės I k. Kelmės r. R.Struogos 2005 m. nuotr.

Pirtis

Stasys Daunys straipsnyje „Lietuvių kaimo pirčių tyrinėjimai“ yra rašęs, kad pirtys yra bene vienintelis per išstisus šimtmečius mažiausiai pakitęs trobesys. Žemaitijoje jos nebuvo plačiai paplitusios. Tradiciškai tai nedidelis stačiakampis pastatėlis, kurį sudarė dvi (senesnėse pirtyse – tik viena) patalpos: priepirtis ir šildoma patalpa su akmenų krosnimi. Ties įėjimu į priepirtį kartais būdavo didesnė stogo užlaida, neretai paremta kolonėlėmis. Tai pigūs, greitai pastatomi pastatėliai. Jų statybai naudota antrarūšė statybinė medžiaga (statyta iš plonų rąstų, įstatomos paprastos viensluoksnės durys). Langams dviejuose sienojuose buvo išpjaunamos angos, priepirčiuose kartais įdedami nedideli stiklo langai. Lubos dažniausiai vožtinės, apšiltintos spaliais, samanomis ar kt. Grindų dažnai nebūdavo. Maudymosi patalpoje pasieniais buvo pastatomi plačių lentų plautai. Architektūriniu požiūriu pirtys (*perenės*) nebuvo reikšmingi pastatai sodyboje, bet kasdieninėje buityje jų vaidmuo buvo gana svarbus: čia buvo prausiamasi, gydomasi, gimdoma, kartais ir gyvenama.

Svirnas pirtis Naisių k. Kelmės r. D. Ramančionio 2007 m. nuotr.

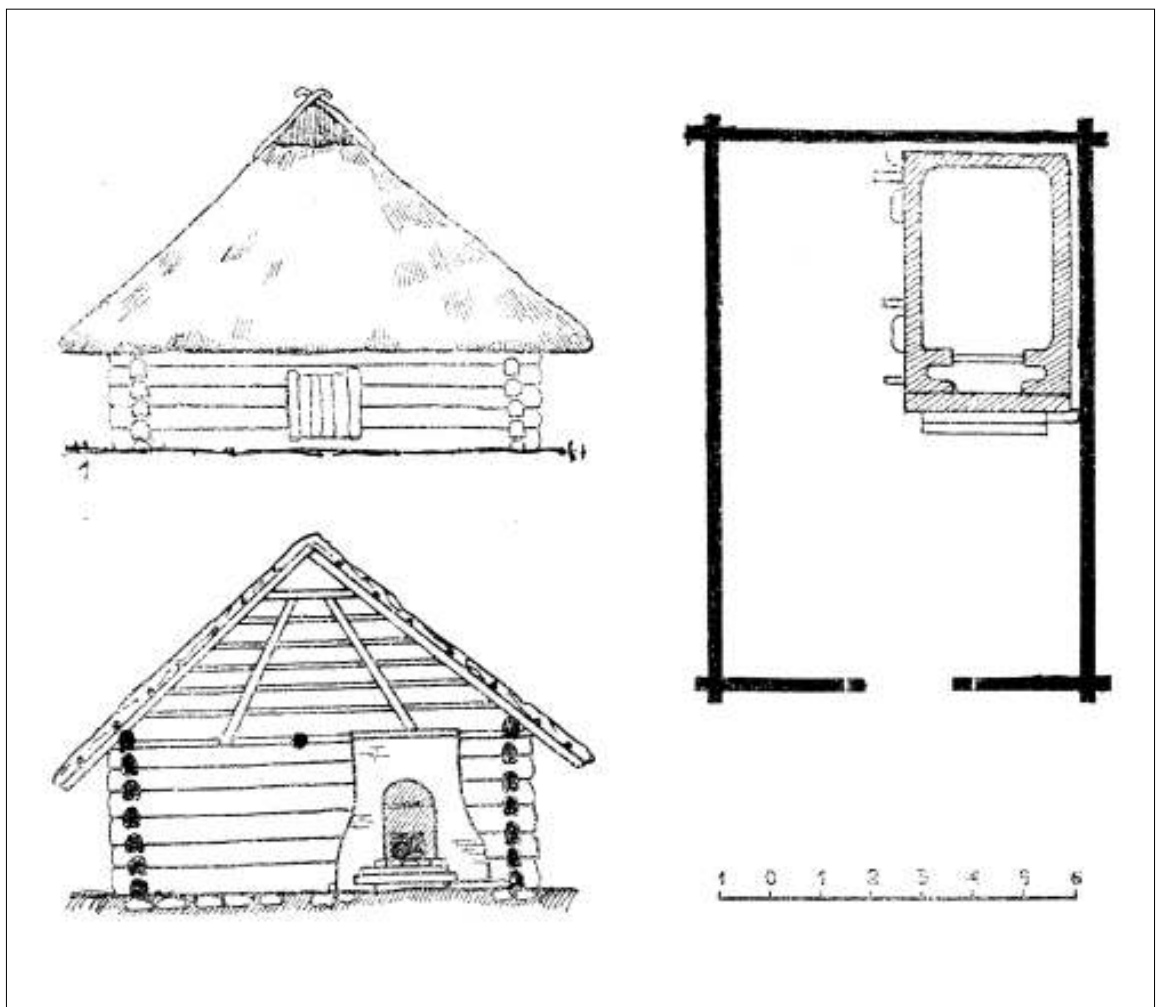
Ubladė

Tai specialus pastatėlis duonai kepti, būdingas tik Žemaitijai. Simonas Daukantas pastebi: *Ubladėje buvo duonkepis kakalys, nuo to vadinamas, jog po juo ne vien duoną ir pyragus, bet stėkius, guires, puokius ir kitas žuvis bei mėsas kepė jau liepos gėldose, jau ant šiaudy; tengi džiovino grūdus, grybus ir obuolius obuolynei, tengi buvo ir gornos sukeltos grūdams malti.*

Viduje būdavo išmūryta dūminė duonkepė krosnis. Palubėje virš krosnies angos buvo kabinama nedidelė iš šakų išpinta ir moliu apdrėbta pakriau-tė, apsauganti stogą nuo žiežirbų. Dėl patogumo ubladės priekyje buvo daroma plati stogo užlaida. Kartais ubladę sudarydavo tik duonkepė krosnis su stogu plačiomis užlaidomis be sienų.

Ubladė pasiturinčio žemaičio sodyboje. Į LLBM atkelta iš Žeimių k. Šateikių sen. Plungės r.

Ubladė (Selenėlių k. Klaipėdos r.) – specialus pastatėlis duonai kepti, būdingas tik Žemaitijai [1: 358]

*Žardinės statyba Jautmalkės I k. Kelmės r. D. Ramančionio
2006 m. nuotr.*

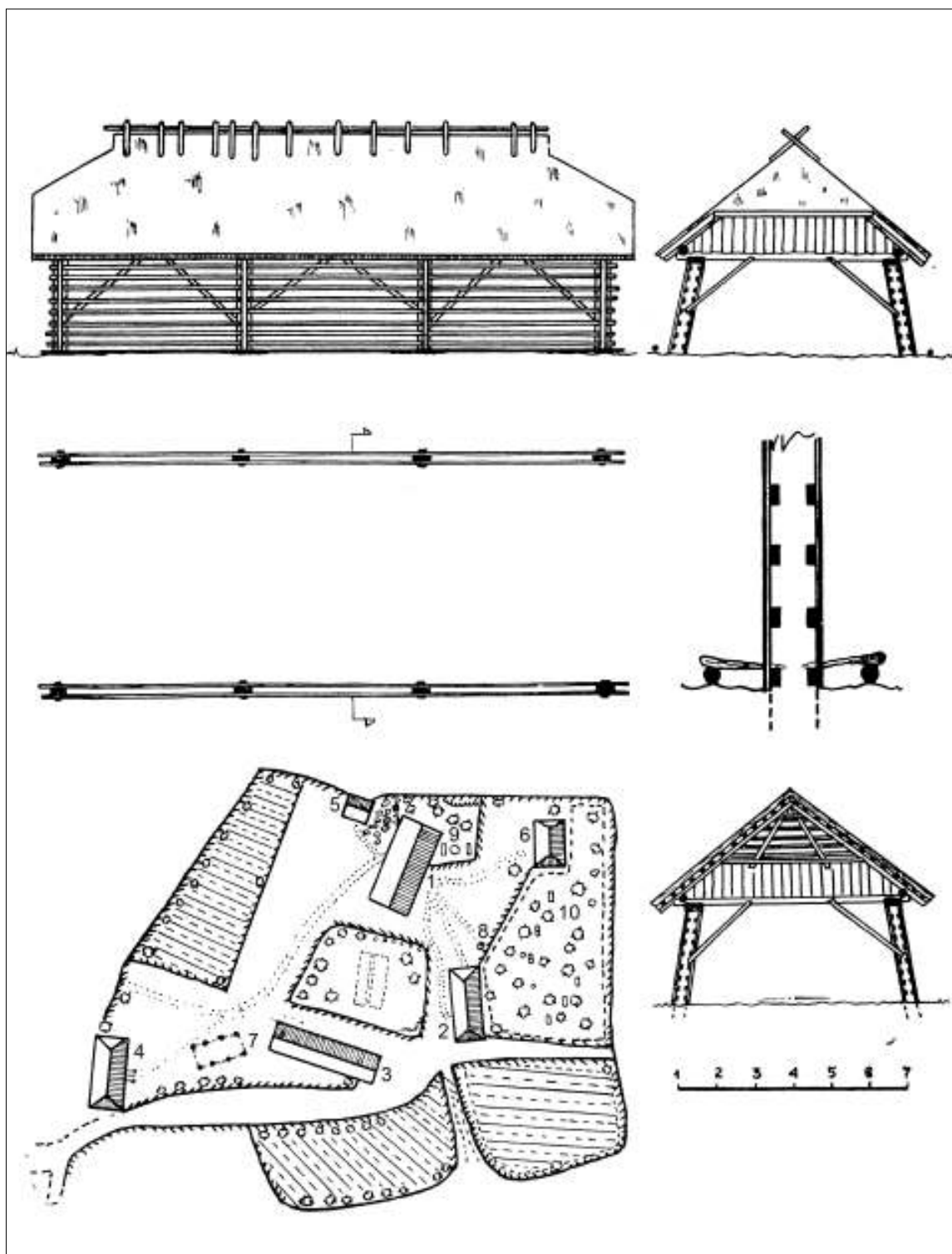
Žardinė

Žardinė (*žardinyčia* arba *žardai*) – tai tipiška atvira pastogė, skirta linams, žirniams, šienai ir pašarams džiovinti bei laikyti. Žardinė skiriasi nuo žardo ne tiek savo paskirtimi, kiek konstrukcija. Žardai statomi įvairiose Lietuvos vietose, o žardinės dažniausiai tik vakarų Žemaitijoje.

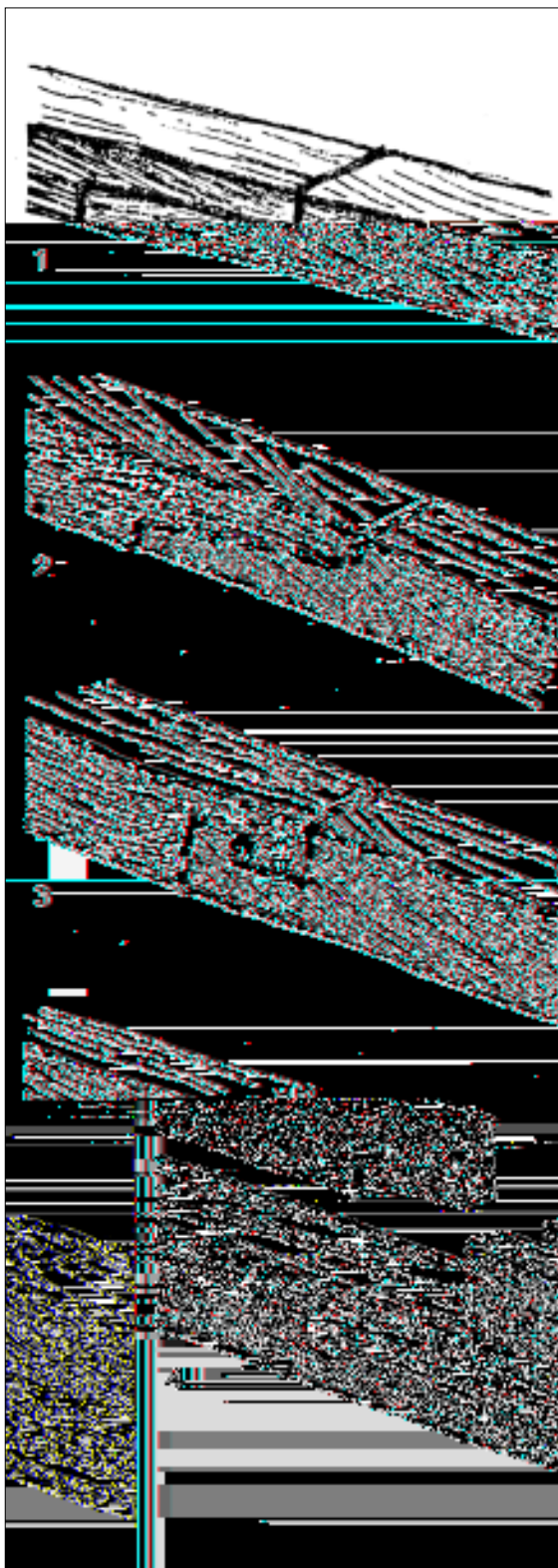
Harmoninga tūriu ir forma, sudėtinga savo konstrukcija žardinė rodo ano meto liaudies dailidžių meistriškumą. Ūkiniu požiūriu žardinė yra vakarų Žemaitijai būdingas ūkinės paskirties pagalbinis pastatas, susijęs su linininkystės vystymusi (tiesioginė žardinės paskirtis – linų galvučių džiovinimas). Pradėjus žemės ūkyje naudoti sudėtingesnę techniką, žardinės ir joms analogiški statiniai nebestatomi.

Žardinė (žardinyčia), skirta linams, žirniams, šienai ar pašarams džiovinti, pasiturinčio žemaičio sodyboje. Žardinė 6 x 12 m. XX a. pradžioje stovėjo Plungės r. Platelių sen. ūkininko Prano Šetkausko sodyboje. 1951 m., vykstant kokyvizacijai, atiteko kolūkio nuosavybėn. 1975 m. buvo perduota ŽKM

Žardinė (žardinyčia) Auksodžio k. Kretingos r.
Sodybos planas: 1 – troba; 2 – numas; 3 – tvartas; 4 – kluonas; 5 – ubladė; 6 – klėtis;
7 – žardinė; 8 – šuliny; 9 – gėlių darželis; 10 – bitynas sode; 11 – koplytėlė [1: 346]

Ilgesnėse sienose sienojų sudūrimui žemaičiai naudojo keturis skirtingus būdus: paprastąjį (1), verstąjį (2), spyninį (3) ir lygujį (4) [14: 231]

MEDŽIAGOS, STATYBOS YPATUMAI

Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, nuo seniausių laikų pagrindinė statybinė medžiaga buvo medis. Dažniausiai naudota spygliuočių – pušies ir eglės – mediena. Tik apatiniams sienojams, polangiams ir šulams kartais naudotas ąžuolas. Mediena buvo kruopščiai paruošiama, kad įgytų maksimalų stiprumą ir atsparumą (specialiai auginta, pjauta tik viduržiemį, bent porą metų džiovinta). Sienas rėsdavo iš apvalių, aptašytų, apipjautų rąstų. Pagrindiniai sienojų jungimo būdai kampuose buvo: į sąsparą (kai lieka atsikišę sukryžiuotų rąstų galai) ir į kertes (raktą, capą), kai sunėrimo galai lygiai apipjaustomi. Ilgesnėse sienose sienojų sudūrimui žemaičiai naudojo keturis skirtingus būdus: paprastąjį, verstąjį, spyninį ir lygujį.

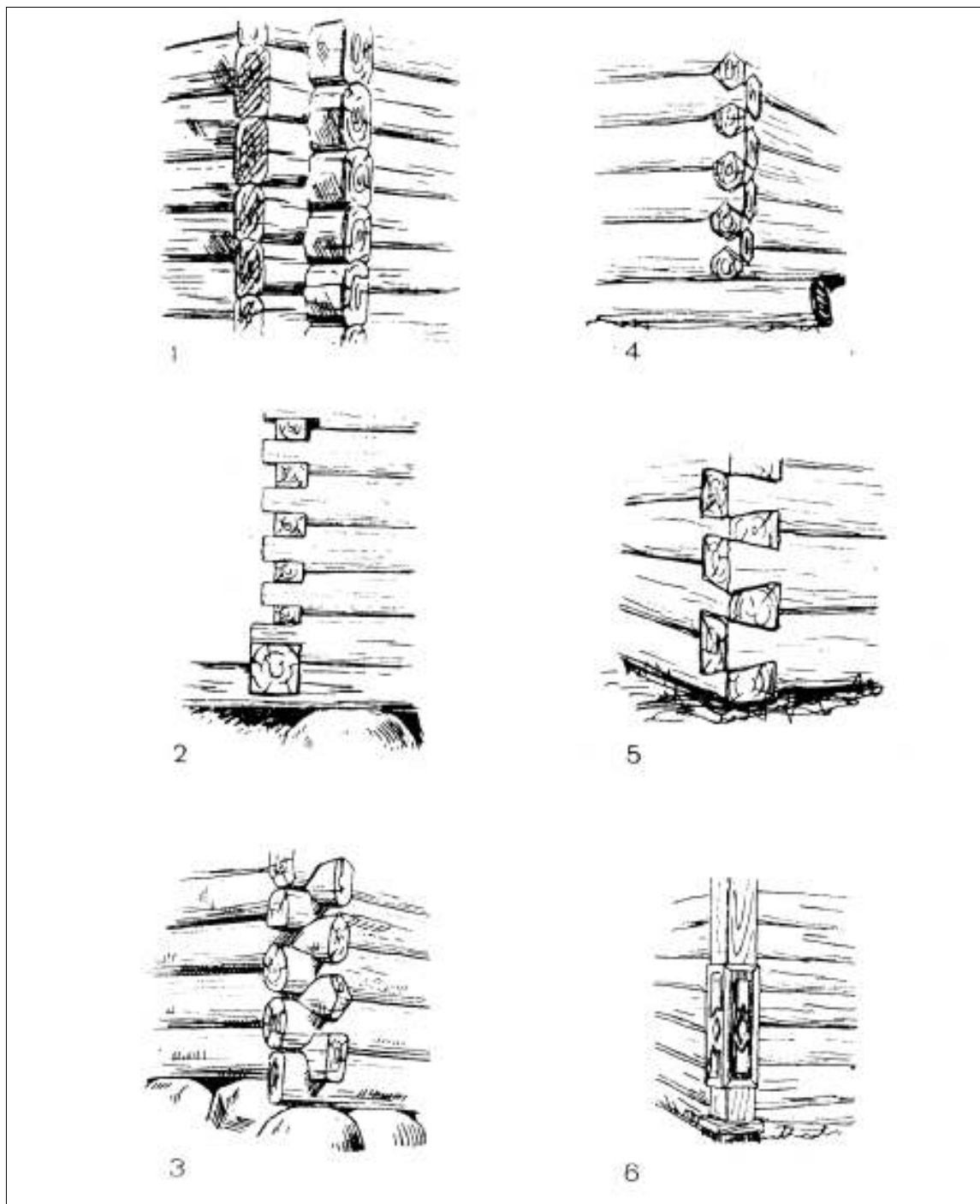
Medis buvo naudojamas gaminti langams, durims, kloti grindims, luboms, pastatų apkalams, stogų gegninėms konstrukcijoms ir pan. Pamatai dažniausiai paviršiniai – statoma ant laisvai gulinčių lauko akmenų (kūlių). Stogai – gegninės konstrukcijos, dengiami šiaudais, skiedromis, lentutėmis, gontais, arčiau pajūrio – nendrėmis, meldais. Patalpų viduje aslai plūkti, mūriams, krosnims, pakriautėms, kaminams naudotas molis. Degto molio gaminiai (čerpės stogams, plytos kaminams, krosnims, kokliai) buvo naudojami retais atvejais.

Pagrindinis įrankis statybose buvo kirvis. Sienojai buvo aptašomi kirviu ar skliutu, iš vidaus kartais obliuojami. Kol nebuvo paplitę pjūklai, lentos luboms, grindims, durims buvo skeliamos ir obliuojamos. Pradėjus naudoti skerspjuklį (dvirankį pjūklą), o vėliau atsiradus pirmosioms lėntpjūvėms, statyti tapo lengviau, greičiau. Buvo statomi didesni, dailesni trobesiai, padaugėjo puošmenų, aslas pakeitė medinės grindys, visose patalpose dedamos vožtinės lubos, sienų ir skliautų apkalams pradėtos naudoti pjautinės lentos. XIX a. pabaigoje, atpigus metalo ir molio gaminiams, trobų krosnims, kaminams mūryti imta naudoti degtas plytas, koklius, durims ir langams – geležinius įtaisus, lankstus, vyrius, rankenas.

XIX a. pabaigoje pradėta daugiau statyti mūrinių pastatų, ypač šiaurės Lietuvoje, kur aptinkama geros kokybės molio. Moliniai namai ir tvartai buvo statomi ir Žemaitijoje (nemažai jų matome apie Šiaulius). Pastatai buvo krečiami į formas, permaišant molį su šiaudais, perpinant virbais ir kartimis, arba statomi iš nedegto molio plytų. Klojimų ar tvartų sienos dažnai statytos mišria technika: molio stulpai su rąstų tarpais.

Tarpukaryje gyvenamieji namai vėl dažniau buvo statomi iš medžio, o moliniai tvartai ir karkasinės lentomis apkaltos daržinės išplito visoje Lietuvoje. Siekiant sustiprinti molinius pastatus (pradžioje sienas ir kertes, langų ir durų angas), pradėta naudoti betoną ir degtas plytas. Vėliau imta statyti

ant betono ir akmenų pamato, ėmė plisti lentelių (gontų), skardos ir čerpių stogai. Šį procesą skatino naujų medžiagų gamyba, plintantis standartizuotų gaminių panaudojimas. Statybos palengvėjo, paspartėjo, bet kartu nyko ir niveliavosi regioniniai savitumai.

Sienų jungimo būdai: į sąsparą (1–3), kai lieka atsikišę sukryžiuotų rąstų galai; į kertes (raktą, capą) (4–5), kai sunėrimo galai lygiai apipjaustomi; į stulpą (švilį) (6) [14: 232]

STATINIŲ APDAILA IR PUOŠYBA

Trobesių puošyba buvo tiesiogiai susijusi su valstiečių ir ūkininkų materialine gerove. Pjaustytos puošmenos pastatuose, drožyba buvo imlus ir nepigus darbas, todėl gausiau jų regime tik pasiturinčių ūkininkų sodybose. Iki XVIII a. puoštos būdavo beveik išimtinai tik laisvųjų valstiečių trobos, klėtys ir dvarų pastatai. Dekoras trobesiuose ėmė plisti sparčiau tik XVIII a. antrojoje pusėje, kai buvo pradėti naudoti metaliniai įrankiai – pjūklas, grąžtas, įvairūs kaltai. Tuo metu vyraujančios medžio apdirbimo technikos buvo skulptūrinė, reljefinė drožyba, pjaustymas ir tekinimas.

Skulptūrinė, reljefinė drožyba peiliu, skaptukais laikoma pačia seniausia. Ši technika buvo naudojama puošiant stogų žirgelius, lėkius, prieangių kolonėles, sijų, gegnių galus, kartais durų, langų apvadų ornamentus. Tekinimas ir plokščias kiaurapjūvis ornamentas, daugiausiai sutinkamas rytų ir pietryčių Lietuvoje, ėmė plisti XIX a. pabaigoje.

Dekoruojama buvo labiausiai matomos pastato dalys: sienos, prieangiai, durys, langų viršulangiai ir langinės, stogų skydų apačia, sijų ir gegnių galai, stogų žirgeliai, lėkiai, karnyzai ir vėjalentės, trobų kampai.

Durys, langai su apilanginėmis lentomis, viršulangiais ir langinėmis kartais buvo dažomi. Visi puošybos elementai – grynai funkciniai, o ne specialiai dekorui sukurtos detalės. Puošybos savitumas, ornamentika glaudžiai susijusi su apdirbimo technika, medžiaga, konstrukcija, taip pat su krašto tradicija, sodybos šeimininkų gyvenimo būdo ir tuo metu vyravusiu grožio supratimu.

Žemaitijoje puošmenų nebuvo daug. Tai sąlygojo santūrus žemaičių būdas, tai, kad dažniausiai gyventa vienkiemiuose, pati pastatų architektūra. Dažniausiai buvo dekoruojami gegnių, sijų ir skliauto apkalo galai, kartais – karnizai, vėjalentės, sienų, apkaltų pierlentėmis, apmušalai ir trobų kampai.

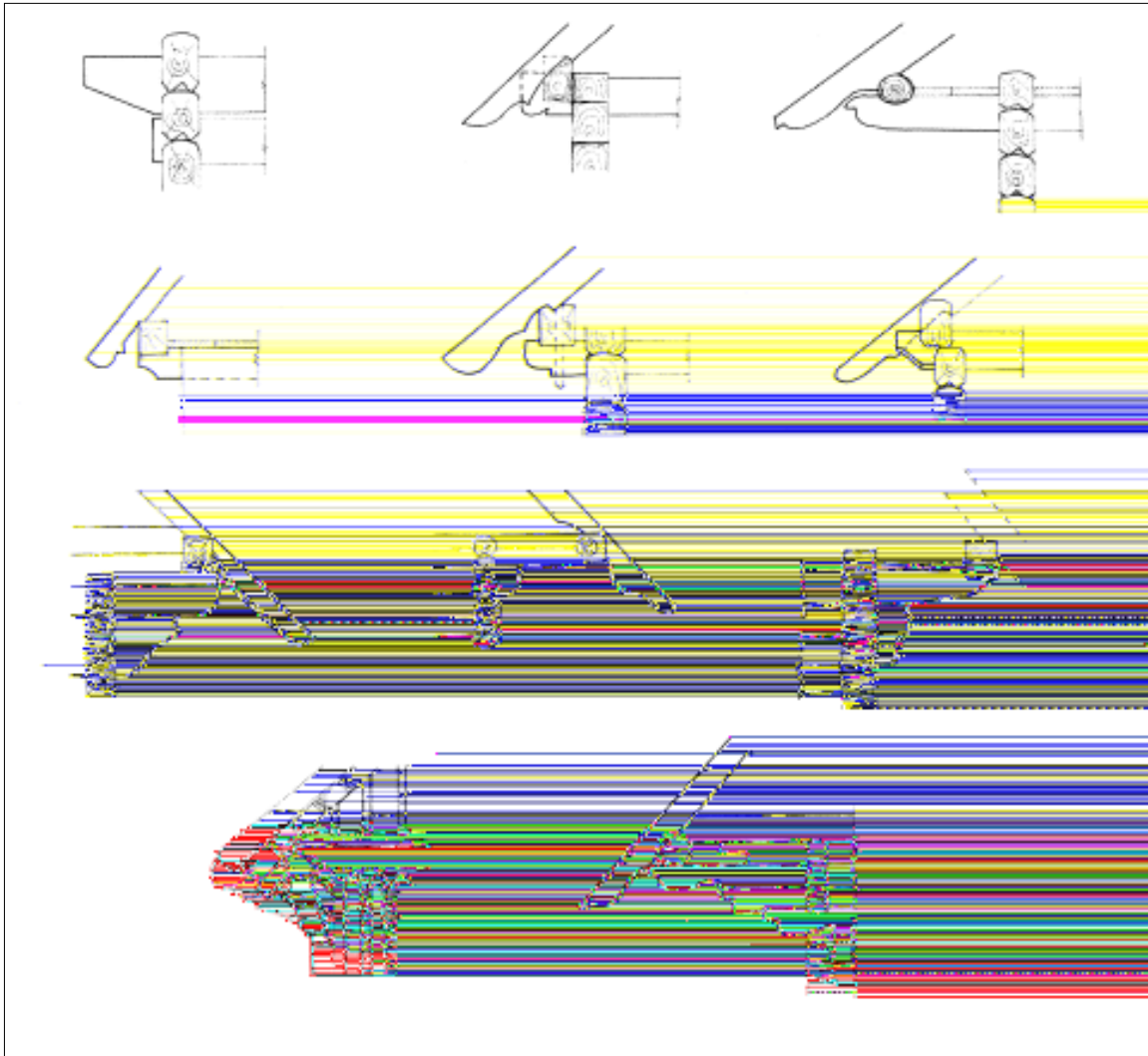
Vienas populiariesnių sienojų jungimo kampuose būdų Žemaitijoje buvo jungimas į kertes (raktą, capą), santūriai dekoruojant viršutinių sienojų sujungimo kampus, gegnių galus. LLBM

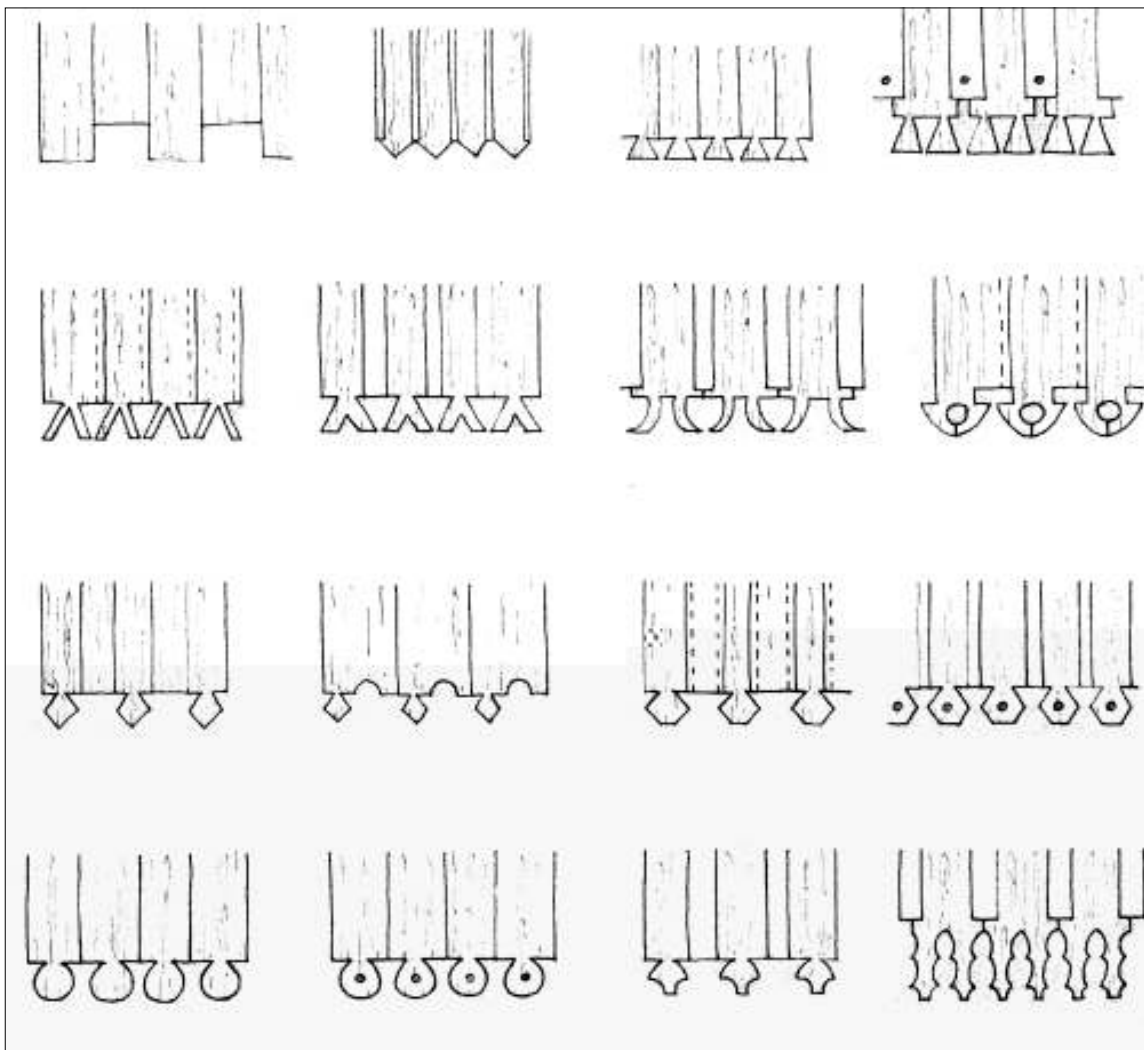
Dekoruoti gegnių galai žemaitiškoje Biržuvėnų dvaro (Telšių r.) kumetyno troboje

Stogų kraštų viršus buvo puošiamas saikingos formos žirgeliais (lėkiais). Trobų stogų užlaidos buvo gana didelės, todėl prieangiai ties įėjimais buvo statomi retai. Ten, kur juos pastatydavo, karnizus, tvoreles puošdavo negausiais, santūriais pjaustiniais.

Pasiturinčių žemaičių trobos buvo plačios ir ilgos, masyvūs keturšlaitės, pusvalminės formos stogai su didelėmis užlaidomis dengė didelę sienų dalį, mesdavo gilų šešėlį. Todėl langus darydavo žemus, plačius, kartais, su saikingai dekoruotomis langinėmis ir viršlangiais. Durys būdavo neaukštos, gana masyvios, dvigubos. Viršutinis durų apkalo lentelių piešinys dažniausiai būdavo gana įvairus ir dekoratyvus, primindavo septynyčio audinio raštus. Iš lauko žemaičių trobos neretai buvo apkalamos vertikalėmis vožtinėmis lentomis, jungtyse naudojamos saikingai dekoruotos apmušalų lentos.

Dekoruoti sijų ir gegnių galai Žemaitijoje [11: 150, 152]

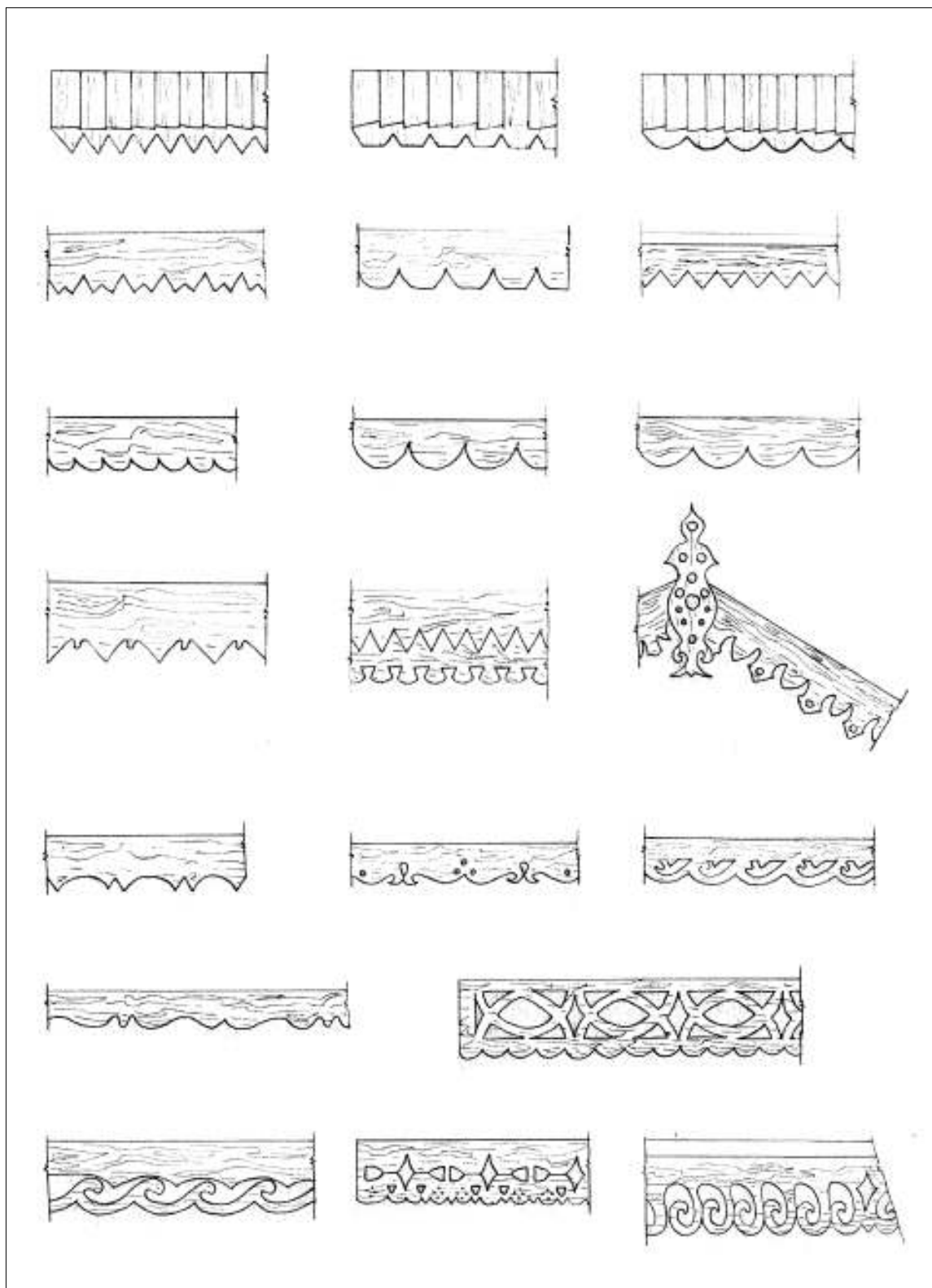
Dekoruoti stogo skliauto apkalo apačios galai Žemaitijoje [11: 30]

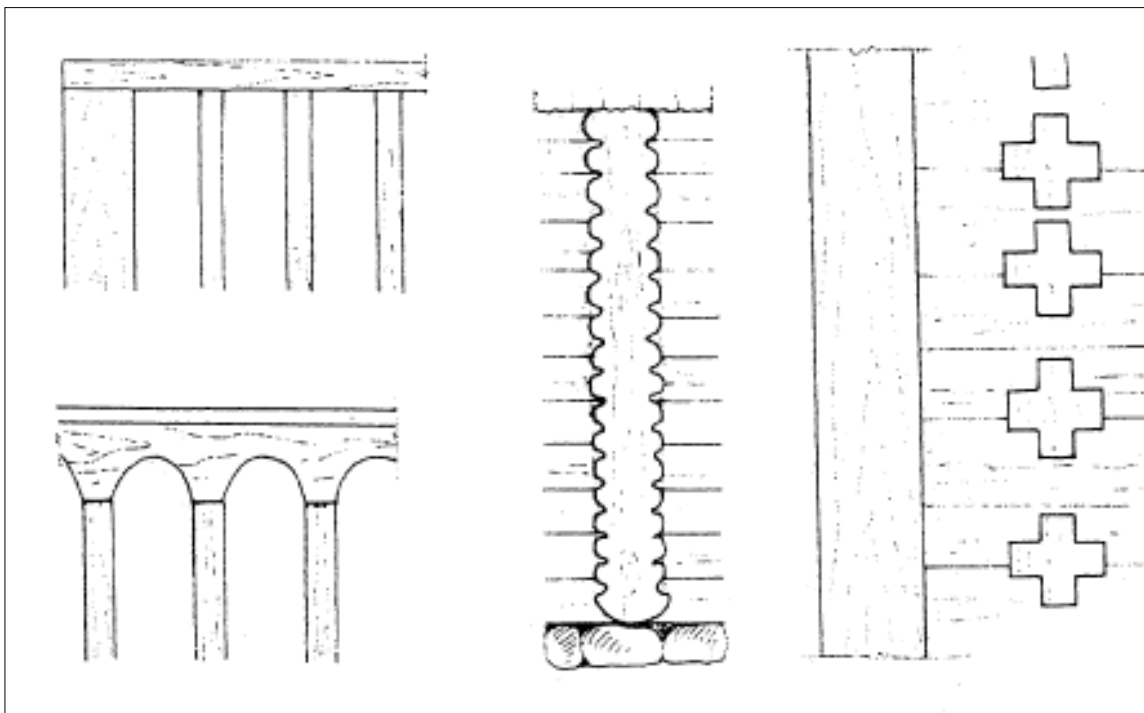
Dekoruoti gegnių galai žemaitiškoje troboje Gaulėnuose (Telšių r.)

Dekoruotos vėjalentės ir stogo skliauto apkalo apačios galai žemaitiškoje troboje. LLBM

Dekoruotos vėjalentės ir karnizai žemaičių trobesiuose [11: 56, 57]

Sienų, apkaltų pierlentėmis, apmušalai trobesiuose [11: 156]

Trobos Ūbiškėje (Telšių r.) sienų apmušalai

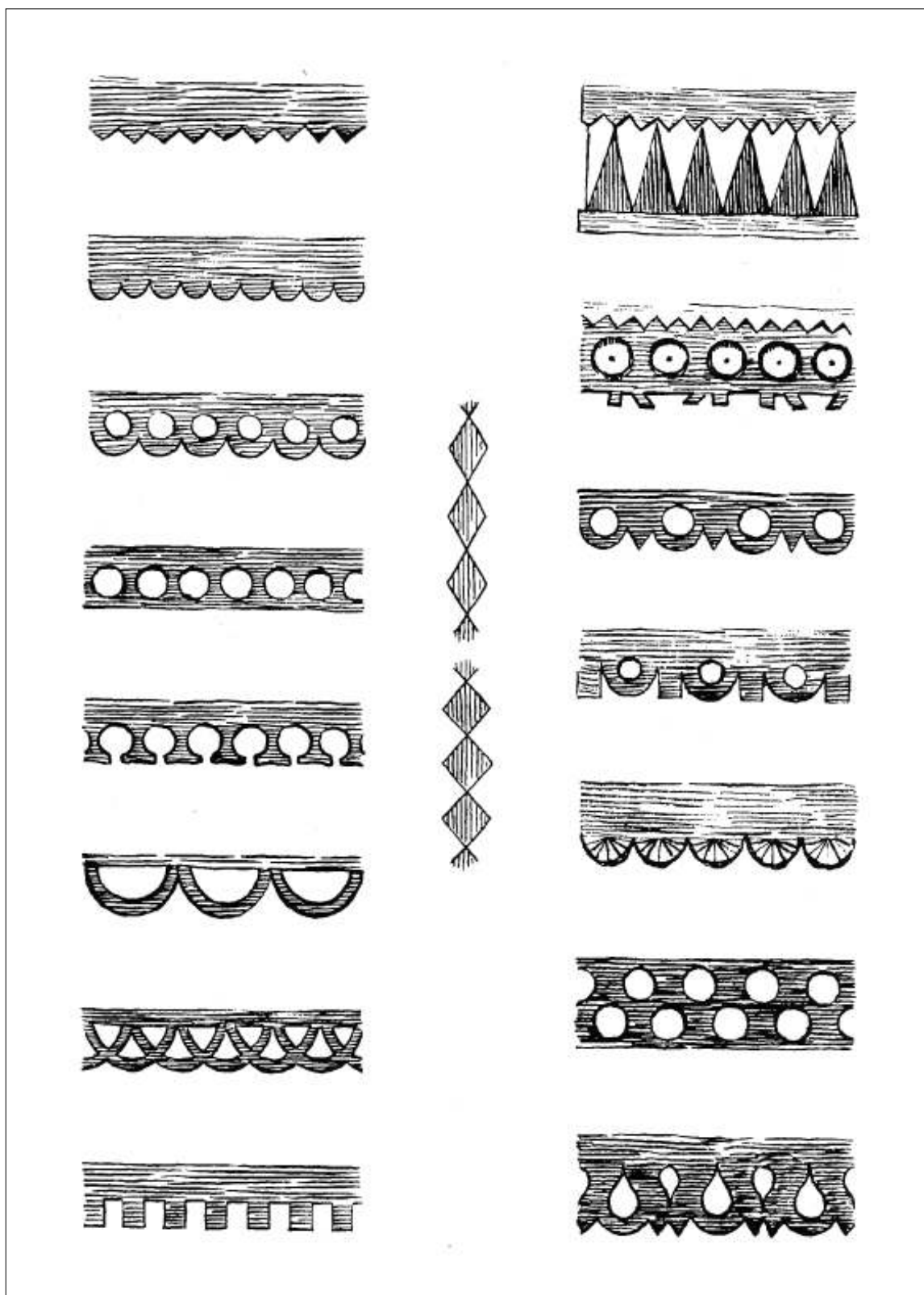
Sienos kertė troboje Nevarėnuose (Telšių r.)

Ūkinio pastato (tvarto) sienų kertė Biržuvėnų dvare, Telšių r.

Sienų kertės žemaičių trobesiuose [11: 146]

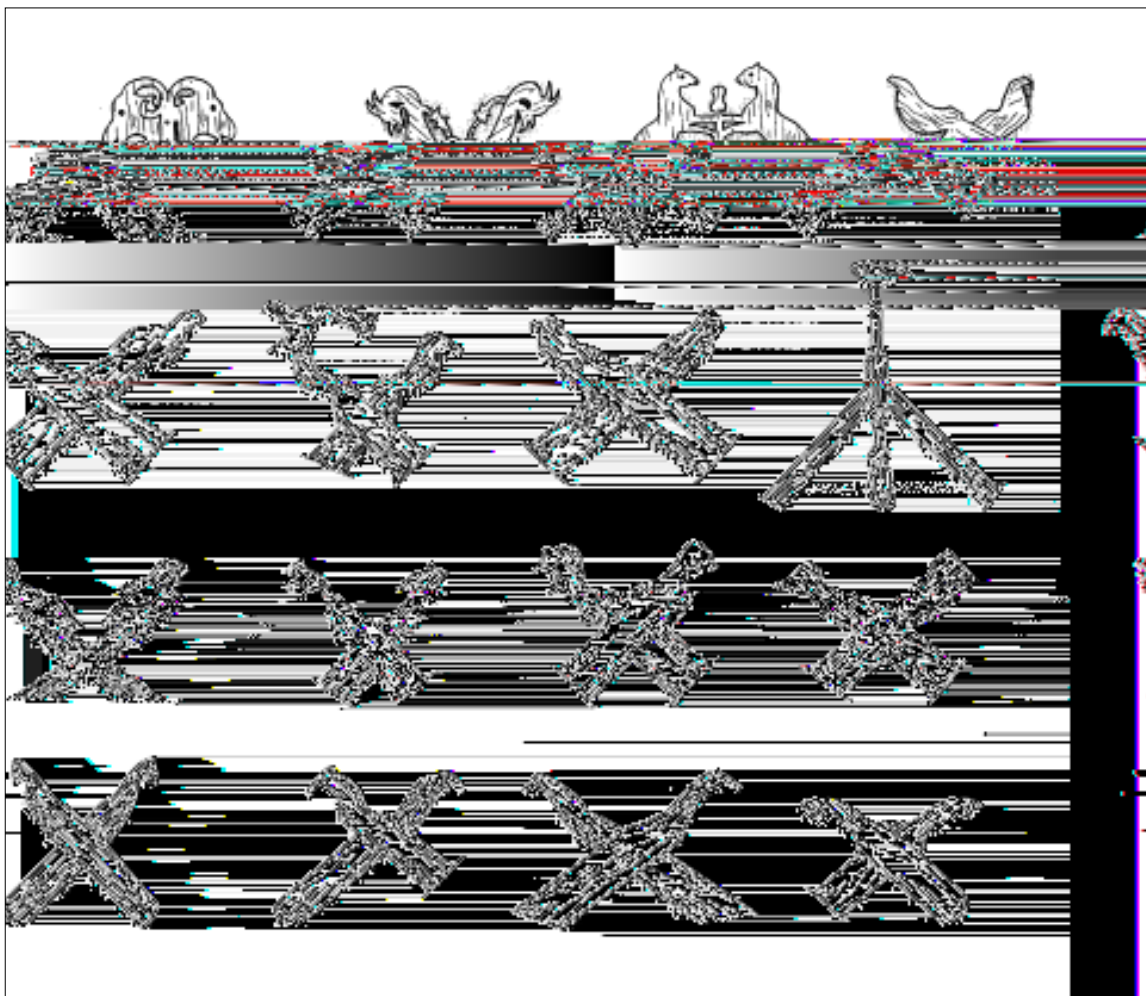

Geometrinės formos ornamentai, dažniausiai pasitaikantys Žemaitijos krašto trobesių puošyboje [16: 1 lent.]

Senoji Žemaitijos krašto trobesių puošyba [16:75 lent.]

LĖKIAI

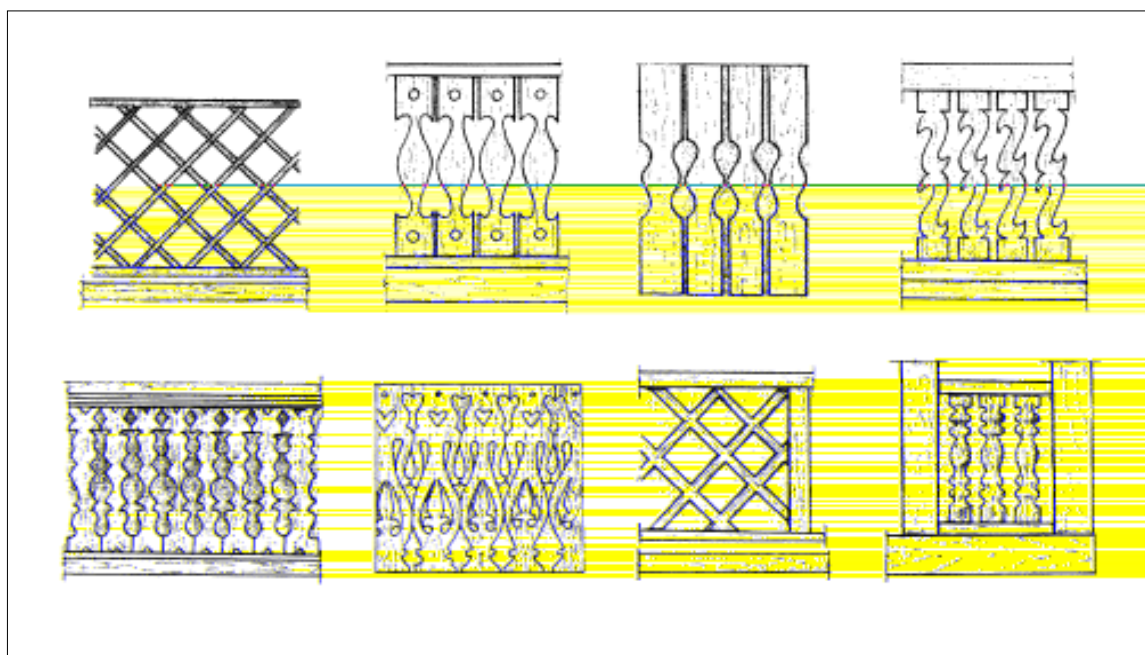
Žemaitijos lėkiai (žirgeliai) [11: 88, 89].

Lėkis virš žemaitiškos trobos. LLBM

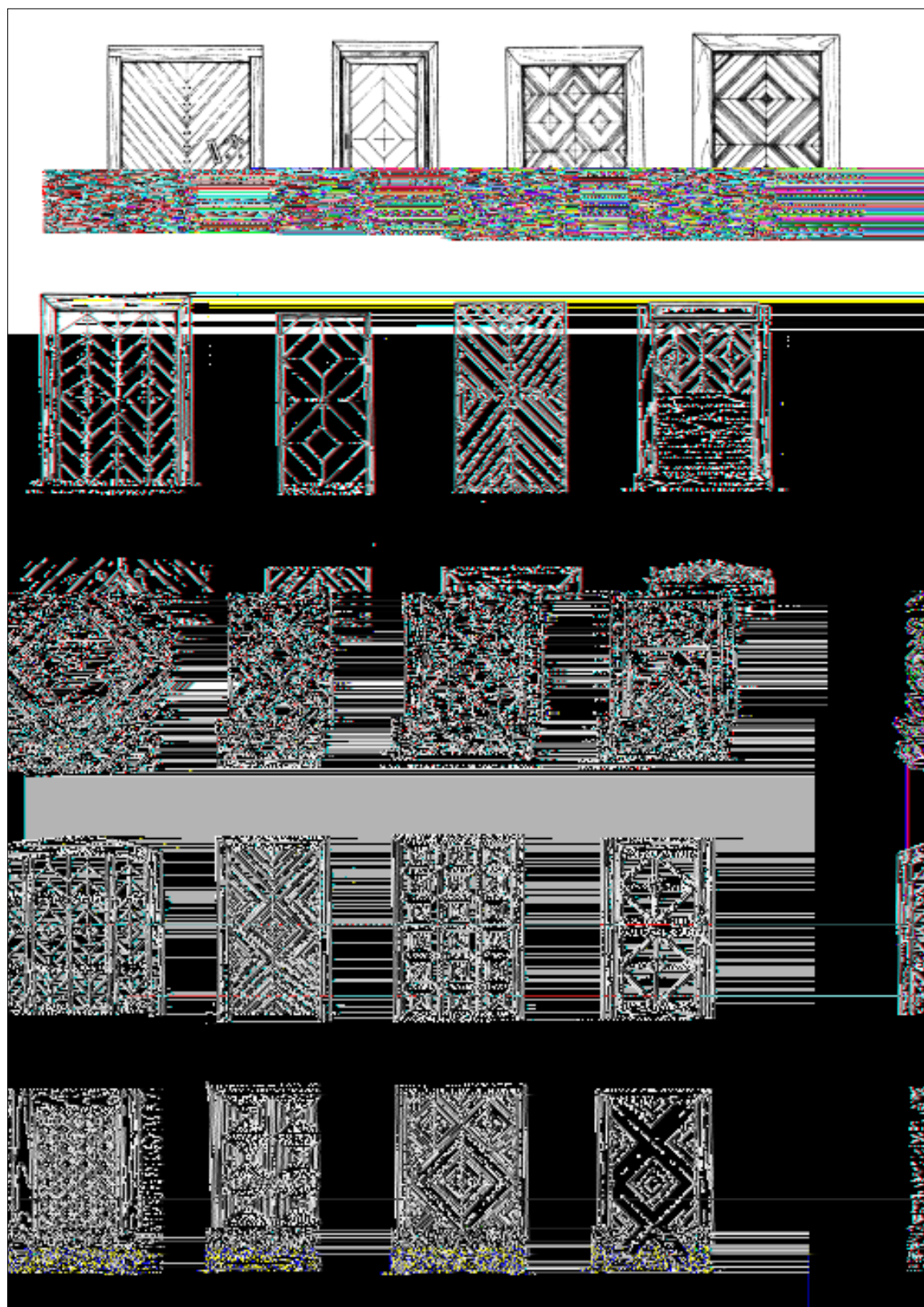
Autentiški trobos lėkiai (žirgeliai) senoje Žemaitijos sodyboje Dimšių k. Gruzdžių vls. Šiaulių aps. [15: 57]

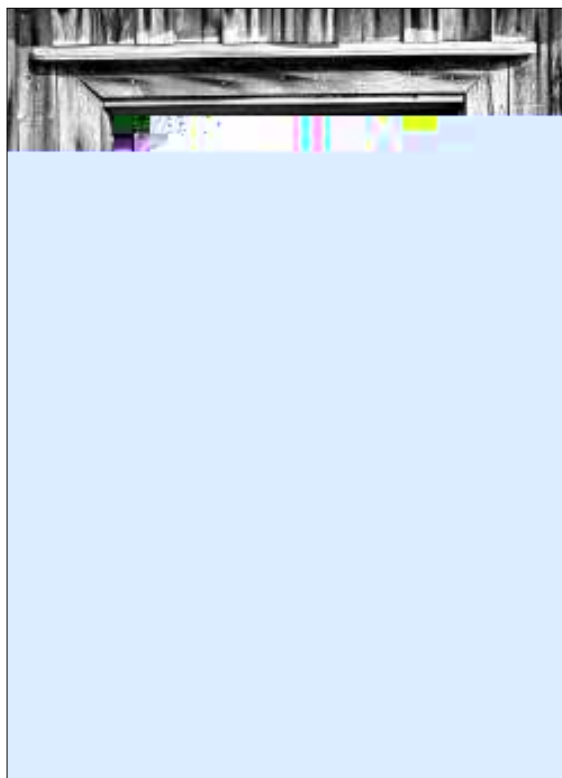
Žemaitijos prieklėčio tvorelės [11: 135]

Tradicinės žemaitiškos trobos prieangis į gerąjį kiemą su tvorele, saikingais karnizo ir vėjalėnčių puošmenimis. LLBM

Durys žemaitiškuose trobesiuose [11: 220, 221]

Trobos durys. ŽKM

Dvivėrės trobos durys. Kaunatava (Telšių r.)

Trobos durys. Ūbiškė (Telšių r.)

Trobos durys Ūbiškėje (Telšių r.)

DURYS

Svirno durys. ŽKM

Svirno durys. Ūbiškė (Telšių r.)

Durys žemaitiškuose ūkiniuose trobesiuose

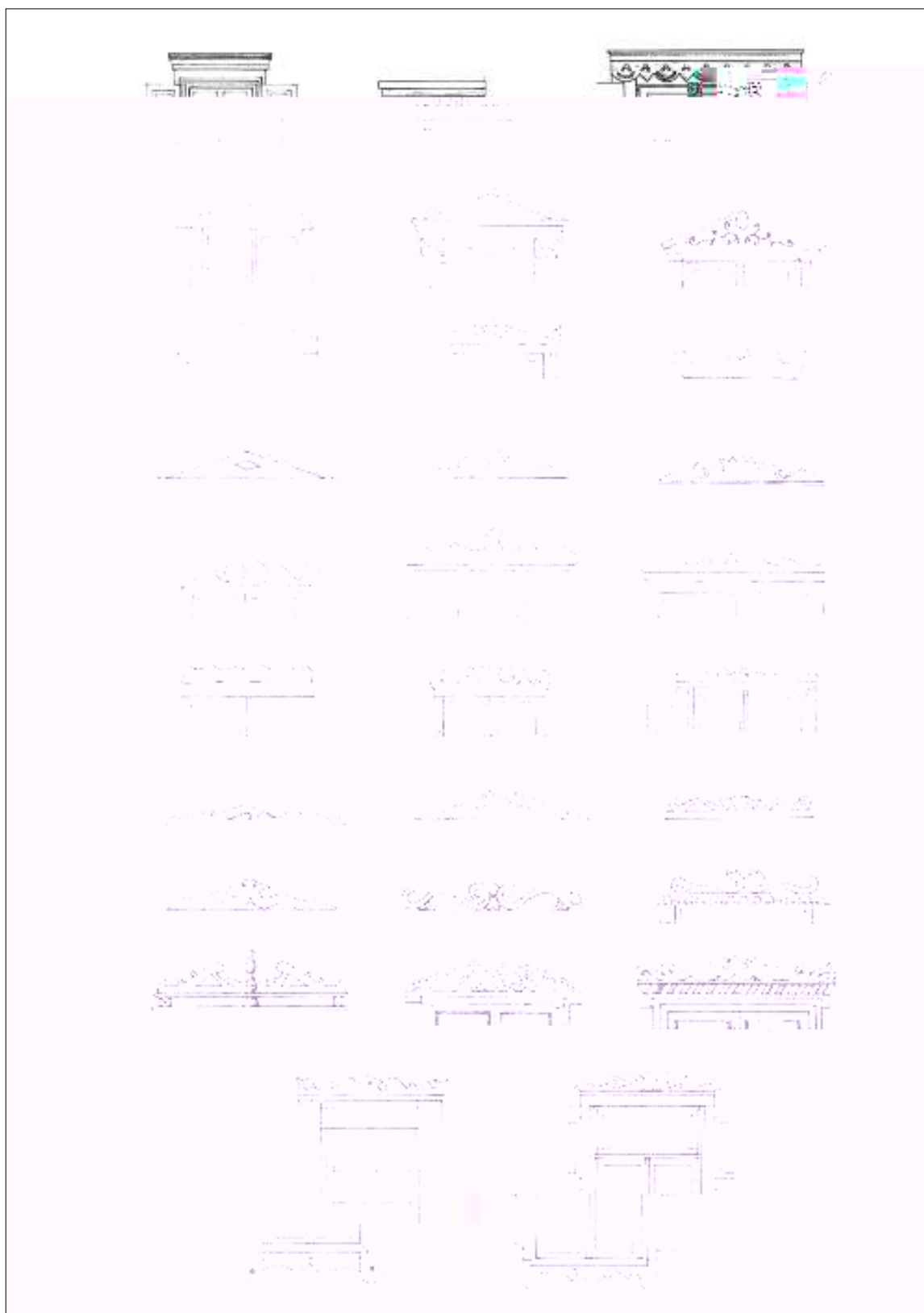
Tradicinės žemaitiškos trobos langas su langinėmis ir paprastu viršlangu. LLBM

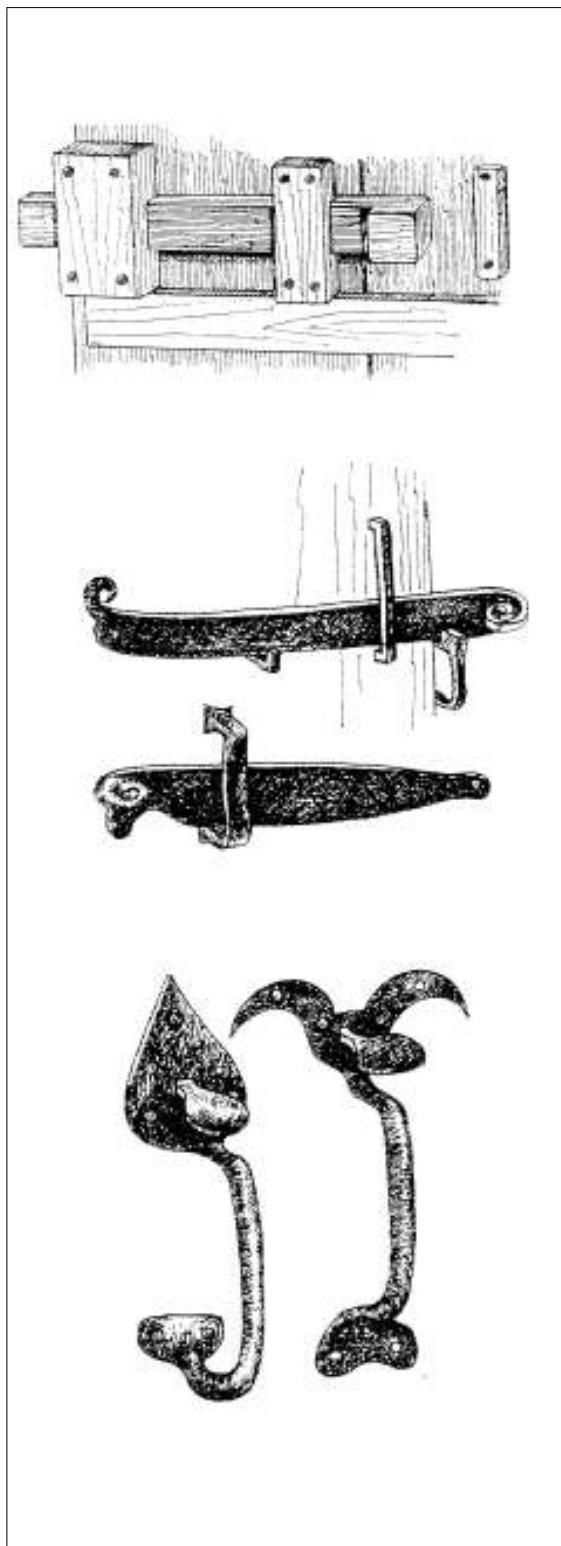
Tradicinės žemaitiškos trobos langas su langinėmis ir viršlangu. LLBM

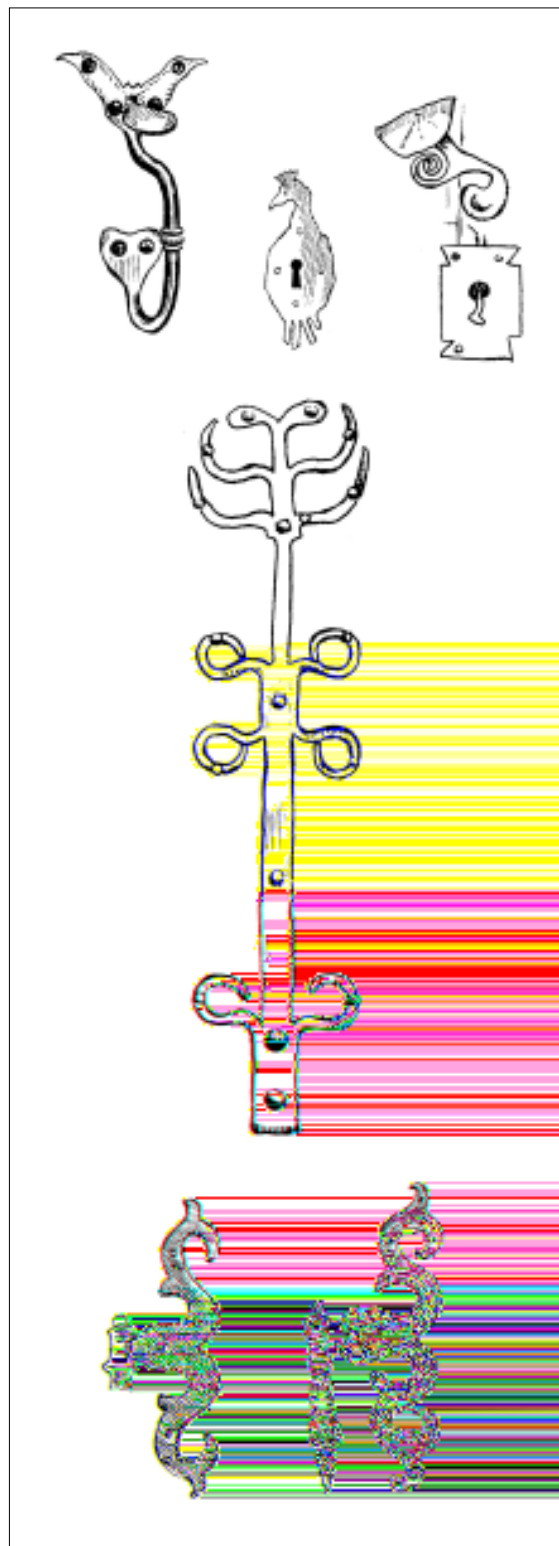
Rekonstruotos trobos (Platelių apylinkėse) langai su saikingai puoštomis langinėmis

Viršlangiai žemaitiškose trobose [11: 189, 190]

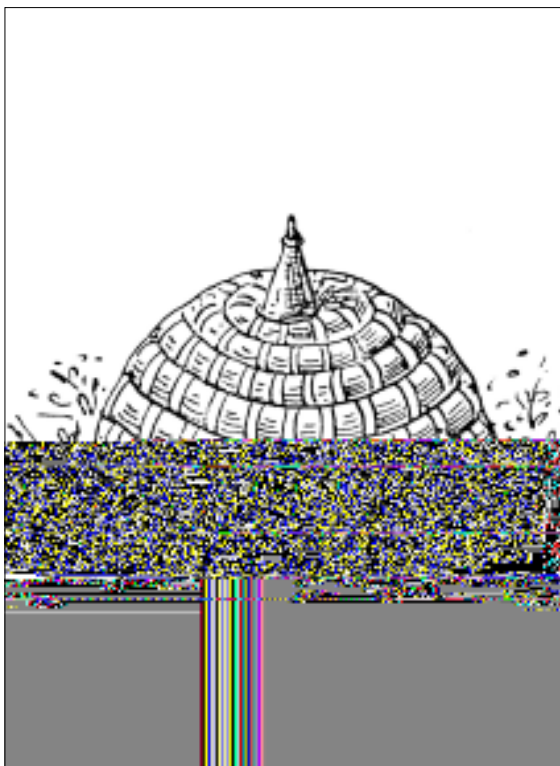

Medinis sklāstis, kalto metalo rankenos (klemkos), naudotos Žemaitijos krašto trobesiuose

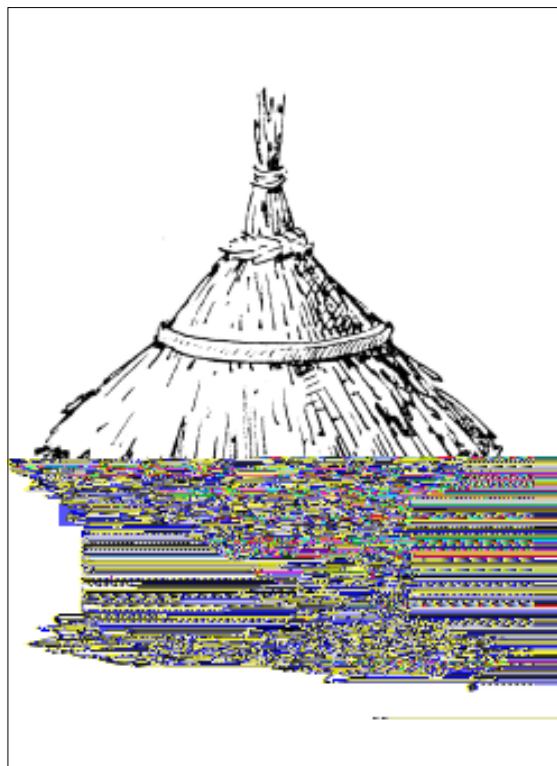

Geležinės, skardinės puošmenos, naudotos Žemaitijos trobesiuose, baldų puošyboje [16: 88 lent.]

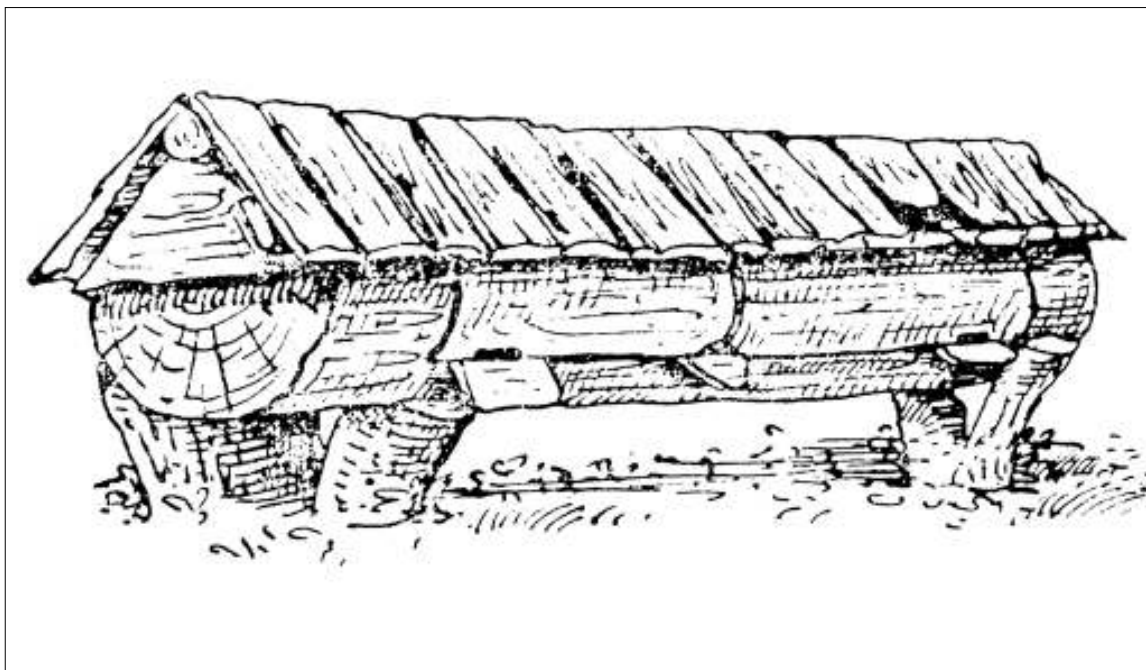
SENIEJI AVILIAI

Šiaudinis avilys

Molinis avilys

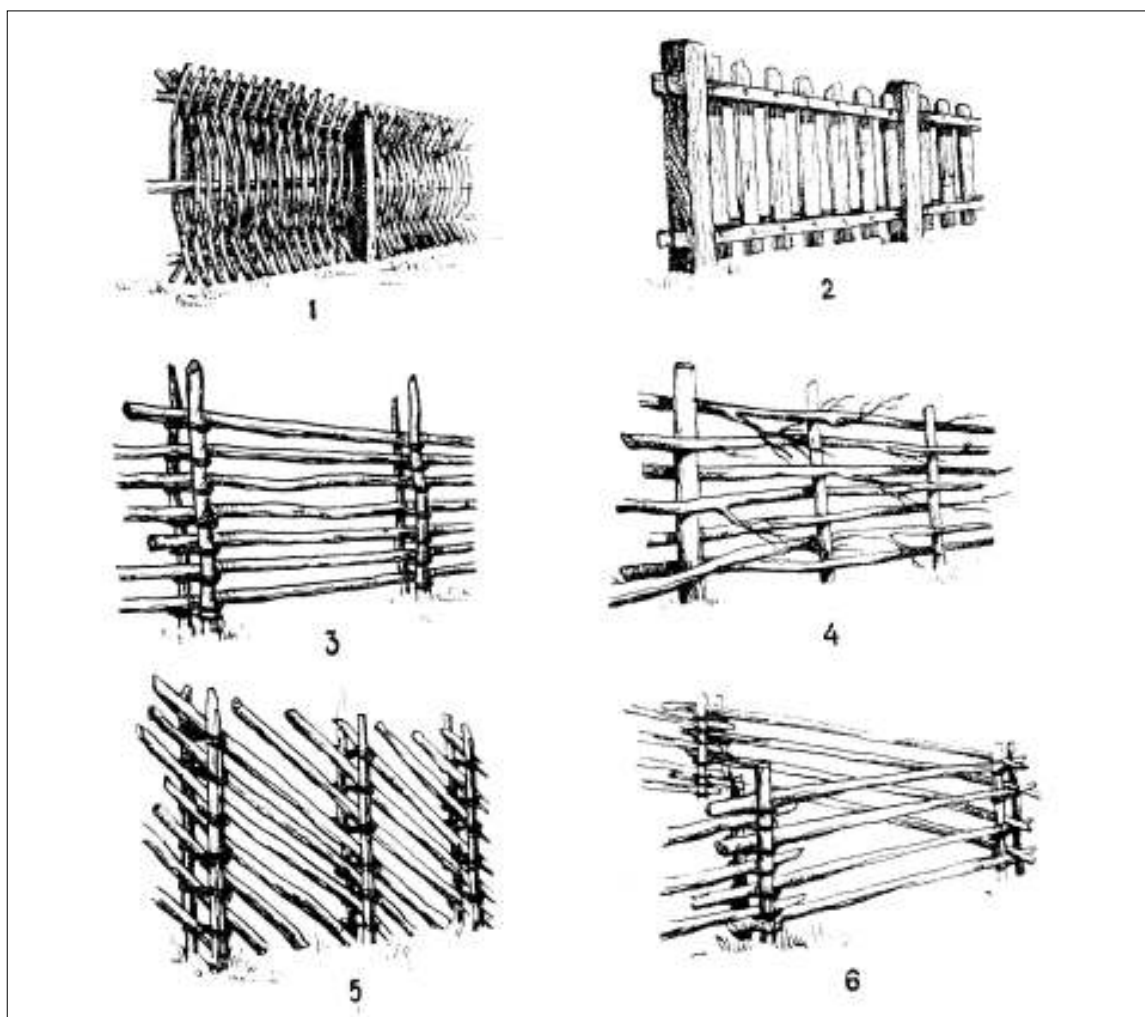

Kelminis avilys

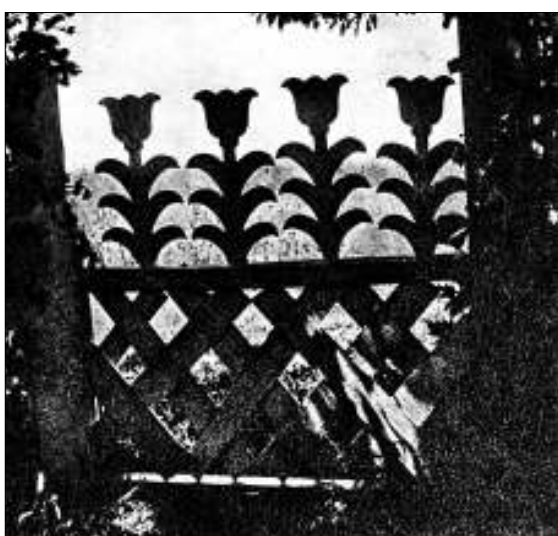
MAŽOJI ARCHITEKTŪRA

Tvoros

Žemaitijos sodybos pasižymėjo ypač didele tvorų gausa ir įvairove. Tvoros buvo bene svarbiausi sodybos mažosios architektūros elem.

Dažniausiai pasitaikančių tvorų tipai tradicinėse Žemaitijos kaimo sodybose: 1 – žiogrių; 2 – statinių; 3 – gulstinė; 4 – virbinė; 5 – pusgulstinė; 6 – žardinė [4: 211]

Statinių tvorų su dekoruotais galais varteliai

Šuliniai

Šulinys sodyboje buvo būtinas. Jei jis būdavo vienas, buvo statytas gerajame kieme, arčiau svirno. Kartais didesnėse sodybose jų būdavo du: vieno vandenį naudojo žmonės, kitas statomas ūkinėje zonoje ir buvo skirtas gyvulių girdymui.

Seniausieji šuliniai būdavo kasami negilūs. Jie buvo išgrindžiami akmenimis arba sutvirtinami į sąsparas suleistu mediniu apie 1 metro aukščio rentiniu, kartais dengti sukaltu iš lentų mediniu dangčiu. Prie jų būdavo padedama kartis su kabliu, skirta kibirui su vandeniu ištraukti.

Senu laikytinas ir svirtinis šulinys. Tai žemėn įkastas dvišakis stulpas su tarpe ant ašies įtvirtinta ilga kartimi, kurios viename gale ant grandinės ar karties kabinamas kibiras, o kitame – koks nors sunkus daiktas balansui su pilnu vandens kibiru palaikyti, tai leisdavo pasisemti vandens be didelių fizinių pastangų.

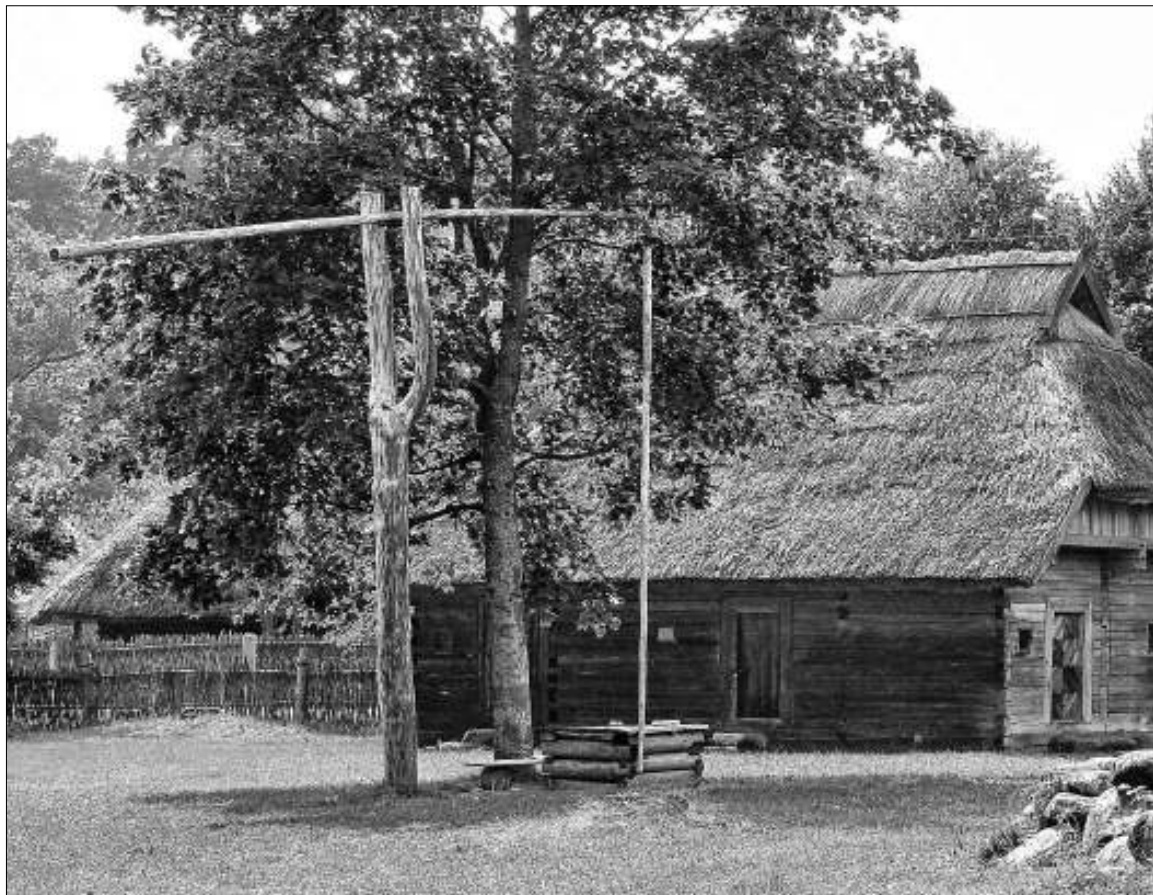
Jei šulinys buvo naudojamas ir gyvuliams girdyti, šalia jo buvo statomas skobtinis arba sukaltas iš

lentų lovys, kartais pakeltas virš žemės ar net su ratukais, kad galima būtų pastumti, kur norima.

Tokie šuliniai buvo paplitę XIX a. pabaigoje. XX a. pradžioje jie pradeda nykti. Tuo metu pradeda populiarėti veleniniai šuliniai. Šie šuliniai dažniausiai cementinėmis (kartais – ornamentuotu viršumi) sienomis, rečiau – mediniu rentiniu. Velenas – tai medinis apvalus rąstas su pritvirtinta vyniojimui virve ar grandine su kibiru kitame gale, kurio vienoje pusėje tvirtinamas medinis ar geležinis smagratis, kitoje – rankena. Jis būdavo įtvirtinamas ant priešingoje pusėje įkastų stulpų.

Šuliniai buvo dengiami įvairios formos kai kada dekoruotais dvišlaičiais, keturšlaičiais, kartais apvaliais, primenančiais baublj, stogeliais.

Šuliniai su siurbliais (daugiausia sutinkami Klaipėdos ir Šilutės rajonų atskirose vietose) taip pat pradėjo plisti XX a. pradžioje. Link šulinio, užimančio svarbią vietą sodybos išplanavime, visada veda takas, kartais apsodintas dekoratyviais krūmais.

Svirtinis šulinys. LLBM

ŠULINIAI

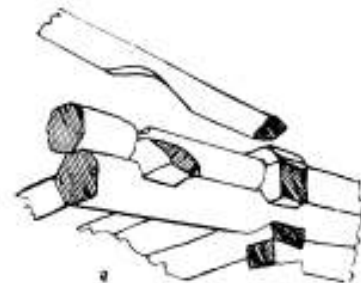
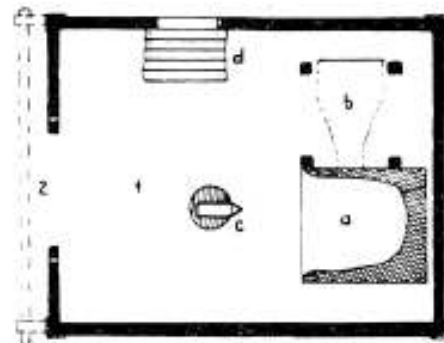
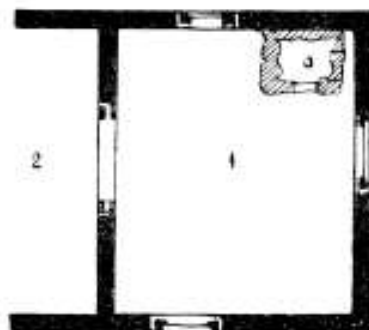
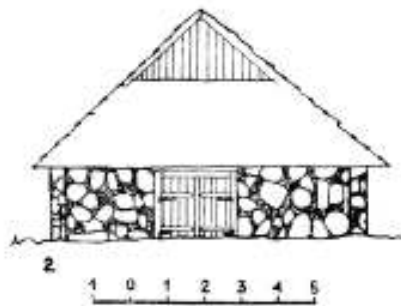
Svirtinis šulinys Ryškėtų k. Telšių r.

Veleninis šulinys Platelių apyl.

Veleninis šulinys. LLBM

Malūnai

Malūnai – bene seniausios ir labiausiai paplitę gamybiniai pastatai. Tai įrenginys, naudojantis vėjo ar vandens energiją, verčiantis ją sukamuoju judesiu ir perduodanti į mechanizmą – girkas. Tuo pačiu principu veikia ir molo vėlyklos, verpyklos, kalvės, lentpjūvės, popieriaus gamyklos ir kt. Baudžlavos laikais versliniai malūnai priklausė dvarininkams. Panaikinus baudžlavą, malūnus ėmė statyti ir valstiečiai. XIX a. pabaigoje Lietuvoje vėjo malūnų buvo per 200 (vėjo malūnai sudarė 54 proc., vandens – 43 proc. ir garo – 3 proc. visų malūnų), o tarpukaryje – jau apie 1000. Atsiradus šiluminiais varikliams, vėjo ir vandens malūnai ėmė nykti.

Mediniai skriemuliai vėjiniame malūne. ŽKM

Malūnai skyrėsi architektūrinėmis formomis, statybinėmis medžiagomis, technine įranga ir pajėgumu. Sparnų ar vandens velenų judesys per ašis ir krumpliaračius perduodamas girkoms. Be pagrindinės darbo mašinos – girkų, malūne buvo pagalbiniai įrengimai – piklius, kruopinės, valcai, grūdų lukštenimo ir valymo mašinos, maišų kėlimo ir girkų (krumpliaračių) stabdymo mechanizmai.

Pagal sparnų atgręžimo į vėją būdus malūnai skirstomi į stiebinius ir kepurinius. Pirmųjų sparnai gręžiami visu malūno liemeniu, antrųjų – „kepure“. Pagal pavarų schemą malūnai yra dvejopi: vienpakopės ir dvipakopės pavaros. Vienpakopės pavaros malūnuose sparnų sukimo jėga per vieną krumpliaračių porą perduodama girkai. Dvipakopės pavaros malūnuose būdavo sukamos vienos, dvi ar net trys girkos.

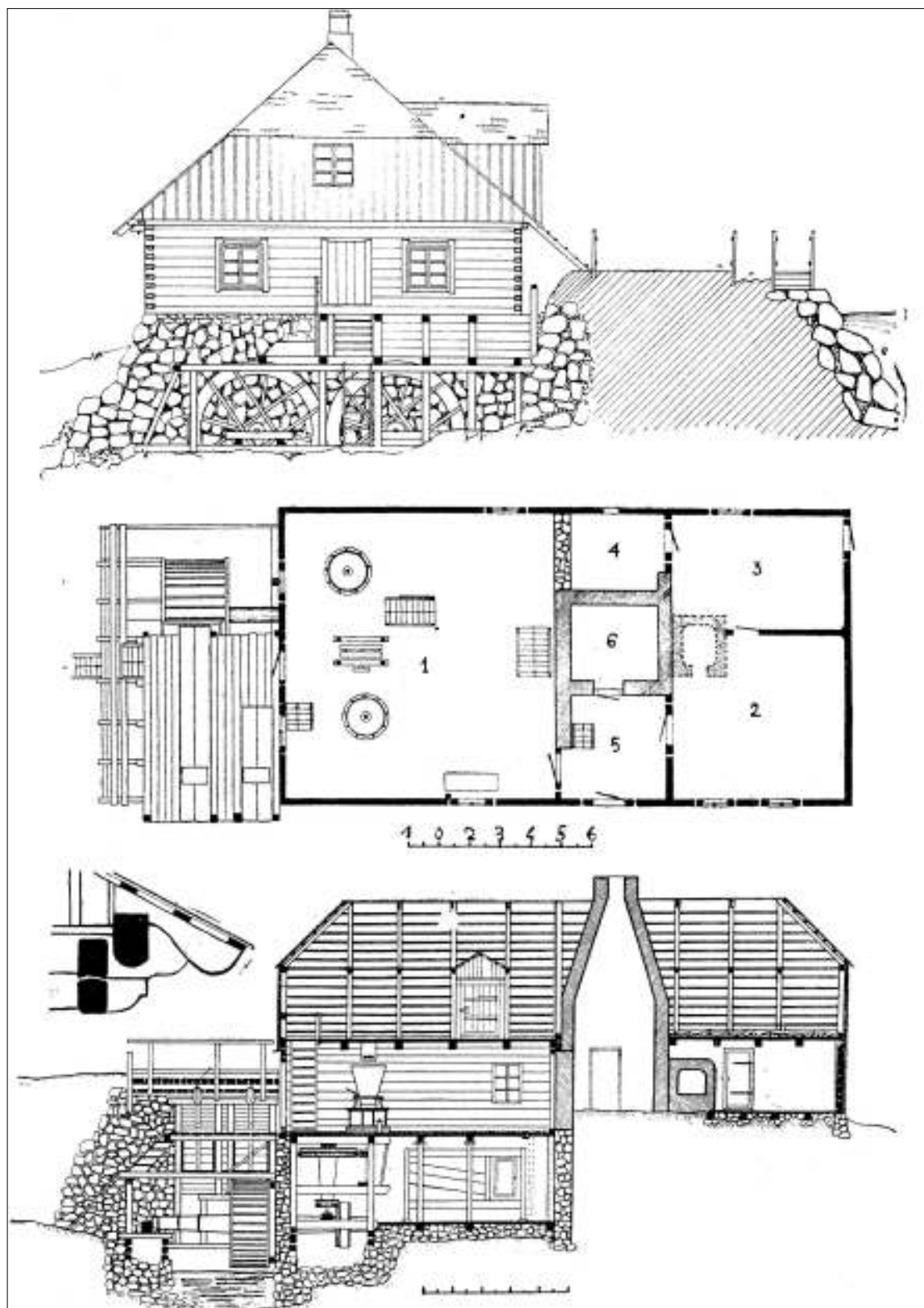
Malūnai dažniausiai statyti mediniai. Stiebinio malūno stiebui, posparniams ir gražului naudotas jaunas ažuolas, rečiau sakinga pušis. Krumpliai gaminti iš skroblo, klevo ar beržo, stabdys – iš gluosnio. Pats malūno karkasas darytas iš spygliuočių medienos, apkaltas eglės, pušies lentomis arba alksnio, drebulės skiedromis. Šiaurės Lietuvoje gana daug buvo plūkto molo malūnų, su medinėmis kepurėmis. Naudoti ir audiniai (milas, šilkas, maišinė medžiaga, drobė) sparnams aptraukti, ir pakulos, įvairios virvės, lajus tepimui. Senosios girkos buvo kalamos iš vientiso akmens, vėliau liedinamos iš cemento su įvairiais užpildais. Netekę ūkinės-ekonominės reikšmės, likę tik technikos paminklais, malūnai šiandien byloja apie lietuvių valstiečius, nagingus ir išradingus meistrus, mokėjusius suvaldyti ir pažaboti gamtos jėgas.

Vėjinis malūnas su „kepure“. ŽKM

Toks pats vėjinis malūnas LLBM ekspozicijoje

Vandens malūnas, statytas XIX a. viduryje Plungės r. Šateikių k. Planas: 1 – malūnas; 2 – troba; 3 – geroji troba; 4 – trobelė; 5 – priemenė; 6 – virenė (kaminas) [1:356].

Karčemos

Karčemos (smuklės) priklausė dvarams arba bažnyčioms ir turėjo išskirtinę teisę prekiauti alkoholiu (degtine, midumi, alumi). Tai buvo žmonių susibūrimų, bendravimo vieta. Pakeleivis čia galėjo gauti nakvynę, pastatyti po stogu vežimą ir arklius, pavalgyti bei pailsėti.

Karčemos buvo dvejopos paskirties: vienos daugiau kaip užkandinės (labiau būdingos miesteliams), kitos kaip užvažiuojamieji namai – su tvartais, vežiminėmis ir patalpomis nakvynei. Jos stovėjo prie pagrindinių kelių, patogiose, matomose vietose kas 2-5 km. Pastatą sudarė du pagrindiniai korpusai: gyvenamosios ir maitinimo patalpos bei tvartai arkliams su vežimine. Pagal plano konfigūraciją galėjo būti pailgo stačiakampio, kryžminio, kampinio (L formos) ir stačiakampio su uždaru kiemu plano.

Lietuvoje labiausiai buvo paplitusios vieno korpuso, kompaktiško, pailgo stačiakampio plano (12 5,5×25-30 m) karčemos. Dažniausiai jos šoniniu fasadu orientuotos į kelią. Vienu atveju gyvenamosios ir ūkinės dalies plotas padalytas skersine kapitaline siena į dvi bemaž vienodas dalis. Kitu atveju pastatas pertvertas išilgine kapitaline siena, su įvažiavimais iš pastato galų į vežiminę, kuri tiesiogiai siejosi su gyvenamąja dalimi. Neretai jos statytos skirtingų tūrių, architektūrinių formų, medžiagų ir konstrukcijų. Vežiminė dažnai užėmė 2/3 ar net 3/4 viso pastato ploto. Įėjimų išdėstymas priklausė nuo pastato orientacijos gatvės ar aikštės atžvilgiu.

Gyvenamosios dalies planas analogiškas dvigaliui namui su priemenėmis ir kaminu (virene) centre. Viename gale gyveno smuklininko šeima, kitame buvo svečių kambariai ir maitinimo patalpos. Užkandinėje pasieniais stovėjo platūs suolai (ant kurių buvo miegama), kėdės, o centre – keli ilgi stalai.

Gyvenamosios dalies interjerai panašūs į pirklių. Gyvenamoji dalis dažniausiai statyta iš apvalių puši-

nių ar eglinių rąstų, kampuose sunertų su atsikišusiomis kertėmis, arba tašytų sienojų su lygiomis sąsparomis. Kartais sienos drėbtos iš molio arba naudotos mišrios medžiagos: plytos, akmenys, molis.

Vežiminė nebuvo šildoma, todėl sienoms dažnai naudota karkasinė ar stulpinė konstrukcija. Stulpai galėjo būti mediniai arba plytų, akmenų mūro. Tarpai tarp stulpų užpildyti rąstais, pusrąščiais, lentomis, moliu. Ties gyvenamąja dalimi dažnai buvo įrengiamos atviros galerijos su kolonomis. Tai – itin būdingas karčemų architektūros elementas. Gyvenamosios ir maitinimo patalpos buvo su grindimis, apšiltintomis lubomis, dideliais langais su langinėmis, dvivėrėmis durimis. Centre, šalia priemenės, stovėjo didžiulis 3-5 × 2-6 m mūrinis, į viršų siaurėjantis kaminas – virenė, į kurį suvesti visų krosnių dūmtakiai. Vežiminėje dažniausiai buvo dveji dvivėriai vartai, o sienose maži langeliai apšvietimui.

Karčemos architektūroje dominavo pusvalminis ar keturšlaitis stogas. Jis sudarė apie 3/4 pastato aukščio (todėl, kad pastatas buvo platus – 12-15 m, o stogo pasvirimo kampas tradiciškai sudarė 42-45 laipsnius). Stogai daryti su papildomomis statramsčių eilėmis (stogui sutvirtinti), dažniausiai dengti gontais, skiedromis, lentelėmis, rečiau šiaudais, nendrėmis ar kitokia danga. Karčemos savo monumentaliais tūriais, raiškiais siluetais išsiskyrė kaimų ir miestelių užstatyme. Jų architektūrą iš dalies veikė europiniai stiliai: barokas, klasicizmas, romantizmas. Senosioms XVIII a. karčemoms būdingi baroko stiliaus bruožai, jos dažnai statytos su laiptuotais, laužytais stogais, masyviais profiliuotais karnizais ir apvadais. Klasicizmo įtaka ryški priešakinių fasadų portikuose, gotiką galima įžvelgti smailiomis nišomis suskaidytuose frontonuose, langų formose, romantizmą – akmenų ir plytų mūro panaudojime bei kitose detalėse.

Karčema LLBM

Šiuolaikiška pakelės karčema kelyje Plungė – Vėžaičiai, stilizuotai tęsianti Žemaičių regioninės architektūros tradicijas

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

Žemaitijos smulkioji sakralinė architektūra iš kitų Lietuvos regionų išsiskiria ne tik didele paminklų rūšine įvairove, bet ir ypatinga įvairių formų koplytėlių gausa. Koplytėlė gali būti vadinami labai skirtingos konstrukcijos paminklai: ant žemės, medinių ar akmens pamatų pastatytos koplytėlės; stulpai su koplytėlėmis viršūnėse – koplytstulpiai ir mažutės medžiuose pakabinamosios koplytėlės. Nepaisant skirtingos konstrukcijos ir išvaizdos, šių paminklų dvasinis turinys panašus. Juose vyrauja Jėzaus Kristaus ir Švč. Mergelės Marijos atvaizdai bei įvairius katalikų šventuosius vaizduojančios

skulptūros, kuriomis galėjo būti išreiškiamos pačios įvairiausios tikinčiųjų dvasinės intencijos. Nuo nelaimių vandenyje turėjo apsaugoti paminklai su šv. Jono Nepomuko ir Jono Krikštytojo skulptūromis; laukų ir ūkio globa buvo pavedama šv. Izidoriui ir šv. Jurgiui; nuo stichinių nelaimių, gaisro saugojo sodybų ir gyvenviečių teritorijose statomi paminklai su šv. Florijonu ar šv. Agota; keliautojus ir ligonius globojo šv. Rokas; namų ir šeimos globėjais laikomi šv. Antanas, šv. Juozapas, šv. Kazimieras, šv. Ona; kapinių paminkluose neretai sutinkamos šv. Barboros, šv. Petro skulptūros.

1. Baidotų kaimo koplytėlė (XX a. vid.). Notėnų apyl., Skuodo r. R.Virkučio 2000 m. nuotr. LLKC

Koplytėlės

Viena populiariausių ir visai Žemaitijai būdingų paminklų rūšių yra koplytėlės, pastatytos ant žemės. XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje jos itin gausiai buvo paplitusios Kretingos, Plungės, Skuodo, Šilalės ir Telšių rajonuose. Tai karkasinės, rečiau skobtinės ar rentinės konstrukcijos statiniai, kuriuos nuo drėgmės saugojo iš akmenų, girnapių, medžio trinkelės, plytų ar akmenų mūro suformuotas pamatas. Šių koplytelių būta visai nedidelių ir tokių, į kurių vidų buvo galima įeiti, tačiau vidutinis jų aukštis – 180 cm, plotis – 90 cm, ilgis – 100 cm.

Koplytelių tūrų formos ir fasadų kompozicijos labiausiai priklauso nuo plano konfigūracijos. Būdingiausios yra stačiakampio, daugiakampio ir kryžiaus formos plano koplytėlės. Jų fasadai plokšti arba su prieangiais, formuojamais frontonus remiančių kolonelių. Priklausomai nuo tūrio, formos ir fasadų kompozicijos, nišos arba langeliai įrengiami tik vienoje, keliose ar visose statinio pusėse. Koplytelių vidus kartais pertvaromis padalijamas į keletą patalpų, skirtų keletui šventųjų skulptūrėlių pastatyti. Šiam poreikiui patenkinti statomos ir keliaaukštės koplytėlės, kurių tūrų dalių proporcijos ir kompozicijos

2. Būdinga žemaitiškos koplytėlės su kolonėlėmis kompozicija (autorius J. Eitkevičius, 1924 m.). Morkiškių k., Nevarėnų apyl., Telšių r. V. Miliaus 1958 m. nuotr. LII, 7511

cijos lėmė vientisą ar laiptuotą viso statinio siluetą. Įvairovės koplytėlėms suteikia ir skirtingos stogelių formos. Koplytelių puošyba saikinga ir tectoniška, paryškinanti svarbiausias paminklo dalis. Daugiau dėmesio skiriama koplytelių langų apvadams ir stogelių skliautams, kuriuose sutelkiami įvairūs simboliniai ir dekoratyviniai elementai. Meninių koplytelių išraiškingumą papildo bokštinės kompozicijos, modifikuoti orderio elementai, baroko ir neogotikos motyvai. Įprasta koplytelių stogelius puošti mediniais kryželiais arba į profiliuotus medinius postamentus įtvirtintomis geležinėmis kalvių darbo viršūnėmis. Ant žemės statomoms koplytėlėms jos daromos šiek tiek didesnės, derančios su viso statinio proporcijomis.

Žemaitijoje gana daug elementarių stačiakampio plano koplytelių su dvišlaičiais ar trišlaičiais stogeliais (1 pav.). Šių paminklų išvaizda santūri, kartais kukliai papuošiamas stogelio skydo apvadas, sienutės abipus pagrindiniame fasade įkomponuoto langelio dekoruojamos aplikatyviomis puskolonėmis ar santūriu ornamentu. Koplytėlės stogelio frontonas gali būti komponuojamas vienoje plokštumoje su pagrindinio fasado siennele arba šiek tiek nuo jos atitrauktas.

Kitas būdingas žemaitiškų koplytelių tipas – stačiakampio plano koplytėlės su pagrindiniame fasade įkomponuotomis kolonėlėmis (2,3 pav.). Šių paminklų kompozicija išraiškingesnė, galimi įvairūs kolonelių kompozicijos variantai, skirtingi profiliavimo būdai, savitos architektūrinės ir dekoratyvinės detalės. Pavyzdyje iš Notėnų miestelio (Skuodo r.) matome vietoje sunykusios, XX a. pabaigoje meistro A. Pučkoriaus sukurta, naują šio pavidalo koplytėlę su šv. Jono Nepomuko skulptūra. Tai dailių proporcijų, subtilaus dekoru, regionines tradicijas atitinkančio paminklo pavyzdys (3, 4 pav.).

Visoje Žemaitijoje buvo populiarios ir stačiakampio plano koplytėlės su piramidės formos stogeliais (5 pav.). Jų tūriai lakoniški, visi keturi fasadai plokšti, niša ar įstiklintas langelis dažniausiai įrengiamas tik pagrindiniame fasade. Puošnumo suteikia nišos sąramos profilis, sienų monotoniją pagyvinantis dailylenčių ritmas ir stogelio smailė, vainikuota kalvio darbo kryželiu.

Telšių, Plungės, Kretingos, Mažeikių, Skuodo rajonuose statytos koplytėlės su kryžminės formos stogeliais. Jų kompozicijos pasižymi daugiafasadiškumu – langeliai įrengiami visose keturiose koplytėlės pusėse. Šių paminklų puošyba sutelkiama stogelių frontonuose, kurie puošiami ornamentu apvadais, dantytais ar banguotais karnizeliais, skyduose gali būti komponuojamos Jėzaus Kristaus ir švč. Mergelės Marijos monogramos bei kiti religiniai simboliai. Būdingas šio pavidalo koplytėlės pavyzdys Kartenos kapinėse (6 pav.).

3,4. Liaudies meistro A. Pučkoriaus atstatyta kopytėlė ir šv. Jono Nepomuko skulptūra (XX a. pab.). Notėnų mstl., Skuodo r.
R. Virkučio 2000 m. nuotr. LLKC

5. Šv. Jono Nepomuko kopytėlė su piramidės formos stogeliu (XX a. pr.). Žarėnų vls., Telšių aps.
I. Končiaus 1935 m. nuotr. LNM, 18652.

6. Kartenos miestelio kapinių kopytėlė (XIX a. pab., restauruota 1963 m.). Kretingos r.
I Burinskaitės 2001 m. nuotr.

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

7. Kryžiaus formos plano koplytėlė (XIX a. pab.).
Santeklių k., Vieksnių apyl., Akmenės r.
V. Miliaus 1958 m. nuotr. LII, 7652

Itin talpios, galinčios sutelkti daug skulptūrėlių yra kryžminio plano koplytėlės, statytos nedidelėje šiaurės Žemaitijos dalyje – Akmenės, Mažeikių rajonuose bei kai kuriose Plungės apylinkėse (7 pav.). Šios koplytėlės išraiškingos masyviais tūriais, kolonėlėmis akcentuotais fasadais ir stogelių kryžmose įkomponuotomis profiliuotomis smailėmis bei nedideliais bokšteliais.

Daug skulptūrėlių sutalpindavo ir dviaukštės koplytėlės, sutinkamos Šilalės, Plungės, Telšių ir Mažeikių rajonuose. Skirtingos tūrių dalių proporcijos ir įvairios jų kompozicijos formuoja savitus, išraiškingo silueto statinius. Iliustracijose pateikti keli XIX ir XX a. pabaigoje pastatytų šio pavidalo koplytėlių pavyzdžius (8,9 pav.).

Pavyzdyje iš Kantaučių kaimo, Plungės rajone, matome XX a. pabaigoje pastatytą išraiškingą, dailių proporcijų, iš medžio kamieno išskobtą koplytėlę, „baubliuką“ su šv. Kazimiero skulptūra (10 pav.). Nors šis paminklo pavidalas gali būti laikomas artimu kai kuriose Plungės ir Telšių apylinkėse statytoms daugiakampio plano koplytėlėms (11 pav.), „baubliukus“ laikytinas labai siauram arealui – Šilalės rajono, Upynos, Bijotų apylinkėms būdingais paminklais.

8. Išraiškinga dviaukštė Vertinikų kaimo koplytėlė
(XIX a. pab.). Žarėnų apyl., Telšių r.
A. Vyšniauskaitės 1958 m. nuotr. LII, 7367

9. Dviaukštė koplytėlė (savininkas J. Aklys; autorius S. Balsys,
1989 m.). Ylakių mstl., Skuodo r. R. Virkučio 1999 m. nuotr.
LLKC

Nebūdingos Žemaitijai atviros koplytėlės, kurių pavyzdžių iš Plungės rajono čia pateikta. Antkapinis paminklas, pastatytas Plungės miesto kapinėse, netipiškas ne tik savo atviru tūriu, bet ir nereliginio siužeto turiniu – rymančios senutės skulptūra (12 pav.). Tarpusavyje nedera ir solidi Rūpintojėlio figūra bei atvira, kresnų proporcijų koplytėlė su neproporcingai masyviu kryžminės formos stogeliu (13 pav.). Rūpintojėlio skulptūroms artimesnė uždara, mažesnio tūrio erdvė – jos dažnai būdavo statomos medžiuose pakabinamose koplytėlėse, koplytstulpiuose, kartais ir ant žemės pastatytųjų koplytelių frontonų nišose.

Derėtų vengti ir netradicinių koplytėlės tūrio sprendimų. Žavesio statiniui nesuteikia galbūt praktiškas, bet netektoniškas pamatas, kurį mato me pavyzdyje iš Laukuvos miestelio, Šilalės rajone (14 pav). Masyvus „namelis“, tarsi pakibęs ore ant keturių laibų kojų, nesukelia nei patvarumo, nei estetiškai dailaus statinio įspūdžio. Nejaukiai nu teikia ir iš metalo skardos suformuotas koplytėlės tūris (15 pav.). Toks sprendimas gal ir prailgina paminklo amžių, bet nedera su etninės architektūros tradicijomis.

10. „Baubliukas“ su šv. Kazimiero skulptūra (XX a. pab.).
Kantaučių k., Žlibinų apyl., Plungės r. R. Virkučio
2000 m. nuotr. LLKC.

11. Daugiakampė koplytėlė ant Atžvilgos kalvos (1931 m.).
Butkų k., Žarėnų apyl., Telšių r. J. Petrulio
1957 m. nuotr. LNM, 113179

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

12. Koplytėlė su senutės skulptūra Plungės kapinėse (XX a. pab.). I. Burinskaitės 2001 m. nuotr.

13. Koplytėlė su Rūpintojėlio skulptūra (XX a. pab.) Plungės r. R. Virkučio 200 m. nuotr. LLKC

14. Nauja koplytėlė prie Laukuvos bažnyčios (XXI a. pr.). Kvėdarnos apyl., Šilalės r. V. Petrulio 2007 m. nuotr.

15. Netradicinis metalinis koplytėlės tūris. Lenkimų mstl., Skuodo r. I. Burinskaitės 2007 m. nuotr.

Koplytstulpiai

Koplytstulpių Žemaitijoje būta taip pat daug, kaip ir koplytėlių. Šie paminklai itin gausiai paplitę Telšių, Plungės, Joniškio, Šiaulių, Kelmės, Raseinių, šiek tiek mažiau jų Akmenės, Mažeikių, Kretingos, Skuodo rajonuose. Kaip ir koplytėlės, jie buvo statomi labai įvairioje aplinkoje – sodybose, pakelėse, prie vandens telkinių, šventoriuose ir kapinėse. Šių paminklų konstrukciją sudaro stulpas ir prie jo pritvirtinta koplytėlė. Būdinga tai,

18. Koplytstulpis su kryžminiu stogeliu prie sodybos. Leičių k., Kuršėnų vls., Šiaulių aps. S. Vaitkaus 1938 m. nuotr. ŠAM, 3065

19. Tradicinės išvaizdos koplytstulpis su trišlaitės formos stogeliu. Medsėdžių k., Platelių vls., Telšių aps. A. Varno 1939 m. nuotr. ČDM, 6029

20. Judrėnų bažnyčios šventoriaus koplytstulpis su piramidiniu stogeliu (XIX a. pab.) Klaipėdos r. I. Burinskaitės 2001 m. nuotr.

21. Koplytstulpis su kryžmine koplytėle Žemaičių Kalvarijos bažnyčios šventoriuje (XX a. pab.) Plungės r. V. Petrulio 2007 m. nuotr.

Atskirai paminėtini ir savitos tūrio kompozicijos žemaitiški koplytstulpiai, kurių visos keturios sienelės jungėsi su paminklo kamieniu, formuodamos į apačią siaurėjantį koplytėlės tūrį (23 pav.). Šie išraiškingi paminklai XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje buvo statomi pietinėje bei pietvakarinėje Žemaitijos dalyje – Tauragės, Šilalės, Klaipėdos rajonuose, taip pat kai kuriose Plungės rajono apylinkėse.

Nors Žemaitijai būdingi vienukščiai koplytstulpiai, šiaurinėje jos dalyje apie Mažeikius, Akmenę būta paminklų, kurių tūrius sudaro dvi skirtingo dydžio, bet vienodos formos, koplytėlės. Tokio pavidalo paminklas stovi Žemalės, Mažeikių rajone, bažnyčios šventoriuje (24 pav.).

Mėdžiuose pakabinamųjų koplytėlių Žemaitijoje nemažai. Jos būna parenamos, dažniausiai, neval, pėsčiųs, erškėčių, ganytys prie sodų, pašiur, šaltinių, išlaidose, raistose ar šiaip netaisyklose vietose. Lyginant su analogiškais kitose regionuose, jie yra mažesni, o to, vairesnis ir onografinis rimas. Čiose koplytėse statytos Kristaus, Kristaus Nazarečio, Sventosios Marijos Makaroningosios, Pietos, šv. Jono Nepomuceno, šv. Antano, šv. Ročos ir kitų šventųjų koplytėlės.

22. Šiaurės Žemaitijai būdinga koplytstulpio forma (XIX a. pab.). Vieksnių vls., Mažeikių aps. P. Mašioto 1914 m. nuotr. Reprodukcia A. Krutulienės. ASI

Žemaitijoje paplitęs šis tipas, paprastai, yra žemaičių koplytėlės, stulpinto, is sienelės, is an atvira nija pagrindinia, e fasade (25 pav.). Tai išraiškingas, vidutinis, 3-4 m. ilgio ir vairs gylis, stulpas, piai na, eliai s dvivertais, ar iniais, artais ryžiniais formos stulpais. Šios koplytėlės, oras saltingas, netaisyklos, patys inas, as stogelio s ydais, sienelės apvada, vainikuojamos originalios, s koplytėlės, s s tei ia pritvirtinti, i prie, edžio s irta, oje. Ji gali būti paprasčiausia, entele, prat sianti n garin koplytėlės siena, an a gana rga, prom ota atra, a, prita yta pati i, ai atai yti i rio svor. tin išraiškingo, is „iež vėlio“ pavidalo oje, is pasižy, is tes ir sines rajon koplytėlės (26 pav.).

Pietinėje ir pietrytinėje Žemaitijos dalyje, ita itin paplitęs išvaizdos paprastai, koplytėlės, rionsticijos pagrinda s daro trapecijos ar rveji, ro, o for, os s ydais, apre, intas neglio, is, artais i, prom ota, is siena, is, vaini, otas dvivertis stogas. Šios koplytėlės, dave tvirtina, os ne ti, prie, edžio, et ir prie, ažnyei i koplyčiai apsid. dvasin i rin perterte prie sienelės pritvirtinta N ryžinotojo Kristaus figūra (27 pav.).

23. Išraiškingas siaurėjantis koplytėlės tūris. Koplytstulpis su Pietos skulptūra (XIX a. II pusė). Vainuto vls., Tauragės aps. A. Dručkaus nuotr. iš A. Krutulienės rinkinio

24. Originalus dviaukštis Žemalės bažnyčios šventoriaus kopyltstulpis (XX a. pr.). Šerksnėnų apyl., Mažeikių r. A. Vyšniauskaitės 1985 m. nuotr. LII, 7357

25. Šv. Jono Nepomuko kopyltėlė eglėje. Šarnelės k. Žemaičių Kalvarijos apyl., Plungės r. V. Miliaus 1979 m. nuotr. iš I. Burinskaitės rinkinio

26. Kopyltėlė su išraiškinga „liežuvelio“ pavidalo atrama. Šiaudėnų k., Šilutės apyl., Šilalės r. M. Sakalausko 1966 m. nuotr. iš A. Krutulienės rinkinio

27. Nevarėnų bažnyčios apsidos kopyltėlė. Telšių r. J. Kudirkos 1972 m. nuotr. LII, 44965

Kryžiai

Nors ryži staty, o tradicija paplitusi visoje Lietuvoje, vyginant skirtingais regionais. Žė, aitiyoje šios ir sies pa, in, ta, ažia. Žė, aitiyo ryžiai ie ni, ta, onis os onst, cijos, pašy, i s, te tonis ir sai ing de or. Paga onst, cijos ir de oro o, pozicijos savi, a gai, a išs irti e eta ding žė, aitiš, ryži tip

Savita o, pozicija ir de o l i s i t regiono pa, in i s s i s i r i a R a s e i n i i r T a r a g e s, r a s t o p a, i n t a i. J r y ž, a s o o s i a e n g v o s a ž r i n e s r i e s t i n i, a g a i n i i r s p i n d i n i, o t y t p r i s o d r i n t o s a r e c e s, f o r, o j a n c i o s i a, r a s i i r d i n g a, r y ž i i š v a i z d a (2 pav.). A t r e i p t i n a s d e, e s y s d o, i a š i p a, i n d e t a – s a v i t a s „p a s a g o p“ a n a „t r a p e c i j o s“ p a v i d a t o p a s t o g e l i, s i r t N r y ž i o t o j o f i g r a t e, s, f o r, a s. X X a. p a a i g o l e - X X a. p r a d ž i o j e š i o t i p o r y ž i i t i n d a g i t a K a n o, k e d a i n i i r R a s e i n i a p s r i t y t e. T a c i a J. S i e t o i s r a i s i n g, a s i r d e, o r a t y v i i s v a i z d a p a s a t i n o š i o p a v i d a t o p a, i n p a p l i t i, a i r p o p u l i a r i, a v i s a, e r e g i o n e i r ž j o r i (2 pav.).

Kita Žemaitijos ryžiai giliai s daro pa, in a, -
ri ryžiai apšlia, a ia rap, ve techni a, odel o-
tais drožiniai. Sia rineje Žemaitijos dalyje – Sia li-
sodo, Kretingos rajon ose rit, iš a a galinio ar
geo, etrinio orna, ento, osta parys ina, as viso
pa, in o ont rasi pav.). o tarp Raseini ir
Kedaini rajon parit, per Radvilis i i bat sia rini
Sia li rajono pa rašai t siasi pa, in s ga sia
de on ota ryž, a papiliti, o arealas (31 pav.). So-
dresnes az rini drožini gniaudostas iasi ryži
tarp ryž, ese, n sidrie da, osti, p sa, ont
ir ryžia s lie, eni in jo pagrindo.

Greta, inēt p'osni za aitis, ryž. Cia i
Ka, es, Radvišio rajon' ose i ta ir. Nesnes
išvaizdos, sant'ria de ot'ot'pa, in. J. ryž-
de oras s'ia ias nedida ose pio šol ose
staia a, pio, ro, lo ar ovaio pavidio ryž,
s yda ose, pap'osi ose ia rap, via a galiniū ar
gea, etnio ūna, ento, otyvais (32 pav.)

B ding šia ves Ze, aiijos ryži ū ož ai y-
tinios ir j. a, ien ose an a ryž, ose o, pon o-

28. Būdingas kryžius su spindulių aureole Eržvilko miestelio kapinėse (XIX a. pab.-XX a.pr.). Jurbarko vls., Raseinių aps.
A. Varno 1925 m. nuotr. iš I. Kostkevičiūtės rinkinio.
ČDM, 21782

29. Kryžius su ažūrine aureole
(XX a. pab.). Mažeikių r. I. Burinskaitės 2007 m. nuotr.

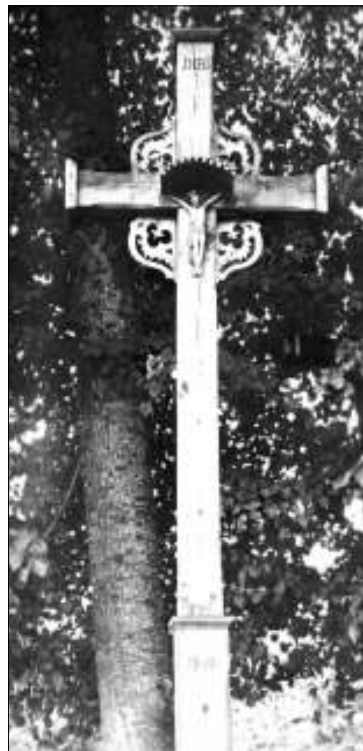
MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

30. Šapnagių kaimo kryžius, papuoštas ornamento apvadu (1920 m.). Šiaulių vls. ir aps. B. Buračo nuotr. iš K. Šešelgio rinkinio. ASI

31. Drožiniais papuoštas kryžius (1907 m.). Jukniškių k., Radviliškio vls., Šiaulių aps. B. Buračo nuotr. iš A. Krutulienės rinkinio. ASI

32. Skaistgirio miestelio kapinių kryžius su ažūriniu skydeliu kryžmoje (1919 m.) Joniškio vls., Šiaulių aps. A. Varno 1926 m. nuotr. iš A. Krutulienės rinkinio. ASI

33. Pakelės kryžius su kamiene įkomponuota koplytėle. Sūdėnų k., Laukžemės apyl. Kretingos r. V. Miliaus 1958 m. nuotr. LII, 6296

34. Žemaitiškas kryžius su plokščia ir masyvia kryžmos koplytėle (1883, 1927, 1991 m.). Klauseikių k., Aleksandrijos apyl., Skuodo r. I. Burinskaitės 2007 m. nuotr.

35. Šv. Benedikto kryžius su lotynišku įrašu (1919 m.). Lygudų k., Gruzdžių vls., Šiaulių aps. B. Buračo 1923 m. nuotr. LLBM

ja, oš, asyvos opytės Kryžia s t jo, a, iena
 ont otos opytės deriniai dažnia s t tñ a, i
 Kretingos rajone (33 pav.). Masvyio, is, o, sio, is
 ryž, opytės, is pasižy, i Mažeiki ir Sodo
 rajono ryžiai (34 pav.).

Nors Liet vai dingi vien ryž, ianotynis i
 ryžiai, Že, aitijoje s tñ a, i ir dvi ryž, iai i
 tri ryž, iai sv. Benedi to, aro an a vadina, ieji
 „aravy o“ ryžiai. Da gĩa sta j, statyta piēt ir
 ryt Že, aitijoje – areat tarp J r ar o, Raseini ,
 ta ragės ir ke, es, tačia s tñ a, i ir Že, aitijos
 g oje ei al r vid rio Liet voje.

Dvi ryž, iai sv. Benedi to ryžiai sant rios iš-
 vaizdos, s dingi savo a stais iñ ie nais s etais,
 išsis irfa ant pa, in o sa, ei a, ienotynis ais
 rasais. N ryž, otojo fig reles j, ryž, ose papras-
 tarne a rina, os (35 pav.).

rtingesne orna, enti a pasižy, i dvi ryž, iai ar
 tri ryž, iai, aro ryžiai. S tñ i žvaigžd ei ir a -
 gao, otv prisodrinti spind i p oštai, osiantys
 si pa, in tarp ryž, es, ir sa o, is esidrie ian-

tys riestiniai e, entai for, oja engvas ir p ošnias
 ryž, a reles. Kaip ato, e patei toje Raseini
 aplni ryžiai s tñ otfa oje, apatinės ryž, os
 centre a rina, a N ryž, otojo fig reles, o virš ti-
 nes – tri a, pē Apvaizdos a is (36 pav.). Ta ragės
 rajone papit si ryž, i s tri, is ryž, o, is ie, o
 ir sa os aiais de oi oja, oš ir Krista s an iñi, o
 ran s i, il ojaniais e, entais, o Tasi rajone
 nedideš opytės, o, por oja, os ne ti, ši
 pa, in ryž, ose, et l a, ien ose.

Greta otvrlis ryž, Že, aitijoje ta ir ryž,
 s stogastulpis – **stogastulpis**, tačia jie nei for,
 vairove, nei ypating p ošn, nepasižy, ėjo.
 Cia pito pa, in ai s iais et raiiais,
 gio for, oš an a da gĩa a, piais stogastulpis,
 pare, tais dvie, „sparnėi“ pavid o spyriais
 (37 pav.). J pāstogese dažnia siai a rina, os
 N ryž, otojo fig reles, tačia Sodo ei Rnges
 rajon stogastulpi ose gai, a, atyti pavei sei ,
 vaizd ojanėi N ryžiai, o scenas, sv. J r, sv.
 Pranciš, sv. gnot ir il s atai, sventi osi s.

36. Tradicinis dvikryžmis kryžius (1875 m.). Raseinių kapinės.
 B. Buračo 1929 m. nuotr. Iš A. Krutulienės rinkinio

37. Būdingas žemaitiškas stogastulpis Sedos bažnyčios
 šventoriuje. Mažeikių r. I. Burinskaitės 2007 m. nuotr.

ŽELDINIAI

Medžiai

Sody ose sodino, edži s. Be, edži šia, ny, „tro a pa, esta aip o s aavy as ant a o“. Jei ner, edži, atrode, ad ten i soia sody a, ad ten nie as negyvena. Medžiai vo aip sei, os nariai. is, ai ti pasistate, tai ir sodino.

Miestai ose i rejo, ažesni s syp s, tai dažnia sodino vais, edži s, o vien ie, inese sody ose vietas pai – galejo sodinti da gla de bratyvini, edži. Dažnas ir sodino da g. Medžiai aip ant sody os ri, prie pastat, ie, ose, ai s sody asapsisodino. S. Da antas XIX a. rase „Kas dar didžia, visi tro esiai vo edžiais, eje, e- vais, ie po, is, osiais, erzais, g osniais, apdiegti, n o si, to, et a ganciais, ja da, s, es, ja da page, ži, o n o gnies ie vieno tro esto; nes tarp t vis, edži vis didel o. vo a ž o as ie, o vid ry ar sodne, si, tais, et savo a, ži s, aitas, po n o senovej. anenai ir že, ačiai, ades. N o to o veizint, tarsies ie nā ne ie, a, reg s“ [7-44]. Prie sody, ie, tolia, davo yg it, is aiai. Kiti, os vadino tra, o, is, isai netacia s, io ri os esanai ovej, tra. Jose a go ž o ai, erzai, ep šes (dre nes – G. Ž.) ir itia- p oiai, edžiai iei, ai, da gla sia issis ald azdynai. Mano paa g vai air egdavo ten gry a ti ir ries ta ti“ [1-3].

Medži s sodino vairiais s, eti, ais. Ž oveja pastata, s, sod i, fte, s, ž, one, s ir gyv lia, s. „Užveja. Kad, edži yra, tai gyveni aip prie pono Dievo žpe y“ (onale);

gaisra s ai e. „Kai, ynas dega, vis ne taip greitai s degsi, ad, edžiai apin. Seneliai net ir sa, naeto pja styti, ad gr geria žstoti; pastat s sa gojo n o per nijos. Kai a gs, edis, vris pastata, ner er pavoja s gria s- tino“ (La va); a šis s, edži s net vadino per nsargiais;

vasara po, edžiais pavesis n o sa es s, a- g po jais va gyti, gerai po piet pa seti, pag eti, parginti gyv liai popiet atsigs po, edžiais, ad ir didžia šias arstis, s atgaja;

da pa sei. Kad yra, edžiai, in pa šiai nori prie ž, oga s. Medži ose s o izo s, jie, s de in s. Kita at sei, oje ie vienas vai as norejo i reti savo pa št, tai ir, ergaites dir osi savo in s, jo, s padejo roiai, tevas. Medži ose voveres apsigyvendavo, iti jo, s neše pien a la ti. La štinga aie davo ir a edavo, geg te odavo. J. Gra, aliene iš Židi, 1 2, savo dienoraštyje rašo „Siandien 1 itelio. Mano gi, o diena, Dievo n o švente. a ia 74-to gi, tadienio. Medžiai si po a ž o prie opytes,

Žemaitijos kupetinio (branduolinio) kaimo sodyba. Matyti rutuliniai gluosniai. R. Žaltausko 2007 m. nuotr. LLBM

pas Dievą, otinė. Ti staiga az o le e, e geg te
oti. Vinge a is asaros. Ane s geg te taip
in s, ai pasvei ino“;

tevai sodino vai gi, i i at, inti. Dažnai
vienos i šies, edži s, nesvar, i ergaites ar i er-
ni ai gi e, e tevai (s s n s i r dvi dros), niepos
(d te i r s n s);

vesti ve, s at, inti. Sodino išva arese ar
vesti vi pa algoje. Eidavo visi, vieni sodino, iti
s stoj, apin dain odavo;

sodino, ad, iejo, edži s, džia gesi jais.
vo, ad neido tevai, sa e, a, rei ia že, e
p styti, tai vai ai sodino na, ti, is;

edžiai – sody os gjožiš „Ot, o ia cia graži
sody a, te iniai, edžiai a ga“;

edžiais žy, ejo rias nors sody os vietas,
pvz., važiavi, a ie, a;

da, edži vapo, svei atos, ypa ai i, a
sprogti pavasar, žydeti;

jei sody a anti paio ranto, prisodino, edži,
ad neido a, ie, es;

Medži s sa gojo, e i ei mo ne irto. Sa o, ad
senia, edis i vo rang s ž, og i, da ar – ne.
Kartais per arti pasodintas ja i r stoga gadino ar per
tides pavesis i vo, i et neido širdis išpa t“. Ti
n ia ži s, n dži v s s n pjove, a o, s. Medži
nežalojo, ti ejo ad, i ri savotiš a gyvy, ja cia
s a s, a, gyvas, a ga.

Pir, ojo pasa inio aro sodino vien ap oi s
edži s, pasitai e vienas itas spygi otis. Tarp -
aryje e, e sodinti egles (paprastoji egle – *Picea
abies H. Karst.*) dažnia siai aip apsa ga i o vejo,
ypa apin sod s.

ŽUOLAS (paprastasis az olas – *Quercus robur*
L.). J ai e svent, galing o, stipry es si, o i.
Dažnai az ol a i r patys žšia gindavo. Tiesiog a
pasodindavo vazona p i e a, i arines gales. Kad
az ol a ger t e a i a ž i i s, edži s, rodo ir to ie
atvejai. Tarp aryje darželyje e, e asti Gedi, ino
stip for, os lysves. Pasitai e, ad, ergaites

Žydintis kaštonas šalia svirno. J. Žumbakio 2007 m. nuotr. LLBM

os sodino az ol a. „Karta, eida, a pas teta
per, iš a, žėja az ol a, aža, ti išdyo s iš
gnes, dar s gne, 1 s. Tai vo yta to, etai.
Parnėšia i pasodina Gedi, ino stip ta a t
darželyje r šenai). Kita, ergaitė, tvar yda, a
r, iara si s, rado az ol a iš gnes išdyo s,
j pasodino geli vazona i tai e per žie, a, o ita
pavasar. Gedi, ino stip s pasodino (Zidi ai).
s n sen si o az o o statines dare. Ž o o žievi
n ovira dave s vido riav sie, s versia s. Ž ones
s aavo isaisve), si s dantiš, gere s vido riav .

BERŽAS (arpotasis eržas – *Betula pendula*
Roth.). Pati o, ad pavasar a ai vepia jo apai.
s erž neido s a. P, p i s žpye degtine ir
j ištira a gyde žaizdas. „Užp, keržine ir žaizda
iggis“ (Z. Na, testis). Gere ap i r p, p r ar ata
rei dejo o, pres s n o sanari s a deji, o. Bata
žiev iss a ide p onas p enes i po viena dejo
ant s a d i – gyde i ištira e p i s. Beržo žie-
v vartojo daž a s. Svy o i kerž ap n ovil
gava plove, ad pia ai gerai a gt. Ti ejo, ad
eržas padeda apsiginti oži r i. „Beržin s ota
apžergt ir apjot i ta pas i n nēsti s ota prie i to
to ir pai, ti, ten ir s eis ž r es“ (Rietavas).

GLUOSNIS (*Salix L.*) Gl osni s sodino šapes-
nėse vietose, taip pat pa ešėse. An sti pavasar
os s a davo. Jie greit sa nis i eidžia ir greit
s žai oja. Kiti i tvora s j, dare pe etoj vietoj, po d
s ryžiavo: „Gyvi s s ai o tvora nie o ne air o-
ja, po o i trij, et virs i pja na, na vir ai

Audros nulaužtas klevas. Laukuva, Degliškės k. 1935 m.

ŽELDINIAI

„a o, s“ (Kvedarna), s g osnio, pes dare, an, s ar lia, s, ralan, s en e. O osni s sodino ir de, a, as, el, etai apgenejo. Mažei i, „Cia“ Raseini, es, vos apylin, ese dažnai vo a gina, a i line trapiojo g osnio for, a.

„E A“ (paprastoji ieva – *Padus avium* Mill.). S a da, s sanari s apdejo ievos žievė. Ant s a žylos vietos dejo s, st žievėi ir apsisotvair. Žinojo, ad ievos žiedai pavojingi, žas ai apsinodią j, es.

„KADAGYS“ (paprastasis adagys – *Juniperus communis* L.). Š spygli oti ti adagys dažnia pasitai ydavo sody ose. B vo, ano, a, ad jis ora vo, n o pi t dvasi sa go. Ti jfe, ažai r, egsta a gti „Ja, geria, is e. Cia [sody oje] vejai do, apsa, Cia pridiege azdyna, ad adačio vejai neda žyt „Kretinga“.

„KASTONAS“ (paprastasis aštonas – *Aesculus hippocastanum* L.). J žiedais ir vaisiais gyde s, a da, s sanari s.

„KLE AS“ (paprastasis levas – *Acer platanoides* L.). Si edži didelė, plati aja. B vo, egia, as de pavesio, ž ovejos „Medžiai pat s“ gerėšne žia da n o vejo. O do r. Ta z, ai, o Pa a s sody oje it, edži išstyns, ev s, ne vo. J sody a vadino „levini“ Pa a s. „S lev leido s a. levo žied ar ata gerė n o osnio, sog, ypa vai a, s dave. levo ap s džiovino d onai epti. S levo dare sa, si s, gadas, paanges, vartojo vairie, s stalia s dar a, s.

„LEPA“ (ažape liepa – *Lilia cordata* Mill.). Paprasta liepa n vo r evei, ie vienoje sody oje „Liepas yr gražia ž it s“. Ypa pati o žydintis edis. Tada vepia visas oras, ites is j, ed neša.

Žied stin o vaista, s. N sipli, s ar apdeg s dejo o, pres s ja n sa, n s, to pavirsi, o ta, as lie a i i, edienos (razda), n s, to ir vireipn s yst. Jis ažino s a s, s, gyde, dezinfavo. Dave ir vers a, s gerti, jei ne vo lin se, en, aip, aistiñ, edžiaga.

„SĖRBUKSNIS“ (paprastasis šer, šnis – *Sorbus aucuparia* L.). Gere džiovint og ar ata – de svei atos, de s an, o, tre ogien. Žie, a visto, s dave og, ia sintai vo graž s, tryhys ta, s s. Graž, ad davo da gra don og, tai ir žie, a graž spa staliai ale ia esti. Ti ejo, ad ser, šnis apsa go n o vėni, vaid o ni, ragan, pi t dvasi, n o ogos a ies. Tih a is jo daryti irva ot, razda, nes, edis nela „gra d s“ (trap s). Tad n o vėnio galesi atsiginti s ser, šnine razda, j nes s, „Ne vėnias neprieis prie, an s, jei ser, šnio razda i resl“ (Plateliai). Ypa pie, enys stengesi pasidaryti gražesn, ypatingesn razda. B vo, ir pavagia pie, enai vienas n o ito“ (Plateliai). ienas tvarte pa a ino ser, šnio sa, itas is jo sa pri, ae ryži tvarte ant sienos, ad vėnias gyvi nevargint, va are tvarto d ris ser, šnio ry šte ž, iso. Džiovint žiedai ar atas sidejo, ad „se-tone istis egt a“. Moteris is L o es džia gesi, ad s n s jai padare ser, šnin ova – ad, irs, vėnias neprieis.

„TUOPA“ (*Populus* L.). adino tapai, topai. J p, p rai inapai pavasar a ai vepia. P, p s žbyte degtine. Cia žptin seniej ž, ones vadino tapaline. Ja gyde žaizdas, s rand.

„UOSIS“ (paprastasis osis – *Fraxinus excelsior* L.). Jie ne vo a ai pageida tini sody ose, nes j, sa nys didelės, tai per da g ištra ia, aisto

Žydinčios liepos kieme. R. Žaltausko 2007 m. nuotr. LLBM

edžiag iš dirvos. Uosio, ediena vartojo staliu s
dar a, s. sa o, ad j. pelen ša, as geria sias
gaiva pat ti. J o taip pat ite, sre, s pove – a
terijas ž. ša. Kai osis žydi, gali a set lin s.

Sody ose sodino ir **ULMUS** (paprastoji
vin šna – *Ulmus laevis* Pall.), **GUOBAS** (aninė
g o a – *Ulmus glabra* Huds.), **JUODALMUS**
(*Alnus glutinosa* L.) prie dr.

Prie na, areia sodino geresni s rangina, s
edži s – az bla, leva, tiepa.

Sody ose a go **dekoratyviniai krūmai**, tri
vap s žiedai arapai, ar graži s žiedai. os
s, ri ne vepia nei žiedai, neapai, artais
vadindavo edis iais.

BEZDA, **BEZD**, **PNOR** (paprastosios
alyvos – *Syringa vulgaris* L.). Sodno de graži
vepianai žied ir gražiosapijos. A gino rtais
it vairi atspavi vietiniais žiedais. Taip pat šie
ai gera ž oveja.

DE MEDIS, **DE O MEDIS**, **ŽALMEDIS** (die e
dis – *Artemisia abrotanum* L.). Pati o šio
sio apeli vapas, taip pat patiai vartojo vais
ta, s. Net ir sa o „Dievs s tvere, s gydyti“.

EROK TROZ, **ROZ** (eršėtis – *Rosa* L.).
A gino de vapi, graži žied, dažnia siapnavi
d ri, atos ir rožines spalvos. Pasitai e ir ra don,

ir ginton. Svieži žiedapi dejo s areles de va
po. Džiovint žiedapi ar ata gere aip vaista.

ENGELNRA, **ENGELNERAS** (detasis erš
etis – *Rosa rubiginosa* L.). A gino de s ana sap
vapo. Aro, atas pri, ena o ai vapo. Ypa
vepia priešiet.

JAZMINA (daržėnis jaz, inas – *Philadelphus
coronarius* L.). J graži s gašvai ati žiedai inai ai
vap s.

KARKLUKA, **KARKLUKA**, **BEDROKIS** (an s
va – *Spiraea* L.). Žydejo „ato, n lin sio,
varpele“.

BEDROKIS, **KARKLUKA**, **KARKLENA**, **PER
NUKA** (at oge, eš yte – *Symphoricarpos albus*
(L.) S.F. Blake).

GULBINA, **PUTENA** (paprastoji p tino for, a
sternioji – *Viburnum opulus* L. var. *roseum* L.). Žiedai
dideli, ati pnavid riai.

ONIPPOS, **KONTIPODA**, **JOKL**, **JOKL**
ŽEMINS, **K EFANIS**, **MEDELIS** (*Lonicera* L.). Sio
vijo inio sa s, edžio pati o žied vapas.

BALTAS BEZS, **BEZDAS**, **BALTAS**, **ACTINIS**
BEZDAS (od ogis šeiva, edis – *Sambucus
nigra* L.). Džiovint žied ar ata gere n o gripo,
pa ai ždegi, o „Žiedai didžia si vaistai, ad
išpra ai oti“.

Jazmino krūmas prie vartų. I. Minioto 2007 m. nuotr. LLBM

Gėlių darželiai

Gėlių darželis – tai vienoje sodyboje „Troškimo“ ar kitose vietose, ad darželis (Kvedarna). Gėlių darželis reikalauja grožio, gėlių reikalauja vairi apsigalvoti, taip pat vaistais, prieš onkologiją. Pasistatoma, ar kitais reikiama darželis. Pagal darželį sprendžia, o tai žmonės gyvena sodyboje. Gėtos saugoma „Jeigu nėra t darželio, nėra ir gero žmogaus, neišsigaudo a nei eit. Mes lajoja, žino, ir gali žėit“ (L. o. e).

Darželis reikalauja gyventi, o jo na, o, dažniausiai pietinėje, rytinėje puseje. Užėjęs vair plotą per visą na, o šoną, per p šoną, gal na, o ar L for, os – per p šoną, o šoną ir gal na, o.

„I Pir, ojo pasakojimo centrinės lysvės ir apvalios ir el r a, pes. Taro arylei, taasti ir širdies, ro, o, tri a, pio, p s, eni o, vasy ing, o žėn (Gedi, ino st p, yties ryžia s) for, lysvės.

Lysvės vadino gėdėle, is, novėle, is, novie, is, ežėle, is. J rasti s tvirtino a, eni ais, vėlena, ar vėlele, is, a galais.

Daugiametės gėlės: MYKONAIKA, didieji, y, ai, y ai, ai žė, i, šanojai (astras – Aster L.).

ALOKARAIKA, a s, arai, granatų, gandrųsnapis, ar, ai, araiene, araienes a s, arai, en, asaros, p, siai, s, tnių širdėle, širdėles (danieji a s, arai – *Dicentra spectabilis* DC.).

BALZENKOC, pat, etes, šlavijos, vėla, iš os, etos (raza, ininis skaistenis – *Tanacetum balsamita* L.) A giho de, vapni nap, taip pat gydosi. Lap an atagere n o s randžio negalavi, n o osio. Pridėjo žalia lapais trinta r s tini, as. Gyde s a dancio galva „N o galvos s a dėj, o lapais apsidėsi žaliais. Jei ner žėi, tai džiovinti išvirs, s, ir ysi r des prie galvos“ (Kvedarna). Kartais dejo varš, eol s, jei nei rejo pletit no.

BLUNA, panavijos, pinavijos, pinavijai (Pinas – *Paeonia* L.) Tai ir vo viena iš ariaisi rangina, gėlių kai pavogdavosi ša ni, tai taip ž a r teisdavo“ (Eržv, as). n n vo J. ga ti. Gi, ines pasidavindavo, otinos d, teri, s d otavd. Jei davosi gyventi ita sody a, tai i, n s visada pasii, davo. Kit gėlių viena ita, Ypac, eia, s te davo dažnai ra styti, taia ir jje i, n nepat davo šsiveždavo, ai d ngendavo, es, n n s ir panavijas. Per sv.

Balamininis skaistenis ir rūtos. R. Žaltausko 2007 m. nuotr. LLBM

Jurgis šašiažė, tėvelis išsirdavo, s dedavo
repsl s. Parsivežs iš erta vėd o r, va padeda,
o pavasar, ai atsleidžia žė e – ir žydi. Bū n s
ir panavijās tas pačias tel et n oia“ (La va).
Ra don n žiečapi s ir ša nis džiovino. Š J.
vire an ata n o „išpasio“.

DRYZŲKA, dryž es, dryžažolės, iežiai, sai-
di ai, ai, argiai vi sr ai, vi sr ai (darželinis
dryž tis – *Typhoides arundinacea* var. *picta* L.).

KAKLUKA, ačiai, liepsnos, vėndros,
pi sai, i dencijos, i denines, žarijos, žuvt ai
(da gia, etis nio sas – *Phlox paniculata* L.).

GACRENŲS, goštai tai, gošta tos, žie, iniai
gvaizdi ai, žarijos (gošta tine gaisrana – *Lychnis
chalcedonica* L.).

YZORAS, J zapas, J ozapo žolė, J ozap ai
(vaistine) ozažolė – *Hyssopus officinalis* L.) J ar-
ata gere n o persai, o, trejas devynerias išo.

SANTŲS, šontos, son os (atžolė – *Nepeta* L.)

J an ata gere da gia, sia n o, oteris iig.

DOBILUKA, dočiai, atreji dočiai, ai,
a štieji do ai, ates, atai pipin ai (pievine
ra jažolė f. p navid re – *Achillea ptarmica* var.
multiplex Haimel.).

BACILUKA, ai ai, ernadinai, er ai ai,
do, inin ai, aios ai, a, as ai, ai, p ai,
rpes, rpi es, p pgizėiai, sar, ebery os
(alynoji rpele – *Aconitum napellus* L.) rpe-
es ša n spiritin ištia a na dojo tryni, a s.

Zinojo, ad tai „didėia n odingi“ a galai, tode iti
indra de a ginti. Užes žas ai išdvesdavo. Už-
ed šios padvesdavo ir avys, ož os, ar iai „Ma, a

ždra de, a, tai yra ar iai issprog. Ko ia tai
oteris pavasar norejo ar i s pa, ieti, pašaro

dar ner, ie [rpes] ja s žė, tai s pja ste ir
s, aiše s avižo, ir padavė“ (A, ene). Pasa oia,
ad viena, oteris i vol žpy s rpes ša nis s

Trys seserys savo darželyje tarp jurginų, 1934 m. Židikuose

Prie žydinčio bijūno krūmo, apie 1947 m. Židikuose

Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana) Židikų klebonijos darželyje, apie 1927-1928 m.

Gėlių darželyje, apie 1950 m. Židikuose

Gelsvė prie gyvenamojo namo sienos. I. Minioto nuotr. LLBM

Ilgauodegės. R. Žaltausko 2007 m. nuotr. LLBM

spiritualiai vaistai, s (trynė, i). Trys vyrai nežinoda, i žgėre ir visi, i (s) odas). Gėlejo ir tyčia ž, og n n odyti. Pasa oja, oteris iš Matali. „As dar, erge tel e i va. Ž, ones sa e, oteris a viena savo vyrai n girde – ita nie a nēdave gert, ad ernadin an ata. Girde ir n girde ž, og. Taip ja jos žydejo nerogai“.

MARGALAP (s) asve – *Hosta Tratin*).

M TOS gar anotosios, gar anes, ga n ot, e-tes, etros, p ines, etos, pipir, etes, ša, etres, ša etes, eta – *Mentha L.*). J an ata gēre d s an, o, n o s randžio negaavi, n o osio. Met dejo varš e s, vedai s.

KON ALJOS, ož a arzdžiai (paprastoji pa a- te – *Convallaria majalis L.*). Žied an ata gere n o širdies, s džiovint dejo tarp s arai, ad vepet.

PELETRUNAS (*Artemisia dracunculus L.*). Jo apai s dejo virtini s s varš e. „Prie varš es priti o s onis“ (eivirženai). Tai to s a gas, r vis r vežiojosi, r ti ra stesi.

BTEL (s) it tes, dēfinai, Gencijonai, Karo- inos, Kazi, ierai, iečiai, Nevendros, Oeandros, pen, pirsčiai, šespirsčiai, vo ytes, vo yt os (didysis pentin) s – *Delphinium elatum L.*).

GOSTAUTA, lažonė, nine, ai (vais- tinis p to is – *Saponaria officinalis L.*).

PETRO RAKTA, Petrečiai, ra ai, ra tečiai (ra tažonė – *Primula L.*).

OGONA, gētoni, rgina, gētonieji žie, iniai, rgina, gētonieji, rgina a stieji, roja s, rgina, senvyriai, žie, iniai, rgina (n n snape d e i- ja – *Rudbeckia laciniata L.*).

RUTOS (*Ruta graveolens L.*). is r angia sios, svar la sios, gar ingia sios gētes. Be t ner tyvo darželio. Jos vo rei aingos vairi apeig, ei „J rei pap oštija na, il sia, vesti ve, ri š- vno, Pir ai o, nija“ (Že, ai ai Na iestis). R tas na dojo vaista, s.

ONINA ADA, cinavados, ai ai (paprastasis sinavados – *Aquilegia vulgaris L.*).

BALTAGAL (s) do ai, do ai, ai atieji, otri š os, atli š os, oteries, oter žonė, ari es (s alstenis – *Pyrethrum Scop.*). Moteris as ligas gyde.

PRARAKAS, šparas, š as (vaistinis s, idras – *Asparagus officinalis L.*).

SALAJAS (*Salvia officinalis L.*). N o ger nes ždegi.

LENJOS, vėdagiai, v dagiai (ra svojį vien- diene – *Hemerocallis fulva L.*), ENGDALON, v adagiai (v dagis – *Iris L.*).

BORNIKOS, rven os, Nevendros, irtos, a ines, irtos, vijo ines, irtos, sengadynis os, irtos, žie, ines, irtos (šia žianioji žie, e – *Vinca minor L.*).

REKOMENDACIJOS

Sodyba

Jeigu sodyba sena ir joje yra sen pastat (nesvarb, ar saugojamas, ar nesaugojamas, oje teritorijoje), geriantis paveldą savininkas pirmiausia turėtų statyti seną pastatą naujai, atstatyti, o ne (atstatyti, o ne, iš) pastatą stogą, apsaugoti pastato objektą, o ne dregę. Prieš viešiant pagalbą specialistą (jei savininkas nujauja reikėtų pasidomėti sodybos istorija, šalinant ieškant, o daigiai seną nūotra, enanti sodybos ir joje gyvenant, žiūrėti, praeitį, apatiti ir fiksoti dar gyv sodybos, žinint, (visi savininkai, gi, inai, ai, yn ar ai, o senai) pasiauj, s. t. eist n statyti, ie, ir o i pastat vo sodyboje, r m, ap jie v pastatyti.

Kitas etapas – art specialist, na dojantis šalinant sodybos istorinę, edžiaga, vertinties, a silicija (išsi pastat vert, rejeja, raštovaizd), n statyti, ie, sodybos išplanavim, as ir pastat architekturą (ar vo) arti, i tradicijai, r stipriosios p ses. Gal tos išvados i ret, tis šiais ž, aityjos, rašto sodybo, s i dingais, ožais:

sodyba dažniausiai ne anu virste, o aneje, paei vairia, ed, is, e – irštvieta, vaizdingoje vietoje, paan, a, ai didele, erdvi, et ja i, i rinti ne viena, važiavim, a;

sodyboje dažniausiai – penki, šeši, ai r – i, i desi, ties ir daigiai);

pastatai sodyboje o, ponioja, maisvai (dažnas atvejis, ai troja ir svirnas stovintysgiagrečiai vienas ito atžvilgi), et visada pagal panasią schemą tarp trojos ir svirno yra gerasis ie, as, is flos p ses – tarp trojos ir itio pastat – rogasis ar a linis ie, as, o paei ato ia stovint, tona (ja ja) – trečiasis ie, as (ai stote), vadina, a oniena, tarp ie, (artais ne vienas) astinis pldas ar a tveninyš;

sodybos erdves tarp atsir pastat, andotai, iai, daržai tveria, i vairio, is tvoro, is (žio gri, statinys, paprastais ar dekoratyvais galais, rini (p sg stinys, g stini), arei, a, eningose vietose maisvai s, ra t is a, en, vadina, a, en, i sni, is;

svarb s vaid, o s iria, as, ažosio, s architektūros for, o, s i evei, ie vienoje sodyboje pastato, a opytare, opytstis ar a ryžis; dažna, e sode, ato, e i ai avai s; ie vienoje sodyboje rasi, e (artais – ne viena) svirtin ar a velenin šalin, ties važiavim, sodyba – visada vartai ir varteliai, artais – de, onioti;

sodyboje gaus sodint žaidini gar ingia sioje vietoje – až oas; pridera, oje vietoje tiepos, nevai; tarp svirno ir apynų – šer, i sniai;

Naujai pastatyta medinė troba sodyboje Likšių k. Platelių apyl.

topolai dažniausiai viduryje, tarp ie, ; žaidienos pa-ra-soliais – eržai, n ose dažnai si r davo gandrai; ie, vienoje tvar, ingoje sody oje – sodas, daržas, ogienojai; geraja, e, ie, e – visada gali daržais.

Priš pradant projektavimo darbų, te vienas proje ktotojas an s savinink , vadova d tiesi, inetais tradicinei žė. aitijos ,asto sody ai dingais , ožais, t ret iš an sto n , atyti sody os ptoji, o perspe tyva, proje te nepažasti v sio išpa navi, o princip , o esant porei i statyti na s, itos i n cines pas irties pastat s (ry iš ai), os interpret ojan t), destyti os s type pris ai ant tradicinei išpa navi, o princip .

Jeigu kuriama visiskai nauja – inin, o, norintio
 verstis žė, dir yste, gyv inin yste, ai, o i riz,
 ar t. ver a, sody a sa go, ose teritorijose – pri-
 va o, a tvar a (ta, tini atitin a, i staty, ai ir
 rega, entai), ar – savinin o ir proje fotojo
 s tari, vadova tis tais paais tradicines so-
 dy os ispanavi, o principais, na doti tradicines
 edziagas ry is ai jas pitai ant si ai ine, s
 rei, e, s, nesir ai inant na doti, odernia inži-
 nerin ranga. Paren ant sody os vieta re o, en-
 d otinas dydis – apie 1-ha) i ret davya ti vairi
 srici specialistai. Nea ejotini pl, any rei et
 tel ti vieto, s, riose az ada yra v sios (ar ar
 ne eegzist oancios) sody os, o paren ant na jas
 vietas – vadova tis tradicija.

Pastatai

[illegible]

1. Pagrindinis tradicines žė, aie sody os
gyvena, asis pastatas – troba (1), pioio, 6-
3, 1gio, 7- a šio, dažnia siai – paprasto,
staila a, pio plano, dviej ga s centre esane
eina, (praeina,) a, in (virene), dvie, išeji-
ais priesingose pastato pusese.

2. **Pastato tūris** – solid s, per proporcij, galini fasad o, pozicija dažniausiai si, etriš a, sonini – asi, etriš a. Pagrindinis svoris o, pozicijoje ten a, asyvia, stog i (n dydis – 42-45 aipsniai), for, biancia, 2/3 viso trofos a soio; pastos (ne, ažia 1, 2) žaidos, todėl retai ada stas, i prieangiai (gdh os).

Naujai pastatytas gyvenamasis namas Plateliuose savo forma, apkalais, puošmenomis artimas krašto tradicijoms

REKOMENDACIJOS

3. **Stogo forma** – p sva inės, artais el raites s ch i i (ar a e jo) onst i cijos, dengia, a dažnia siai sia dais (rečia nendre, is), velia – s iedro, is ar a gontais; virš stogo išėinas a inas ap a a a s entele, is, i, il ojan t, aža nā, el, velia – r ytas iš deg t oio p y t .

4. **Sienos** rentinės, onst i cijos, tašyt ar a apipja t t ast , a, p ose s erta, spyna, tode dažnia siai is išbres ap a a, os verti a io, is pja tine, is ento, is (s ž aais), rečia – horizon talio, is pie ente, is.

5. **Langai** nedideli, s el riais ar šešiais da lini, ais s angine, is ar a e j. ai r – s s an riai de on otais virš angiais (gai i ti dažo, i).

6. **Durys** – nea štos, gana plačios, atsiveriančios vid , dviej. ent s o sni , r i vidit is – onst i tyvinis, o išorinis – de oratyv s, vaira s piešinio.

7. **Pamatai** ie gunti, virš ž e, es a isvai padeti ant nat rai a o ried i ar s tvirtinti a in i ar ce, entini s iedini.

8. **Trobu interjerai** n ciona s, paprasti. ogo siose patalpose nat rai s sienoj, pavirš i s, artais r atina, as a e, is ar a periodis ai r i i, oja, as senais ai r asiais, gerosiose patalpose – ap i i, oja, a pir tiniais tapetais (a ietais). **Lubos** vožtines (edini ent) ant vid je, ato, a i . **Grindys** p to, oio (ogosisose patalpose) ir, edini ent (gerosisose patalpose). **Krosnys** (riai) pradžio je – p to, oio paa štini, as s vas i i pa ria te virš jo, velia – deg t oio p y t , s pa ria te ir s

dy, o sien te, is, r atinti a e, is. **Baldai** paprasti, ediniai, dažnai pačio sei, in i o padaryti, ti pas rtingesni s – pir tiniai, eistr dar o.

Antras paga svar a pastatas sodyboje – **svirnas (klėtis)**. Tai nesudo, as pastatas, r ai yti is i ti gi dai, t ai, ž e, es i o gery es ar a vairi a anta. Cia, iegodavo ja nesnieji sei, os nariai, ja navedžia, artais sa, diniai ar svečiai. Ja, e – i i 7 patalp . Rrie yje dažnai yra nedidelis prie tētis (priesvurnis) s s ai ingai p r o i o, is oono, is ar e j. Svirnai i davo vaira s dydžio i nfor.

Stogai analogis i trobo, s i asy s, p sva inės, artais el raites s ch i i (ar a e jo) onst i cijos, dengia, i ta pačia danga aip ir iti pastatai. Senia si – vienos patalpos, vadratinio plano, s tradicini prie eel (priesvurni) ir eji, iš ga o, e ang ir e n .

Svirnai statyti iš itin i opšiai parin tos, etdie nos, gero ai (s-1,) pa etin ože, es paviršia s ant pavieni sta, i a, en ar a edžio trin , ad gerai vedint si. Kartais po pastat i vo rengia , as a i en , ro i sys. Kad priesvurn i t pa prasčia aipti, i vo padeda, as p o šias a, o ar a rengia, i, ediniai en pa op aipteliai.

Troba ir svirnas (dažnia siai stato, as iš ge rosios prie, enes ir trofos p ses, ne visada ygia grečiai viehas i to atžvigi) tradicis ai for, oja tvoro, is atitverta gerai, ie, as gai dažel , greta stato, a opytie, opytis p ar ryži, i.

Kiti ūkinės paskirties sodybos pastatai: tvartai (gai i ti ai), daržine, onas (ja ja), žardine,

Rekonstruotas svirnas, pritaikytas kaimo turizmo reikmėms, sodyboje prie Beržoro ežero, Platielių apyl.

sys stato, i ato, ia, itoje trofos (logosios trofos ir prie, enes) p seje. Tarp pastat isai, o as pa an, a, as atsi, as, ad s gaisi i nes degt vist. Prie j, s sifor, oja inis ie, as, ties on – oniena, dažnai yra antras (inis) išvažiavi, as a s.

Isie, s didiesie, s io pastata, s dingas asy s (apie 2/3 viso pastato a io) stogas, dažniausiai et raites an a p sva, ines (s d - rais ar e j,) for, os, s oacio, is (ne, ažia 1,) žaido, is, dengtas ta paia danga alp ir iti sody os pastatai.

Sienos nat rai apvai, edni sienoj, s - irst a, p s, ar asnes onsticijos, ap ati verti aio, is ento, is (s ž aais) an a, isrios onsticijos. Nahe dažniausiai stacia a, piai, tvartai davo ir L, U raides, onai – L raides ar ryž, inio plano for, os.

Kai riose žė, aiai sody ose davo ir ga, y - ines pas irties pastat ubladė – special s pasta - teis d onai epti (dingas ti, žė, aitijai) kalvė, vejinis an a vandens malūnas ar t, rie davo stato, i ato, ia, dažnia šalia pagrindinio važiavi, o aio. Savo i riais jie papildydavo sody os erdv , raštovaizdyje s etas tapdavo išraiš ingesnis.

Pagrindinė statybinė medžiaga – edis, rečia - is, vėlia – nat rai ars ot a š en (ai ada s degt ra don plyt tarpais), ras.

Puošybiniai elementai žė, aiai trof es ose nega s s ir tie patys paprasti, nē, anti s. Da gia sia j, – trof ose ir etyse.

Statoma tradicinių formų pirtis kaimo turizmui pritaikytoje sodyboje ties Biržuvėnais, Luokės sen., Telšių r.

Naujai statyta pirtis kaimo turizmui pritaikytoje sodyboje Paplatelės k.

Atkurtas Kurtuvėnų dvaro svirnas. Kurtuvėnų regioninis parkas. D Ramančionio 2005 m. nuotr.

REKOMENDACIJOS

Santariai **dekoruojami** gegni, pagegnini sij, galai, stogo sydy, amiz apacia vejameni apatinis rastas, stogo eliose – nes detingos for, osleiai (žirgeliai), artais sien apasas ir apai, ang virs angiai ir angines, priesvirni, prieangi, onones, tvorales, d rys (visada de oratyva s ir vaira s piesinio).

Spalvos natūralios (vyra jantys ai o ir at, osferinio poveio ta, oti nat rai, edžiag svai, sviatspaviai). Dažo, i artais votiangai s apvadais, virs angiais ir angines, is, opytai ar opytai pi drožtos švent j, s, pi rales.

Tradicinės ir šiuolaikinės architektūros dermė

Perplanuojant senas sodybas ar planuojant naujas sodybas, o se teritorijose – privačio, a tvar a (ta, tini atitin a, i staty, ai ir rega, entai)), i r – savinin o ir proje kotojo s tati, rei, iai yti s dingos žė, aiti jai archite i ros princip .

Renovuojant, rekonstruojant senuosius trobesius, sie iant prитайti na jai, šiai is ai pas iroiai visada rei et atsi, int:

1. Jeig pastatas, nors ir he tra tas vasy in sa gotin pastat registra, gerai issai s, jei ja e yra a tentis, originali detai, rei et j, esalygis ai sa goti, rengiant ja, e ad ir gi, ines, sei, os zia, ar t.

2. A tentis os senosios onst i cijos visada vertingesnes ž na jasias, tode rei et stengtis j issa - goti ie, ano, a da gia . Dalinai pažeistas p vinio ar t. – protež oti ar pa eisti analogis o ai, edžio svei a, ediena ar a na doti efe tyvias šiai ines na jos, edienos sendini, o prie, ones.

3. Ten, r ne, ano, a nie o issa goti, na doti atstaty, o da, sie iant p niai at, atoti v sio pastato proporcijas ir ispanavi, a, jeig savinin a ten ina an stesne ar dalinai pa eista i n cija. O jei rei aingas visis ai itos i n cines pas irties pas tatas, sie ti, ad nors isorinis pastato evaas it tapai s an a arti, as v sia, pastat i. Pastat o atve), niasvis gal, a egtis ispanavi, i ne i joti na doti šiai is a inžinerin ranga, isna doti erdves pastogeje, rengti ten papdo, as patapas, ti patap na ralia, apšvieti, i hevertet pi tna džia ti tri a, pi ais, en ta is ar t. stogelais, geresnis variantas – stogo po st, oje, ent oti šiai is i stog angiai, rie, ažia dar o endra pastato s teta.

4. A šia i neti principai tai ytinai renov o jant, eiciant iai, si a tentis, pastat i n cin pas irt tie gyvena, iesie, s, tie, ines pas irties pas tata, s. Kie vien on re atve), neisvengia, a r y i ne interpretacija.

Projektuojant ir statant naujus pastatus senoje ar a na jai parin toje vietoje, ai ti las – issa goti, t sti ar a nors i, it oti tradicija, rei et ai ytis ši princip

1. Ur anistini pož r i – svar ia sia, ad paren ant na jo pastato staty os vieta sody oje (atsižve giant jo i n cin pas irt) t ai o, asi a šia aptart tradicini žė, aitis sody ispanavi, o princip .

2. Archite i rinį pož r i – ypae svar , ad na jai proje ktoja, it stato, pastat i riai, j, proporcijos, s etai, na doja, os staty ines, e džiagos i ei j, oritas it tapai s an a arti, i tradicinei žė, aiti jos archite i rai.

3. Tradicinės archite i ros pož r i – na jai pa statyt pastat verte visada s didesne, jeig

Statomi artimi tradicijai pastatai kaimo turizmui pritaikytoje sodyboje ties Biržuvėnais, Luokės sen. Telsių r.

a) atitinamosios tradicinės pastatų vietos, sodyboje, įskaitant, kaip ir sodybos, ar arti, tradicijai;

b) sodybos tradicinės statybinės, medžiagos, įrankiai, apdorojimo, tradiciniai konstrukciniai, žemės, statybos, etodai ir apdailos; dai;

c) neišvengiamai įsijungiantys tradiciniai (naujai statyti ar apleikti) sodybos pastatų, esant;

d) pastatų interjeruose, ypač, (ad ir, i-tad) tradicinės rosenys, pabrėžiant, išsiskleidę, oster, te, is, apstatyti, (nors ir frag, entis, ai) sodybos, i, a, tentis, ar apleikti, oti, pagra, analog, s, adai ir, iti, atri, tai (a, tentis, i, ar, oti, oti, na, apyvo, os, dai, tai, švent, j, ar, t, pavei, ai, ir, pa);

e) visas, esančias, ir naujai pastatytas pastatus, o, pėsas, ir sodybos, papildytas tradicine, is, a, žosios, architektūros, for, o, is, tvoro, is, vartais, s, iniais, i, ai, aviais, opy, te, is, opy, tsi, piais, ar, ry, žiais, astiniais, p, dais, ar, tven, iniais, tradiciniais, žemdynais – sodais, i, ynais, gei, darželiais, pavieniais, edžiais, ar, j, gi, pės, is.

Jeigu reikalinga, os ar naujai statyti, os sodybos, any, as, rel, a, ja, visai, itos, i, n, cines, pas, irties, pastat, , tai, ytinai, analogis, i, tie, a, nistiniai, de, architekturiniai, principai, e, ar, ejo, , ry, is, ai, os, interpret, e, ant, o, atve, gali, os, ir, i, itacijos, ai, ro, ar, a, ar, asines, sienos, (s, papdo, a, ter, oizolacija), is, isores, ir, vida, s, aptai, so, os, nat, raios, edies, os, ap, a, is; ai, stoga, s, degti, vietoje, tradicini, nat, rai, , edžiag, (sia, d, , s, iedr, , ont, ar, nendri, ma, doja, os, arti, jo, s, atspavi, (n, o, p, o – i, i, dai, p, o) s, i, dai, i, nes, ne, antra, s, promiavi, o, stog, dangos, i, i, nes, e, rpes, e, rtonines, ar, era, i, nes, e, rpes, e, as, esiai, ang, oti, a, stai, ar, vcin, i, o, dengia, a, s, arda, o, dai, iniai, asyvo, ar, i, o, to, edžio, langai, s, i, stiniais, st, o, pa, etais, viena, e, re, e, s, aid, , el, rias, ar, sesias, dais, pri, i, oja, ais, virs, j, i, i, ojančiais, re, s, tase, iais.

Bet, n, o, atve, , sėno, i, naujo, dermė, turi, būti, subtili, apgaivota. Tie, renovuojami, ose, ar, re, onsti, oja, ose, tie, naujai, statyti, ose, pastat, ose, gali, a, elsti, ar, rti, naujai, vida, s, patalp, is, planavi, a, , tngti, a, o, ir, vida, s, inžinerini, s, tin, s, , ont, oti, s, i, dai, is, a, inžinerin, ranga, na, doti, ir, , oderni, s, staty, os, , etod, s, ei, echaniz, s, Ti, nerei, et, na, doti, renat, rai, , sintetini, , edžiag, ir, ga, ini, (viršini, ir, pasti, ini, entei, ang, pasti, iniais, re, ais, ry, s, i, spav, ir, , antra, s, netradicinio, piešinio, d, r,).

Estere, vengti, ry, s, i, nenat, rai, spav, (da, žo, i, ga, et, i, ti, ti, ang, re, ai, apy, ang, i, apvadai, , angines, švent, j, s, i, p, i, rpes, opy, tsi, p, ose), isas, itas, edines, pastato, dais, rei, et, apdoroti, ne, izgiais, ton, ojančiais, (pri, enančiais, sėno, , edžio,

Išsaugotas autentiškas kryžius moderniai rekonstruotoje sodyboje ties Lieplauke, Telšių r.

Stilizuotos gonkos naujai statytam poilsio namelyje, sodyboje prie Beržoro ež., Platielių apyl.

Vartai su stogu kaimo turizmui pritaikytoje sodyboje Paplatelės k.

REKOMENDACIJOS

Artimas tradicinei regiono architektūrai kempingo aptarnavimo namelis Kurtuvėnuose, Šiaulių r. D. Ramančionio nuotr.

Artimas tradicinei regiono architektūrai pastatas Vainagių medelyne, Kelmės r. D. Ramančionio nuotr.

Artimas tradicijai gyvenamasis namas Jautmalkės I k., Kelmės r. D. Ramančionio nuotr.

pavirši) ar a neton, o lanciais ir pregnantais ir paiti nat ralia, seneji, i. o atve, e, ia, a rei s, eidžiančia pht, iri sody, a ir pastat š tradicinei etno-archite, rai, i ret sody, os vieta ir išplanavi, as, pastat i riai, proporcijos, s, etai, ai o iš andyt vietini staty, ini, edžia, g pana doji, as, santi s / endrās (ypa, slog) , oritas, tradicini, až j, archite, ros for, ir žadyn, intarpai.

Prielaidos rekomendacijų veiksmingai įtakai

Kad vyra janti tendencija Že, aityjos rašto-vaizdyje tapt tradicine etnoarchite, ra, tina nepaia ja, ai sviesti vis o, en. Ta, tin a visos prie, ones. Tai vairā s for, ato eidinlai, o sines onferencijos ir se, inarai, esire, iantys etnografini ir t e spedičij, edžiaga, pas alpos, pasa- oji, ai, n olat atna jtha, i internetiniai p slapiai. Kerliniais svertais šioje veioje i ret i ti staty, ine / aze, esire, iantys ja savivady, i, sa go, teritorij, (nacionalini, regionini ir t. par) rega, entai ir re, o, endacijos, geranoriš, a ir ryptinga savivady, i specialist, archite, t veina.

Da g a tyvia i ret i ti rena, oja, i teigia, i pavyzdžiai, i resiantys e, ia, a ta a savinin' pasirin, i, i.

atitanti šios proces s prie, one – vasy, ine para, a, vairios finansavi, o progra, os, Eropos sa, ngos investiciniai ir para, os fondai. Ta, tina dar iai, šio paveldo inventozicacija, nes ti, eidžia o je tyviai vertinti ir atrin, ti tai, as vertingia sia.

Atoti, is tati etnines ir, iesto, ros vis dideja. Kari a ga ir a gs a tentis, os, i ros porei, is. Ti, e, ad etnines archite, ros paveldas atgi, s na ja, gyveni, i ir tradicne i ra taps vis o, e- nes pripažini žini, satini, riant ateities Liel va.

Vietoje pabaigos

Sie, iant s do, inti s aitytoja, s žadinti nora pa- žinti, do, etis ir p os eti senaj, Že, aityjos etnines archite, ros paveldā, patei to te sto i stravi, i sa, oningai na dotos **teksto autoriaus Jurgio Bombausko nuotraukos**, darytos H, šis i Lie- i vos la dies ities, zieja s Že, aityjos se, ton - je – r and o linia, e (i, petinā, e) ai, e ir ats irose sody, ose iei Teši, zieja s „a, a“ Že, aityjos ai, o, ziej, je. Besdo, tintie, štai pri, ius o ga ir pas atins, aprašo, s a tentis, s t r o e s s ar profesionalas j, opijas pa, atyti ir s vo ti ti raj, j, grož. Da o, a sody, tradicini t r o e s i plan an, ta te sto a totia s. Senos n otra, os perfoto- grai otos s fotoa, i. Kitos n stracijos (režiniai, piešiniai, n otra, os) s rin, tos iš vairi eidini, ri, etri, os patei, tos literat, ros saraše.

LITERATŪRA

1. Barša, S. as, J. ozas, Čer. Menas, Me. ensas ir t. Architektūra, t., 1.
2. Burins, Ij, F. K. Litovskoe narodnoe tvorčestvo. M., 1971.
3. Bertasaitė, Rasa. Lietuvos sodyba. t., 2, 7.
4. Butėvičiūtė, S., Zidonis, S. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. t., 1, 71.
5. Butkus, A., Adomaitis, S. Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki XVIII amžiaus pabaigos. t., 1, 3.
6. Dabulskas, S., Jonas. Būdas senovės lietuvių kaimo ir žemaičių. t., 1, 3.
7. Dabulskas, S., Jonas. Raštai. 1, 7.
8. Bertas, Dainius. Etnografinė pajūrio žvejų sodyba – atvira naujoms iniciatyvoms. Lietuvos jūrų muziejaus leidinys.
9. Gadon, M. Opisanie powiatu Telszewskiego. t., 1, 4.
10. Galdienė, Paulina. Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimo pagrindai. t., 1, 3.
11. Girdas, J. rgis. Lietuvos kaimo trobesių puošmenys. t., 1.
12. J. cevičiūtė, S., L. dvi, as. Raštai. t., 1, 6.
13. K. da, a, Česlovas. Kaimotoji Žemaitija // Liaudies kūryba, t. 2, t., 1, 74.
14. Lietuvių etnografijos bruožai. t., 1, 4.
15. Lietuvių liaudies menas, t. n. t., 1, 6.
16. Perovskis, J. zefas. Žemaičių liaudies meno ornamentas: forma ir simbolika. V., 1999.
17. Spdytė, E. vyra. Medžio drožybos tradicijų tarsi tarsi. i. edžio drožėjų darbai // <http://www.saugoti.lt/tarstosa/drozys/ant.htm>.
18. Stfa, as. Nuo Laukuvos iki Čikagos. Chicago, 1973.
19. Urionienė, S. aidra. Žemaitės šilpniros // <http://www.saugoti.lt/tarstosa/silpniros.htm>, #silpniros.
20. Šišins, Povilas. Raštai. t., 1, 4.

SUTRUMPINIMAI

a.	– a. ž. s	LLKC	– Liet. vi. liaudies liaudies centras
apy.	– apylinė	LLM	– Liet. vi. liaudies menas, t. n. s, 1, 67
aps.	– apyritė	LNK	– Lietuvos nacionalinis, t. n. s
Arch.	– Architektūros ir statybos institutas	sa.	– iestovis
CDM	– Nacionalinis K. M. Čionio dainės, t. n. s	f.	– rajonas
– a. as		sen.	– seninė
–	– Lietuvos istorijos institutas	SAM	– Siaurės „A. šros“ t. n. s
LLBM	– Lietuvos liaudies liaudies t. n. s, t. n. s	vs.	– v. s. s
–	– šis es	ZKM	– Žemaitijos kaimo t. n. s, t. n. s

AUTORIAI:

Jurgis Bomblauskas, architektas, t. n. s

Ilona Burinskaitė, dr., Architektūros ir statybos institutas, Kaunas

Grażina Žumbakienė, Lietuvos liaudies liaudies t. n. s, t. n. s

TURINYS

PRATARME.....	3
ŽEMATIJA: ISTORINĖ RAIDA	
(Jurgis Bomblauskas)	4
Tradicinės žemaičių sodybos išplanavimo principai ir statinių bruožai	6
GYVENAMASIS NAMAS – TROBA	
(Jurgis Bomblauskas)	10
Trobos vidus	19
ŪKINIAI PASTATAI	
(Jurgis Bomblauskas)	24
Svirnas (klėtis).....	24
Tvartas.....	28
Kluonas	32
Daržinė	34
Rūsys.....	35
Pirtis.....	36
Ubladė	37
Žardinė	38
MEDŽIAGOS IR STATYBOS YPATUMAI	
(Jurgis Bomblauskas)	41
STATINIŲ APDAILA IR PUOŠYBA.....	43
MAŽOJI ARCHITEKTŪRA	59
Tvoros	59
Šuliniai.....	61
KITI STATINIAI	
(Jurgis Bomblauskas)	63
Kalvė.....	63
Malūnai.....	64
Karčemos	66
MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA	
(dr. Ilona Burinskaitė).....	67
Koplytėlės.....	68
Koplytstulpiai.....	73
Kryžiai.....	77
ŽELDINIAI	
(Gražina Žumbakienė).....	80
REKOMENDACIJOS	
(Jurgis Bomblauskas)	88
LITERATŪRA	95
AUTORIAI	95

Leidini pārēngē ir išleido

Etnines lietišķās lingvistikas un folkloristikas sekcijas, Žygaitis, g. 1/1, LT-1120, Rīga, Latvija
Tel. +371 71 11 1, Fakss +371 71 11 1
Mok. tel. (+371) 71 11 11 11
E-pastā: ethnol@rs.ti.lv
www.rs.ti.lv (žurnāla "Brodība" institūcija,
atskaitoties Seimam)

Te stai, stisti, a, redagavi, as,
oregavi, as ir o, ponavi, as –
adovas Mi, anionis

iršelio, a, etas – Agne Jag, inaitė
Ma, etavo Agne Jag, inaitė,
UAB „Petro ofetas“

Pasirašyta spalvų: 7
Tiražas: egz.

Spa. sdino UAB „Petro ofsetas“
Zaigirio g. , LT- 33 2011 s
tel. (37 6) 273 33 47,
fa. s. (37 6) 273 31 4 ,
E. pastas: prie. i. as petroofsetas.lt,
www.petroofsetas.lt